

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE 2013

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE 2013

SUMAR

ianuarie

2013

4 Pete
pe roba Justiției
C. XENI

5 Crizele ne surprind
întotdeauna
*Două cazuri din perioada
interbelică*
M. RETEGAN

10 Monarhul
încoronat de dictator
Juan Carlos al Spaniei
A. VĂDEANU

15 O perlă
a neoliticului
Situl de la Turdaș
S.A. LUCA

18 Primăria
câștigă un primar,
Banca pierde
un guvernator
Emanoil Pake Protopopescu
D.L. ȚIGĂU

AȘA VĂ PLACE ISTORIA?

21 Banditul
Kotovski devine
tovarășul Kotovski
I. BISTREANU

27 Pragurile satului
de altădată
I. POPESCU

EVENIMENT

30 Istoria de pe
cutiile de chibrituri
A.-L. CHIȘ

DREPT LA REPLICĂ

33 Comentând
o carte necitită
I. ȚURCANU

EXCLUSIVITATE

38 Un triumf
cu două laturi
*Problema basarabeană
în viziunea americană
interbelică*
B. COOK

41 Uranus,
titanul de la Stalingrad
A.G. DUMITRU

46 Aviatorii români
cer, Hermann Göring
aprobă
V. AVRAM

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

50 Loialitatea
„hiclenilor“
boieri ai lui Vasile Lupu
N. MANEA

magazin istoric

Anul XLVII – serie nouă – nr. 1 (550)

ianuarie 2013

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

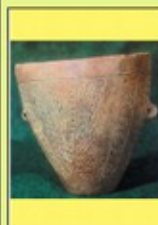
Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Statuetă în stil Majapahit a unei aspara, spirit feminin al norilor și apelor în mitologia hindu și budistă. Des menționate în *Mahabharata* (una dintre cele două scrieri fundamentale în sanscrită ale Indiei antice), ele încercau să îi seducă pe asceții care, prin viața lor de privațiuni, riscau să ajungă mai puternici decât zeii

2 *Madona cancelarului Rolin* este o pictură în ulei realizată de pictorul flamand Jan van Eyck, în jurul anului 1435, aflată astăzi la Muzeul Luvru. Nicolas Rolin (1376-1462) a fost cancelarul ducelui Burgundiei Filip al III-lea cel Bun. În 1452 el a creat un ordin religios nou, al „Surorilor ospitaliere de Beaune“

3 Vas cu decorație incizată, specific Culturii Turdaș, o perlă a neoliticului

4 Alfonso al XIII-lea și mama sa, Maria Christina de Austria, soția regelui Alfonso al XII-lea; ea a fost regentă pe timpul minoratului fiului. Tablou de Luis Alvarez Catala

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEL**,
academician
DINU C. GIURESCU,
academician
IOAN-AUREL POP

Redactor-șef
Dorin Matei

Secretar general de redacție
Florentina Dolghin

Redactori:

George Damian,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu,
Irina Țăranu

Secretar de redacție
Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu

Corectura
Georgeta Apreotesei

Secretariat
Constanța Avram

Difuzare
Constantin Petrescu

Consilieri:

Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărcineanu, nr. 1-3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 283 (secretariat și difuzare), 285, 287,
Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 15, Căsuța poștală 15-702, Cod 010155, Telefon, Fax:
021.315.09.91, 021.312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI“ S.A. București

MAGISTRATURA ȘI POLITICA

CONSTANTIN XENI

[...] S-a vorbit și s-a scris de încetineala justiției, de lefurile exagerat de insuficiente pe care le primesc magistrații, s-a vorbit de demisiunile tot mai numeroase ce se produc, dar nu s-a relevat un alt aspect și mai grav al chestiunii, și anume amestecul tot mai frecvent și tot mai periculos al puterii executive în viața puterii judecătorești.

Se pare că din zi în zi se uită de toți că statul nostru este bazat pe principiul sănătos al separațiunii puterilor, fără de care anarhia ia locul regulei funcționării a statului.

Justiția este și trebuie să rămână o putere independentă de puterea guvernamentală. Ea trebuie să rămână cu desăvârșire ferită de atingerile fățișe sau mascate ale forței executive. Altfel încetează a fi justiție și devine o simplă anexă administrativă.

Dar pentru aceasta se cere concursul ambelor puteri; iar când viții se ivesc, este că greșala este comună.

Cine n-a văzut cu îngrijorată părere de rău înmulțindu-se comisii pur administrative prin toate ministerele, în care sunt numiți diferiți magistrați superiori, care fatal vor veni în atingere cu contingențele noastre politice. Dar comisiile de politică financiară externă în care figurează magistrați, transformați în specialiști politico-financieri? Dar răul obicei al numirilor de secretari generali care vin și pleacă odată cu ministrul politic, colorând în alb sau în roșu biata lor robă care ar trebui să rămână neagră?

Sistemul acesta trebuie să ia sfârșit. O spunem din adâncă dorință de a păstra neștirbit prestigiul unei instituțiuni sacre. Simpatia și respectul magistraturei nu se pot asigura în altfel.

Ceea ce s-a spus zilele trecute în Parlament depășește însă în gravitate tot ce s-a spus până acum.

Într-un proces pur pecuniar dintre stat și niște moștenitori, un d. ministru a declarat verde avocatului său că procesul s-a câștigat *grație stăruințelor sale oculte!*

Că ministrul a spus acest lucru nu e nicio îndoială. Dar să-l credem oare? A putut oare, în adevăr, un ministru, deși medic, să n-aibă într-atâta noțiunea datoriei sale și a respectului datorit Justiției, încât să facă asemenea demersuri? Și să se fi găsit oare magistrați superiori, care, sub cuvânt că e vorba de stat – persoană magică ce dă lefurile –, să calce peste drepturile unor cetățeni numai fiindcă „domnul

ministru“ altă persoană magică a intervenit?

Cum putem crede așa ceva, fără a crede în același timp că alunecăm repede pe panta unei anarhii de cea mai mare gravitate?

Nu. Refuzăm a crede că lucrul s-a întâmplat.

Dar nu e mai puțin adevărat că însăși discutarea în plin Parlament a unei asemenea destăinuirii cuprinde în sine germenul aceluși periculos amestec al politicii în dreapta distribuire a Justiției noastre.

In loc să progresăm în respectul reciproc al puterilor statului să dăm oare înapoi pe zi ce trece? Și ceea ce constituia acum 30-40 ani o imposibilitate morală să devină oare azi un lucru curent prin concursul indifferenței generale? [...]

Dar nu e permis guvernelor, oricare ar fi, să fure magistratului prestigiul onestității de care s-a bucurat până astăzi. Nu poate fi îngăduit d. ministru cutare sau cutare, pentru o moșie sau o meschină moștenire, să încerce a dicta hotărârile judecătorești și să păteze astfel curățenia unui prestigiu absolut indispensabil atât magistratului, cât și bunului mers al statului [...]

(Universul, 19 decembrie 1923)

**PASTILA
DE CUVINTE**

54 Trei dregătorii
cu trei origini

M. SALA

56 Mistificările
Securității
Serviciul „D”

A. ILINCA,
L.M. BEJENARU

62 O rețetă
de bitter suedez
din vremea
lui Cuza Vodă

C. ADAM,
T.D. LAZĂR

**TRISTEȚILE
MUZEI CLIO**

64 Cetatea Nouă
a Romanului

S. GRUMUȘ

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

**DICȚIONAR
ISTORIC**

66 Majapahit,
regatul indonezian
al mării

V. IONESCU

71 În România
acum 100 de ani

G. FILITTI

75 Ceremonie
la Ambasada Poloniei
Decorarea
guvernatorului
Băncii Naționale
a României

D. MATEI

**PORECLA
ÎN RENUME**

76 Coloana a cincea
și mulții ei părinți

F. DOLGHIN

78 Oratorul bâlbâit
Robert Ley

C. ȘTEFAN

83 Din poveștile
Peșelui

Carmen Sylva
și Pierre Loti

L. MANOLIU

87 „Eu te-am făcut,
eu te omor!”

Minori în Anglia
lui Charles Dickens

T. STĂNESCU-
STANCIU

91 Calea ferată
uitată

C. SACHELARIE

**HOOVER
INSTITUTION**

93 Starea
emigrației române

RUBRICI

32 Clio anunță
Apeductele Portugaliei

S. POPA

92 Pentru biblioteca
dumneavoastră

45, 94, 95

Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

Membrii delegației Imperiului Otoman care au semnat Pacea de la Sèvres

Regatul Unit, victorios, dar cu mari probleme de conservare a sferei de influență, era atacat de foștii săi aliați, Statele Unite și Japonia. Astfel că orice eveniment care îi amenința interesele se cerea rapid rezolvat. Iar războiul greco-turc era unul dintre acestea. Și nu doar pentru că noul stat turc își proclama suveranitatea asupra Strâmtorilor, ci și pentru că devenise de notorietate propunerea făcută în 1921 de Mihail Frunze, aflat atunci la comanda frontului sudic care lupta contra forțelor albagardiste conduse de Vranghel. El a prezentat noilor autorități turce un plan care viza formarea unei alianțe între Rusia Sovietică, Turcia, Ungaria și Bulgaria, ultimele trei angajându-se să acorde ajutor Germaniei și Rusiei. Ieșirea Rusiei, cu sprijinul Turciei, în bazinul oriental al Mediteranei era percepută la Londra drept o amenințare pentru liniile sale de legătură cu India. Astfel că resurrecția turcă trebuia cu

orice preț oprită. Și cine să intervină? Opțiunile erau limitate. Nu exista în regiune decât un singur stat la care Marea Britanie putea apela.

România, prin participarea la războiul împotriva Puterilor Centrale și prin sistemul tratatelor de pace din anii 1919-1920, își împlinise deja toate obiectivele de război, cu pre-

turi exorbitante, este adevărat. Statului român îi era necesară o lungă perioadă de liniște la frontiere pentru a integra ceea ce obținuse cu atâta greutate și cu sacrificii atât de mari, pentru a-și reorganiza sistemul economic, financiar. Astfel că factorii decizionali de la București excludeau orice implicare militară în proiecte ce vizau obiective străine României.

Această atitudine este ilustrată de poziția pe care reprezentantul român la negocierile pentru elaborarea Tratatului de la Trianon, Titulescu,

Eugen Ionesco. „Intervenți în Rusia, de partea generalului Denikin“, cerea premierul Franței. „Și ce se întâmplă dacă, în pofida ajutorului pe care-l acordăm noi, bolșevicii preiau inițiativa și pătrund în România, trimiteți o armată să ne ajute sau armament, sau bani?“, a replicat Titulescu. „Domnule Titulescu, după patru ani de război, Franța nu vă poate trimite nici armată, nici armament și nici bani“. „Dar cu ce ne puteți ajuta, ne trimiteți un general?“, răbufni delegatul român. „A, da, putem să vă trimitem o misiune militară“ (aluzie la generalul Berthelot și la misiunea militară franceză din anii Marelui Război). Putem doar să ne imaginăm perplexitatea diplomatului român față de neseriozitatea propunerii franceze.

La data la care turcii se pregăteau să-i arunce pe greci în mare, România era condusă de un guvern liberal în fruntea căruia se afla patriarhul politicii românești, Ion I.C. Brătianu, care nu dispunea de nicio instituție cu rol în studierea și elaborarea unor soluții pentru situația de criză. Este adevărat, exista Consiliul de Coroană, dar consultarea nu era unul dintre punctele tari ale lui Ionel Brătianu. Singurul său reazem în problemele externe era I.G. Duca, un om cu o înțelegere superioară a faptelor.

După succesele inițiale ale grecilor a venit refluxul. În ultima decadă a lunii august din anul 1922, forțele militare turce au declanșat ofensiva, la capătul căreia grecii au fost obligați să se retragă din Anatolia. Ceea ce a provocat

Apropierea dintre Rusia Sovietică și Turcia lui Mustafa Kemal stârnește îngrijorarea Londrei, care caută la București „tipul care să facă treaba murdară“

a avut-o în fața prim-ministrului Republicii Franceze, Alexandre Millerand, care i-a cerut ca România să intervină în războiul civil din Rusia, de partea generalului Denikin, și să nu recunoască Rusia Sovietică. Între cei doi se desfășurase un dialog demn de regele teatrului absurdului,

În luna septembrie a anului trecut s-a desfășurat la București conferința Gestionarea crizelor internaționale din 1919 până astăzi (Magazin istoric, nr. 11/2012). Între comunicările prezentate cu acea ocazie s-a numărat și cea pe care o publicăm în continuare.

Militari greci trec râul Sakarya, în apropiere de Ankara. A fost punctul de cotitură al războiului greco-turc, în toamna lui 1921, când grecii ar fi putut câștiga confruntarea

Trupele germane intră în Renania

CRIZA GRECO-TURCĂ (1919) ȘI CRIZA RENANĂ (1936) REAȚII ROMÂNEȘTI

Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN

Intenția noastră este de a releva cum a reacționat statul român la două dintre cele mai periculoase crize internaționale derulate pe bătrânul continent în perioada interbelică: cea generată de războiul greco-turc, respectiv de remilitarizarea Renaniei. A avut România instituțiile necesare gestionării unor astfel de momente de criză internațională? Răspunsurile ei au fost determinate doar de incidența evenimentelor sau s-au înscris într-o logică elaborată anterior?

Abia sfârșit Marele Război, ici-colo s-au aprins focarele unor conflicte regionale provocate chiar de prevederi ale tratatelor de pace, considerate de unii actori implicați jignitoare sau nemulțumitoare. Mă gândesc la războaiele greco-turc sau greco-italian, primul fiind, în opinia noastră, mult mai

periculos pentru pacea europeană.

Prevederile cu iz colonialist ale Tratatului de Pace de la Sèvres, din 10 august 1920, care reduceau substanțial suprafața țării, au trezit nemulțumirea noii elite politice de la Ankara. Războiul declanșat a urmărit mai multe obiective, între care primele erau elibe-

rarea teritoriului aflat sub ocupație, menținerea controlului asupra Strămtorilor și modernizarea societății.

La finele Marelui Război Grecia făcea parte dintre puterile învingătoare, îi alungase pe ocupanții bulgari și turci și, în plus, guvernul de la Atena își pusese în gând să anexeze părțile de vest ale Anatoliei.

În perioada de liniște, de refacere și de consolidare ce a urmat, factorii decizionali de la București au căutat să creeze instituții cu rol în fundamentarea politicii naționale de apărare. Așa a apărut, în 1924, Consiliul Superior de Apărare a Țării (C.S.A.T.), instituție ce cuprindea miniștrii cu competențe în apărare, între care cel al Armatei, de Externe, de Interne, al Justiției, al Industriei și Comerțului. Hotărârile acestui consiliu deveneau obligatorii, după promulgarea lor de către rege, iar scopul lui era de a studia din timp de pace problemele referitoare la apărare și a identifica mijloacele pentru asigurarea ei.

În lipsa unei instituții care să analizeze din vreme situația internațională și să ofere variante de soluții, România supraviețuiește prin oameni de geniu. Atunci când îi are...

I.G. Duca și Ion I.C. Brătianu

La aproximativ 14 ani distanță de războiul greco-turc, încheiat în 1922, o altă criză izbucnea în Europa. De data aceasta cu mult mai gravă, cu cât angaja puteri majore pe continent. Criza renană, numită pe bună dreptate „prerăzboiul“, reprezintă falimentul unei filosofii politice de securitate. Căci, odată cu 6 martie 1936, când trupele germane reocupă zona demilitarizată a Renaniei, conceptul de securitate colectivă, așa cum fusese el elaborat de Franța, devine inoperabil și de domeniul trecutului. Însăși puterea care l-a fundamentat s-a dezis de el.

Există o mare diferență între Franța victorioasă în 1918, cea dispusă să-și asume responsabilitățile de garantă a siste-

mului versaillez chiar cu forța armelor, și Franța de la jumătatea deceniului patru al secolului al XX-lea. Conducerea de la Paris părea hipnotizată de mișcările celui de Al Treilea Reich și aștepta de dincolo de Canalul Mânecii un ajutor pe care britanicii nu erau dispuși să-l acorde, considerând că Franța singură dispunea de instrumentele necesare blocării marșului german.

Germania parcurge un drum total opus celui al Franței. Națiunea umilită în 1918 își recăpătase încrederea în sine, iar statul pe cale de dezmembrare la sfârșitul Primului Război Mondial proiecta o nouă imagine dinamică, cu un program politic și militar bine pus la punct.

În timpul Crizei renane, exista Consiliul Superior de Apărare a Țării, dar nimeni nu se gândea să îl consulte

Uniunea Sovietică nu a fost implicată direct în criza renană, dar nu se pot înțelege evoluțiile euro-

pene de la jumătatea anilor '30 fără a privi la ceea ce face Moscova. Căci politica duplicitară a lui Stalin a fost între factorii care au omorât sistemul de securitate colectivă. Putând fi caracterizat drept omul care „nu-și pune toate ouăle politicii externe într-un singur coș“, liderul sovietic va susține politica geneveză atât cât îi va folosi și nu se va da în lături să încurajeze Germania. În fond, scopul celor două state totalitare era redesenarea hărții europene și nu exista niciun motiv ca ele să nu coopereze.

Cum spuneam, în ziua de 6 martie 1936, câteva batalioane germane slab înarmate trec Rinul și pătrund în Renania. Aveau ordin ca la prima reacție franceză să se retragă la est de fluviu. Reacția franceză nu se produce însă: doar două note de protest din partea guvernelor francez și belgian, câteva schimburi de telegrame între Paris și Londra (care însă renunțase la politica de securitate colectivă), o vie emoție în presa franceză. Cam puțin pentru un act de forță care amenința ordinea europeană stabilită prin tratatele semnate în suburbiile pariziene între 1919 și 1920!

În toată această splendidă nepăsare o voce singulară, cea a ministrului român al Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu. Pe holurile palatului Ligii Națiun-

o criză politică în Grecia, regele Constantin abdicând. Pentru Regatul Unit problema care se punea în acel moment era blocarea turcilor în Anatolia. Altminteri, situația din bazinul Mediteranei Orientale risca să devină improprie planurilor britanice. Se cerea, așadar, intervenția într-o manieră activă, dar puțin costisitoare. Și ce putea fi mai nimerit decât... *a guy for a dirty job* (un tip care să facă treaba murdară)?

La ceva mai mult de trei săptămâni de la declanșarea contraofensivei turcești din Anatolia, premierul român primește de la omologul britanic, David Lloyd-George, o scrisoare intempestivă. Acesta solicita intervenția trupelor române, întrucât „nu putem permite turcilor să treacă Strâmtoarele”. În viziunea guvernului britanic „cooperarea militară română este de o importanță deosebită și momentan, în ipoteza de mai sus, cea mai eficace, deoarece România se află în vecinătatea Strâmtoarelor [...] Primejdia este sporită de acțiunea concertată turco-bolșevică, de care bulgarii nu par a fi străini”

Situația era reală și era confirmată din mai multe surse diplomatice. De la Budapesta se transmitea către Ministerul de Externe vienez un lung raport asupra stării de spirit existente la nivelul conducerii și al opiniei publice ungare, în urma ofensivei turcești. „Succesele militare hotărâtoare obținute de Mustafa Kemal au găsit aici, poate mai mult decât în statele germane înfrângere, un larg ecou. De aceea nu este de mirare că simpatia pe care o manifestă

propaganda ungară față de lupta victorioasă a fostului aliat «cu origine comună» a căpătat forme entuziaste”. În continuare, raportul consemna: această simpatie „se

te preveni punerea sub semnul întrebării a *statu-quo*-ului. Așa cum Regatul Unit căuta să-și preserveze, prin orice mijloace, interesele, și România urmărea același lucru.

Intervenția fiind exclusă, mai rămânea de rezolvat o singură chestiune, deli-

cată, e adevărat, anume motivarea refuzului. În fond, Marea Britanie era o putere victorioasă, cu un cuvânt greu pe continent, iar România, contestată din patru puncte cardinale, nu mai avea nevoie de încă un neprieten.

Nu știm, din documentele ce ne-au stat la dispoziție, dacă Ionel Brătianu s-a consultat în această chestiune cu ministrul său de Externe, dar răspunsul pe care Legația română de la Londra l-a înaintat Foreign Office-ului era pe deplin diplomatic. Guvernul român a analizat cu mare atenție cererea guvernului britanic, „dar, neposedând suficiente mijloace de transport, roagă guvernul Majestății Sale britanice să fie atât de amabil să asigure transportul contingentului atât la dus, cât și la întors”.

Și Franța ne dorea implicați în sprijinul forțelor albgardiste, dar nu promitea niciun fel de asistență

îndreaptă mult mai puțin spre poporul turc, cât spre speranța că astfel s-ar declanșa o avalanșă care, după părerea ungarilor, va prefăce, mai devreme sau mai târziu, în praf și pulbere până și zidurile temniței ridicate în jurul Ungariei”.

Cum-necum, informația despre intenția Londrei ajunge la urechile francezilor, al căror ministru de la București transmitea la Quai d'Orsay informații despre demersul britanic și „emoția vie, dar prea puțin favorabilă” a cercurilor politice bucureștene. „Anglia nu va putea conta pe un ajutor efectiv românesc”, era concluzia cvasiunanimă în lumea diplomatică europeană.

Decizia liderului de la București trebuia să fie bazată pe cunoașterea stării de lucruri din zona limitrofă și trebuia să ia în considerare apărarea intereselor țării. Deja în comunicatul guvernului se vorbea despre „sentimentele sale deosebit de pașnice” și despre necesitatea menținerii păcii în Balcani, singura care poa-

Delegația sovietică condusă de Mihail Frunze, la Ankara

JUAN CARLOS AL SPANIEI

Generalul Francisco Franco Bahamonde (stânga)
și Juan Carlos sau o relație specială între doi bărbați de stat responsabili

ANA VĂDEANU

De-a lungul veacurilor istoria a cunoscut regi născuți sub stele strălucitoare, a căror viață și domnie s-au desfășurat în tihna păcii și a înțelegerilor. Dar au existat și suverani născuți sub aștri întunecați, ce au provocat furtuni în viața lor. S-ar putea spune că Don Juan Carlos al Spaniei se încadrează, în mare măsură, în cea de-a doua categorie, deși a avut norocul de a avea permanent alături persoane ca niște veritabile raze de soare, ce l-au ajutat să străpungă norii negri și să-și urmeze drumul, croit de el însuși cu inteligență.

A văzut lumina zilei la Roma, în urmă cu 75 de ani, la 5 ianuarie 1938, ca al treilea născut (după două surori) al lui Don Juan de Borbon (Bourbon) și al Donei Maria de la Mercedes de Borbon Orléans, căsătoriți la Roma în 1935 și stabiliți acolo, doi ani mai târziu. Băiatul a fost botezat de cardinalul Pacelli, viitorul Papă Pius al XII-lea, cu numele Juan (după tată), Alfonso (în onoarea bunicului patern, regele Alfonso al XIII-lea) și Carlos (după nașul său, infantele Carlos de Borbon-Dos Sicilias, bunic din partea mamei).

Franco, socotit incompatibil cu victoria Aliaților

Pentru ca cititorii să înțeleagă mai bine unele evenimente, considerăm necesar să

menționăm câteva dintre ele, mai puțin cunoscute nouă, în ultima jumătate de veac.

În aprilie 1931 în Spania se proclamă A Doua Republică și regele Alfonso al XIII-lea, împreună cu familia regală spaniolă, ia drumul exilului, mai întâi în Franța, apoi în Italia. Din exilul italian, Alfonso al XIII-lea și fiul său Don Juan încurajează activ toate conspirațiile care urmăresc răsturnarea celei de A Doua Republici. Fostul suveran sprijină revolta militară din 18 iulie 1936, ce a declanșat sângerosul război civil care a durat trei ani (*Magazin istoric*, nr.9/1997). Revolta din 18 iulie 1936 nu avea, în esență, un caracter monarhist, deși a fost susținută de monarhiști. Mulți dintre ei au salutat numirea generalului Francisco Franco Bahamonde drept *caudillo*, șef al statului naționalist, în septembrie 1936. Alfonso al XIII-lea fusese nașul de căsătorie al lui Franco

nilor, înconjurat de grupuri de trimiși ai diferitelor ziare, Titulescu, cu câteva luni înainte de înălțurarea sa din guvern, tună și fulgeră împotriva actului german. Ba chiar susține că țările membre ale Micii Antante și ale Înțelegerii Balcanice sunt decise să apere prin toate mijloacele aplicarea tratatelor, inclusiv a celui de la Locarno. O asemenea

declarație, venită din partea unui diplomat cu aproape două decenii de experiență, te duce cu gândul la consultări între diferite părți interesate, la nivel de miniștri, ba mai mult subînțelege un mandat din partea guvernului român. Cu surprindere însă constatăm că nu exista un mandat, că nu existau consultări. Toată lumea fusese luată prin surprindere. De altfel, multe dintre acțiunile lui Titulescu sunt desfășurate în lipsa unei abilitări guvernamentale.

Este de neînțeles ce anume l-a determinat pe ministrul român să facă un gest cu o încărcătură deosebit de riscantă, în condițiile în care guvernele interesate în cel mai înalt grad de respingerea acțiunii germane nu fac decât să protesteze. Iar reacția nu a întârziat să apară. Reprezentantii celorlalte state aliate l-au dezavuat rapid pe ministrul român, arătând că interesele lor sunt centrate asupra zonelor stabilite prin actele de constituire a celor două alianțe.

Nicolae Titulescu tună și fulgeră la Geneva, pe cont propriu

Din mărturiile lui Grigore Gafencu, unul dintre cei mai străluciți oameni politici români de la sfârșitul perioadei interbelice, și el ministru al Afacerilor Străine, aflăm că lui Nicolae Titulescu i-a plăcut să ia deciziile de unul singur, fără consultarea niciunui organism sau a niciunei persoane de la București, nici măcar a președintelui Consiliului de Miniștri!

Nu mai suntem în anul 1922, acum, în 1936, exista C.S.A.T., organism creat tocmai pentru a elabora un punct de vedere al guvernului român într-o situație de criză. Care însă află din ziare declarația lui Titulescu!

Nu putem ști cum ar fi sunat declarația C.S.A.T., dacă ar fi fost lăsat să-și fundamenteze un punct de vedere, dar documentele existente în arhivele militare, pe care am avut ocazia să le studiez de-a lungul timpului, îmi permit să afirm că ea nu ar fi fost atât de aventuroasă, întrucât re-

prezentanții armatei, membri ai acestui organism, știau ce poate și mai ales ce nu poate armata română. O declarație ca aceea a lui Nicolae Titulescu putea implica un răspuns militar pe care armata română nu era aptă să-l dea, pe care cele două alianțe nu erau pregătite să-l dea, răspuns care nici măcar nu fusese discutat cu ocazia formării lor. Avem de-a face, în acest

caz, cu o depășire de atribuții care, posibil, a fost contabilizată atunci când s-a decis înălțurarea lui Nicolae Titulescu.

Reiese din cele de mai sus că politica externă a României, un domeniu extrem de sensibil, de o importanță covârșitoare, a stat sub semnul inspirației de moment, al sentimentelor. Era o reacție, și nu o acțiune constantă. Au lipsit din preocupările factorilor decizionali analiza pe termen lung a determinărilor cadrului internațional, a factorilor care îl modelează, a factorilor de risc pe termen mediu și lung. Iar atunci când ele au început să fie făcute, după 1938, era prea târziu pentru a mai răspunde cu instrumentele primului deceniu interbelic, unei situații extrem de fluide.

Dacă ar fi să dau calificative celor două poziții, din 1922 și 1936, aş aprecia-o cu un calificativ bun pe prima, întrucât ținea cont de situația de moment a țării și de interesele ei pe termen scurt, mediu și lung. ■

regent perpetuu își dorea să fie el.

Încordarea relațiilor dintre Don Juan și Franco face ca, în momentul mutării părinților săi la Estoril, în Portugalia, Juan Carlos să rămână cu bunica, Victoria Eugenia – soția fostului rege Alfonso al XIII-lea –, la Lausanne. În ianuarie 1946, devine intern al școlii

Saint Jean din Fribourg, unde bunica îl vizitează la fiecare sfârșit de săptămână. Însă Don Juan nu se simte bine, știindu-și fiul în Elveția, și, în 1947, tânărului Juan Carlos i se permite să se alăture familiei la Estoril.

Legea Succesiunii din 1947 îl convinge pe Don Juan că nu va ajunge pe tron împotriva voinței lui Franco și că, deci, este necesară o reconciliere cu dictatorul. Cei doi se întâlnesc la 25 august 1948, la bordul ambarcațiunii de agrement „Azor” a generalului, în largul coastei San Sebastian, din nordul Spaniei. În timpul celor trei ore cât durează întrevederea, Franco și Don Juan hotărăsc viitorul imediat al lui Juan Carlos, dictatorul refuzând să discute despre restaurație, dar arătându-se extrem de interesat de continuarea studiilor tânărului în Spania, ceea ce își dorea și Don Juan.

Juan Carlos pune piciorul pe pământul Spaniei la vârsta de zece ani, în ziua de 9 noiembrie 1948. 24 de ani mai târziu, acest copil, crescut de străini departe de părinți, va fi proclamat rege și general, șef al armatei spaniole, și va ocupa tronul vacant al lui Alfonso al XIII-lea nu ca moștenitor al tatălui său, încă în viață, ci în calitate de succesor cu „titlu de rege” al generalului Franco. Dar până atunci...

La nunta cu prințesa Sofia, fiica regelui Paul și a reginei Frederica a Greciei

Urmează alte neînțelegeri între Don Juan și Franco, după care cel din urmă îi spune primului, în 1951, că mulți monarhiști au început să privească abdicarea sa în favoarea fiului Juan Carlos drept singura cale prin care se poate păstra continuitatea liniei lui Alfonso al XIII-lea.

S-a spus despre Franco, adesea, că îl considera ca pe un fiu pe Juan Carlos, un fiu pe care și l-ar fi dorit, dar pe care nu l-a avut niciodată. De aceea a supravegheat personal educația tânărului.

Esential să rămână în țară

Juan Carlos începe cursurile liceului în 1954. Franco dorea ca el să petreacă doi ani la Academia Militară din Zaragoza, apoi un an în forțele navale și forțele aeriene, după care să-și încheie studiile, conform unui program special, la o universitate spaniolă. Urma să petreacă un timp și prin ministere, pentru a se familiariza cu problemele agriculturii, mineritului, industriei, ca și cu problemele administrative generale. Franco considera că era important ca poporul să-i vadă împreună,

ca să se înțeleagă ce reprezintă Juan Carlos pentru națiune.

Din ianuarie 1955 Juan Carlos locuiește pe cheltualia statului, la Madrid, ceea ce a alimentat ostilitatea celor care se opun restaurației. În toamnă intră la Academia Militară din Zaragoza, unde termină stagiul în iulie 1957, apoi se mută la Academia Navală, în Galicia, după ace-

1965. Regina Sofia (în dreapta) cu mama, regina Frederica (în mijloc), și sora, Ana María, cu copiii lor

și, pe tot parcursul războiului, acesta din urmă îl informase personal după fiecare victorie importantă, dar n-a făcut-o și după cucerirea Madridului, în martie 1939. Acesta a fost momentul în care Alfonso al XIII-lea și-a dat seama că Franco nu era interesat în restaurarea monarhiei, dar regele a continuat să-i scrie, ca și cum generalul s-ar fi aflat sub ordinele sale.

Oficial, Spania nu a încetat niciodată, cât a durat franchismul, să fie un regat. Faptul că Franco a întârziat, până în ajunul morții, să numească un viitor rege, nu a însemnat că nu era un monarhist convins.

Sperând că-i va fi permisă întoarcerea în Spania, Alfonso al XIII-lea, împotriva căruia apăruse o opoziție crescândă, este de acord să abdice, la 15 ianuarie 1941, în favoarea fiului, Don Juan, în vârstă de 27 de ani. Câteva săptămâni mai târziu, Alfonso al XIII-lea moare. Din acel moment, susținătorii lui Don Juan i se adresează ca Juan al III-lea, deși, în general, era recunoscut drept Conte de Barcelona, unul dintre titlurile tradiționale ale regelui Spaniei. Juan Carlos devine și el, astfel, succesor la tron, la vârsta de trei ani. Viitorul lui va fi însă determinat, în foarte mare măsură, de relațiile tatălui său cu Franco, relații care până la moartea lui Alfonso al XIII-lea, în 1941, fuseseră cordiale.

După abdicarea și decesul tatălui, Don Juan constată

Bunicul patern al suveranului, regele Alfonso al XIII-lea, cu soția

treptat că Franco nu intenționează să restaureze monarhia într-un viitor apropiat. Cu speranța că Aliații îl vor sprijini să urce pe tron, Don Juan decide să se distanțeze public de Franco în noiembrie 1942. El consideră că monarhia pe care dorea să o instaurze este singura variantă viabilă la regimul totalitar al lui Franco, socotit

incompatibil cu o victorie a Aliaților în Europa sau cu republica, destinată a cădea sub controlul comuniștilor.

Fiul pe care nu l-a avut

Franco încearcă o nouă atragere a lui Don Juan la cauza sa, oferindu-i posibilitatea stabilirii oficiale la Madrid, pe cheltuiala statului, decizie motivată de nevoia de a dovedi democrațiilor occidentale că regimul rămâne compatibil cu o viitoare monarhie, opțiune preferată de toți celei a republicii. Dar Don Juan refuză colivia de aur. Temându-se să nu-i piardă și pe tată și pe fiu, Franco este de acord ca Don Juan și familia sa să părăsească Elveția, unde locuiau, și să se stabilească în Portugalia.

Caudillo dorea să-și consolideze regimul, dându-i o bază instituțională fermă. El promulgă Legea Succesiunii, în martie 1947, conform căreia Spania, ca entitate politică, catolică, în conformitate cu tradițiile sale, se auto-proclamă regat. Astfel, Franco reușește să creeze monarhia fără monarh, al cărui

Tânărul prinț (în mijloc), în familie: primul din stânga este tatăl, Don Juan de Borbon (Bourbon), iar în extrema dreaptă se află mama, Dona Maria de la Mercedes de Borbon Orléans

dintre ei călătorind în Grecia, ca să-și manifeste sprijinul pentru Don Juan și dinastia de Bourbon.

În februarie 1963, cuplul regal părăsește Atena, cu destinația Spania. Prințul și prințesa se stabilesc la palatul La Zarzuela, unde Juan Carlos a mai locuit ca burlac și care i-a devenit reședința oficială. El vrea să-și

ocupe cât mai util timpul. Singurul sfat pe care Franco i-l dă în acest sens este: „Lăsați-vă cunoscut de poporul vostru, Alteță“. Atunci Prințul solicită, și i se oferă, un plan menit să-i furnizeze informații de prima mână despre ministerele-cheie și alte instituții ale statului, petrecând mai mult timp cu conducătorii acestora. În același timp, face un tur sistematic al orașelor și satelor spaniole, unde, în general, este bine primit. Într-un loc se întâmplă însă ca el și ministrul Agriculturii să fie bombardați cu cartofi, iar în altă ocazie, în Valencia, salva de roșii pregătită pentru el aterizează în capul căpitanului regiunii.

Tatăl și fiul încep să aibă divergențe referitoare la înțelegerea realităților spaniole. Planul de stabilizare din 1959 a consolidat refacerea Spaniei după război, netezind drumul pentru transformările socio-economice din anii '60 și '70. Juan Carlos a fost martor al acestor transformări, în timp ce Don Juan și anturajul său trăiesc în trecut.

În noiembrie 1965, ministrul Informațiilor, într-un interviu acordat ziarului *The Times*, afirmă explicit că „se acceptă că, după încheierea regimului lui Franco, Juan Carlos va deveni Rege al Spaniei“, adăugând și că persoanele care ar dori să împiedice acest lucru nu au puterea să o facă.

Alarmat de impactul acestor cuvinte asupra anturajului lui Don Juan, două luni mai târziu, Juan Carlos declară revistei *Time* că nu va accepta coroana, cât timp tatăl său este în viață. În 1966 el încă mai speră într-o înțelegere care

Monarhul spaniol, cu tatăl, în 1987

să-i permită lui Don Juan să-i succedă dictatorului.

Dornic să obțină o vedere de ansamblu asupra Spaniei, Juan Carlos face efortul de a afla părerile celor mai importanți reprezentanți ai elitei politice, sociale și economice în legătură cu viitorul monarhiei. În mai 1966, de exemplu, participă la un dineu oferit de

un om de afaceri, ocazie cu care toți cei prezenți îl sfătuiesc să colaboreze cu Franco, dar fără să-și ia angajamente, cu speranța de a putea instaura, după moartea acestuia, o democrație de tip occidental.

Din această epocă Juan Carlos ajunge la concluzia că va trebui să accepte propunerea lui Franco în defavoarea tatălui său. Șansele lui Juan Carlos sporesc și mai mult în noiembrie 1966, când, după ani de amânare, Franco supune aprobării Cortesului Legea Organică a Statului, care modifica ușor Legea Succesiunii din 1947, facilitând desemnarea unui rege, nu a unui regent, ca succesor al lui Franco.

În ianuarie 1968, Juan Carlos împlinește 30 de ani, vârsta minimă la care poate deveni rege, conform Legii Succesiunii. În general, se crede că Franco a luat hotărârea de a-l nominaliza pe Juan Carlos în vara sau toamna lui 1968.

Dictatorul decide să convoace, la 17 iulie 1969, o sesiune a Cortesului, pentru a anunța propunerea privind succesiunea. El îl informează pe Juan Carlos că va încerca să obțină aprobarea Cortesului privind nominalizarea sa și că, în curând, îl va avansa general. Tânărul știe că, dacă va refuza această propunere de succesiune, Franco va căuta un alt candidat, așa că primește. Apoi îi scrie tatălui că a fost constrâns să facă „cel mai mare sacrificiu“ din viața sa, pentru ca monarhia să fie reinstaurată în Spania.

(Va urma)

ea la Academia Forțelor Aeriene de la San Javier, în provincia Murcia, în decembrie 1959 terminând cele trei stagii militare și devenind locotenent.

În octombrie 1960, sosirea tânărului la Universitatea din Madrid, Facultatea de Drept, este întâmpinată cu adversitate de unii studenți, dar, după ce se primesc indicații de la El Pardo (așezare din suburbia Madridului, unde, în palatul ridicat în 1406, din porunca regelui Enrique al III-lea al Castiliei, își avea reședința *caudillo*), intervine conducerea Universității, spiritele se liniștesc și ordinea este restabilită.

Juan Carlos ocupă reședința sa din palatul La Zarzuela, care are dublul avantaj de a fi în afara Madridului, dar și foarte aproape de El Pardo.

În adolescență, în vara anului 1954, în timpul unei faimoase croaziere la care au participat reprezentanții mai multor familii regale, Juan Carlos o întâlnește pe prințesa Sofia, fiica regelui Paul și a reginei Frederica a Greciei, dar abia în iunie 1961, la nunta Ducei de Kent, începe să fie interesat de prințesa greacă. Regina Frederica este îngrozită, pentru că Juan Carlos era catolic, iar grecii erau ortodocși și, în cazul unei căsătorii, urma să se poarte discuții interminabile pe acest subiect. Dar regina greacă este cucerită de prințul spaniol, așa că Juan Carlos și părinții săi sunt invitați să-și petreacă vara în insula Corfu. Logodna Sofiei cu Juan Carlos este anunțată oficial în 13 septembrie 1961, la Lausanne, unde bu-nica Victoria Eugenia încă trăia.

Logodna este urmată de mai multe luni de negocieri a-

Franco, la Madrid, în 1959, într-o întâlnire cu președintele american D. Eisenhower. Dictatorul a încercat să convingă Occidentul, speriat de ideea unei Spanii republicane, că țara sa a optat pentru monarhie

prinse, în care sunt implicați Vaticanul, Biserica Ortodoxă Greacă, cele două familii regale și guvernele grec și spaniol. Madridul solicită o ceremonie catolică și așteaptă ca Sofia să treacă la confesiunea soțului. La rândul lor, autoritățile grecești insistă asupra unei ceremonii ortodoxe și refuză să acorde prințesei dreptul la convertire, cât timp se mai afla pe pământ grecesc. În ianuarie 1962,

Juan Carlos și tatăl său solicită o audiență Papei Ioan al XXIII-lea, pentru a alunga temerile Vaticanului și a obține aprobarea pentru o nuntă dublă. Spre disperarea reginei Frederica, unii spanioli se dovedesc mai catolici decât Papa, iar mulți sunt tulburați de perspectiva ca o convertită să devină, cândva, regina Spaniei.

La începutul lui martie 1962, Juan Carlos îl vizitează pe Franco, pentru a-l ruga să participe la nuntă. Acesta declină invitația, dar îl asigură că guvernul spaniol va fi reprezentat de un ministru. Franco îi spune lui Juan Carlos că șansele sale de a domni sunt mult mai mari decât ale tatălui, ceea ce tânărul bănuia încă din 1958. Juan Carlos este convins că tatăl său va hotărî să se retragă decât să pună în pericol dinastia. Franco îi mai spune și că, deși a terminat în mod formal studiile, mai are multe de învățat despre țara sa, fiind esențial să rămână în Spania și după căsătorie.

„Cel mai mare sacrificiu“

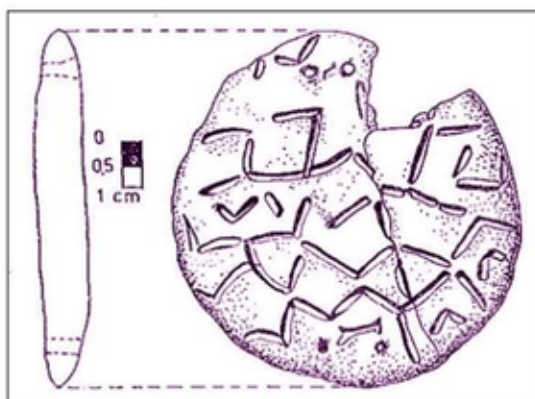
Ceremonia nupțială se desfășoară la Atena, în 14 mai 1962, și este transformată de monarhiști într-o ocazie politică deosebită, peste 5.000

Suveranul și caudillo au găsit un limbaj comun pentru binele țării lor

tată care împodobeau vasele sau idolii sau prin tăblițele cu semne incizate, Turdaș este o cultură enigmatică. Ea prezintă peste 70 de descoperiri în Transilvania. Așezarea de la Turdaș este, în urma observațiilor de teren, cea mai mare din arealul culturii și una dintre cele mai mari așezări eneolitice din Transilvania. Cu toate distrugerile naturale sau cauzate de factorul uman din ultimele milenii, situl se mai păstrează pe aproximativ 40 ha din totalul prezumat de 100 ha. Noi am reușit să cercetăm aproximativ 11 ha.

Vorbeam despre distrugerile naturale. Se pare că despăduririle masive, datorate prelevării unor cantități imense de material lemnos pentru construirea palisadelor, zidurilor din lemn, turnurilor, dar și a locuințelor (și aici trebuie să amintim că cele din ultimele faze de evoluție au piloni imenși în jur de 8 m înălțime, după calculele noastre; podele suspendate – groase de 0,40-0,50 m, după lipiturile păstrate și anexe corespunzătoare – „ghețării-pivnițe“ patrulate cu laturile de 4-5 m și adâncime de până la 4 m de la nivelul de călcare/săpare), au făcut ca micro-depresiunea în care era dispusă așezarea să se transforme într-o „vană“ imensă, în care se colectau apele în cazul unor ploi diluviale. S-a intrat într-o perioadă foarte ploioasă. Aceasta, alături de despădurirea amintită anterior, a făcut ca fenomenul inundațiilor

Amuletă incizată descoperită la Turdaș

lor masive să afecteze tot mai des așezarea. După două-trei orizonturi de locuire (sau straturi arheologice) în care întâlnim locuințe adâncite sau semiadâncite s-a ales modelul locuințelor pe piloni, cu podele suspendate, mult mai greu de distrus în cazul inundațiilor. Aceasta – alături de faptul că palisadele în sine reprezintă un „dig“, o pavăză în calea apelor – a făcut ca ultima fază de locuire a culturii Turdaș să fie mai liniștită.

Spiritualitatea și atitudinea față de divinitate și comunitate, care răzbat din studierea eșantioanelor arheologice extrase în urma cercetărilor de la Turdaș, sunt extrem de complexe și vizibile. Ne vom referi doar la o

piesă descoperită de noi în anii 1990, tăblița cu semne. Pe baza unor astfel de tăblițe, cum ar fi cele de la Tărtăria (jud. Alba) sau Gradeșnița (Bulgaria) – dar și datorită existenței unui număr însemnat de semne și simboluri aflate în diverse culturi arheologice dunărene – s-a încercat definirea unui sistem de scriere anterior celor orientale în acest perimetru

geografic. Chiar dacă ideea este tentantă, aceste tăblițe reflectă, mai degrabă, o „poveste“ semnificativă pentru purtător, dar – vai! – nesemnificativă pentru generațiile viitoare, din cauza lipsei „cheii“ de citire, a alfabetului sau a unor reguli ferme de dispunere a simbolurilor. Se poate reține însă ideea pentru cercetătorii vremurilor viitoare, când poate argumentele favorabile în favoarea tezei anteriorității față de Orient vor fi mai multe.

Sistemul de fortificare a funcționat încă de la începutul culturii Turdaș, apogeul lui aflându-se în fazele cele mai evoluate ale culturii. Este format din cel puțin 11 rânduri de șanțuri, garduri, palisade și „ziduri“ din lemn – cu o profunzime de aproximativ 200

m – prin care s-au practicat diferite tipuri de treceri (de la porți simple, turnuri pe sub care se intra în fortificație și porți străjuite de turnuri; bineînțeles, construcțiile erau din lemn). Noi am surprins acest sistem pe mai bine de 1 km lungime, partea cea mai importantă a construcției autostrăzii trecând prin mijlocul

Sectorul C al sitului; fotografie aeriană

SITUL NEOLITIC DE LA TURDAȘ

9

Prof. univ. dr. SABIN ADRIAN LUCA

Așezarea neolitică de la Turdaș este cunoscută cercetătorilor încă din secolul al XIX-lea. Ea a atras generații de entuziaști. Aici s-a format prima femeie-arheolog din această parte a Europei, baroneasa Zsófia von Torma (ale cărei săpături de la Turdaș s-au realizat în anul 1875).

*Vedere aeriană a sitului de la Turdaș;
se pot observa râul Mureș și tronsonul de autostradă Orăștie-Deva*

In acest sit s-au descoperit case de mari dimensiuni, resturi de arhitectură neobișnuite, plastică în lut, os sau piatră – idoli-statuetă de mici dimensiuni sau monumentale; părți de sanctuare neolitice; vase antropomorfe sau zoomorfe; menhiri și resturi ale activităților umane – unelte din piatră șlefuită sau cioplită, resturi ale metalurgiei cuprului, resturi osteologice umane sau animale.

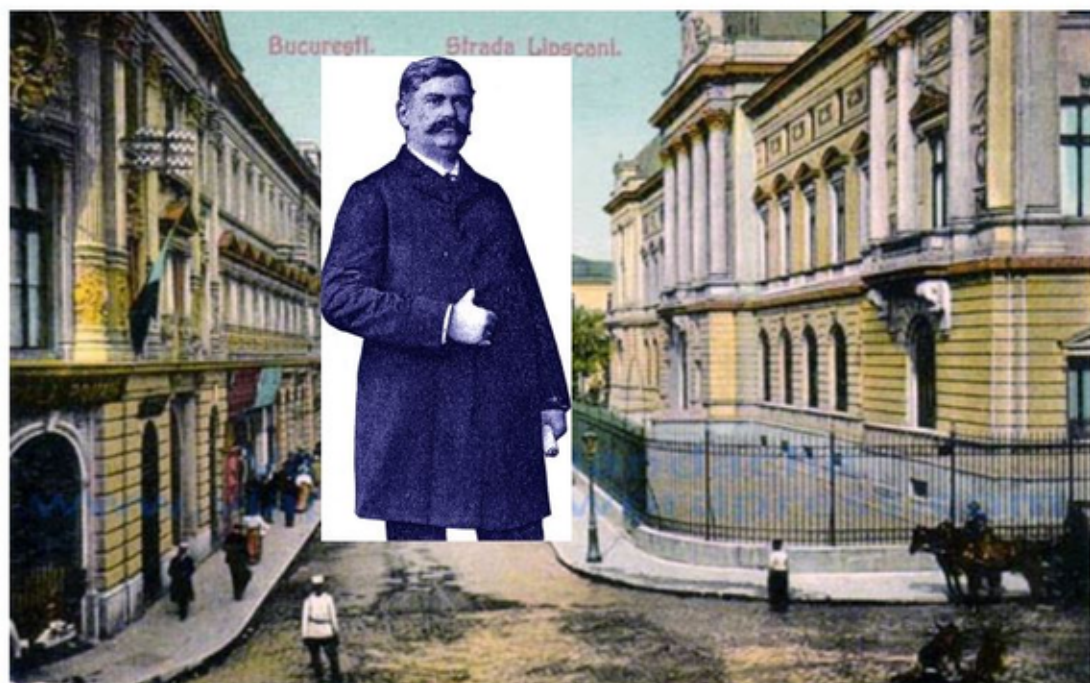
Pe întinsul sitului s-au format, de-a lungul timpului, patru scurgeri de apă, izvoarele din depresiune fiind foarte puternice. Acestea au erodat sau au amestecat – încetul cu încetul – mari porțiuni din sit. Solul purtat din partea superioară a cuvetei s-a transformat într-unul premergător turbid, din cauza umezelii puternice și constante. Marele sit a fost atacat și de Mureș, care a

format un cot activ, ce a dus mai la vale, în mari bancuri de resturi, peste 50% din câmpul cu resturi arheologice.

Situl a fost cercetat sistematic – după 1875 – de mai multe generații de arheologi (și îi amintesc pe M. Roska, Vl. Dumitrescu, I. Paul, ca să îi citez doar pe cei mai reprezentativi). S-a realizat și o importantă operă livrescă, sute de cercetători din lume căutând adevărul despre cultură și sit (cei mai importanți fiind N. Vlassa, Gh. Lazarovici și sârbul M. Garașanin). Ultimele cercetări ne-au aparținut și s-au realizat între anii 1992-1998, șantierul fiind organizat drept unul școlar, în cadrul activităților didactice, de practică, al Universităților „Lucian Blaga” din Sibiu și „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. Resursele financiare nu au permis o extindere prea amplă

a cercetării. Căutările de amploare au devenit posibile odată cu proiectul de finalizare a tronsonului de autostradă Orăștie-Deva, când am întreprins o cercetare de teren, între lunile mai și noiembrie ale anului 2011.

Cronologia descoperirilor începe odată cu neoliticul timpuriu (cultura Starčevo-Criș) și continuă cu eneoliticul timpuriu (cultura Turdaș), eneoliticul târziu (cultura Coțofeni), perioada dacică clasică (sec. I î.H.-I d.H.), romană și medievală. Fără a avea stratigrafie, în întinsul sitului am descoperit și materiale arheologice din epoca bronzului și cea hallstattiană. Vestigiile aparținând culturii Turdaș – situl fiind eponim pentru cultură – sunt cele care ne-au fost cele mai aproape de inimă. Prin arhitectură, prin simbolistica incizată sau pic-

PAKE PROTOPODESCU ȘI BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

DRAGOȘ LUCIAN ȚIGĂU

În primii opt ani ai existenței sale, Banca Națională a României a avut șansa să se dezvolte sub auspicii favorabile. Era creația fruntașilor Partidului Național-Liberal, care dețineau majoritatea acțiunilor, iar guvernul condus de Ion C. Brătianu i-a asigurat toate condițiile pentru a funcționa pe coordonatele proiectate la înființare. Consonanța dintre factorul politic și mediul financiar avea să cunoască inerente tulburări după înlocuirea liberalilor cu un cabinet junimist, în martie 1888, dar mai ales când puterea a fost preluată de Partidul Liberal-Conservator, în primăvara anului 1889.

Această ultimă formațiune, creată în martie 1884, a combătut cel mai energic guvernul Brătianu și a dat consistență politică Opoziției Unite antiliberale. Titulatura îi subliniază alcătuirea eterogenă și structura hibridă, care reunea facțiuni politice antagonice. Prima dintre acestea era reprezentată de „liberalii sinceri”, moderați, conduși de George D. Vernescu și Emanoil Pake Protopopescu, care părăsiseră Partidul Național-Liberal încă din 1879, nemulțumiți de autoritarismul lui Ion Brătianu. A doua componentă o formau conservatorii lui Lascăr Catargi, dornici să-și întărească rândurile prin atragerea elementelor

moderate, compatibile sub aspect doctrinar. În aceste condiții, cabinetul liberal-conservator prezidat de Lascăr Catargi nu avea perspective trainice, iar în cele câteva luni de guvernare (29 martie-3 noiembrie 1889) a fost atacat din toate părțile spectrului politic: național-liberali, junimiști, conservatori și socialiști.

0 victorie iluzorie

Conducerea liberală a Băncii Naționale a urmărit cu atenție schimbările politice și a încercat să limiteze ingerințele noilor guverne. Amestecul executivului în afacerile băncii era

său. S-au mai surprins și sisteme de departajare prin palișade simple/garduri aflate în interiorul sitului (cartiere).

Regretatul cercetător clujean Nicolae Vlăssă unul dintre cei mai buni cunoscători ai problematicei neoliticului și eneoliticului transilvănean – chiar dacă acest lucru pare puțin probabil pentru unii sau alții, arăta că între descoperirile mai vechi de aici se află o tăbliță din lut care poate exemplifica una dintre fazele fortificării sitului. Această tăbliță provine din colecția veche adunată de baroneasa Zsófia von Torma. Pot să confirm că suntem puși în fața unei schițe extrem de asemănătoare cu ceea ce am găsit noi pentru fazele târzii ale culturii Turdaș în situl eponim. De altfel, existența acestui sistem de fortificație extrem de complex, dar și atelierele, locuințele („cartierele de case”), sanctuarele, locurile de cult, plastica extrem de bogată ș.a. ne-au făcut să afirmăm că ne aflăm în fața unei așezări „protourbane” sau „preorășenești”, aidoma celor din Orient, poate în fața primului „oraș” din Transilvania. Și chiar dacă nu este așa, comu-

Tăbliță cu schema sistemului de fortificație a așezării

nitatea de la Turdaș reprezintă cu siguranță un bun de civilizație unic în Europa de Sud-Est și Centrală, un exemplu al înaltului grad de civilizație la care s-a ajuns în neolitic și eneolitic în zona carpato-dunăreană.

Alte observații care ne duc spre concluzia unei riguroase ierarhizări sociale a comunității: organizarea arhitecturii interne (modul de dispunere al caselor pe orizonturile succesive de locuire, reconstrucția caselor și cartierelor, după marile inundații care au afectat de-a lungul timpului – situl), faptul că – de exemplu – cuptoarele erau dispuse între rândurile succesive de fortificații, pentru a evita incendierea întâmplătoare a locuințelor. Ele sunt – în mare parte –

de formă oval-alungită (formă oarecum neobișnuită pentru neoliticul carpato-dunărean), fiind folosite pentru arderea unor obiecte mici (noi ne gândim – dat fiind caracterul special al așezării – la arderea obiectelor de cult, în special, acestea fiind, mai apoi, răspândite în celelalte localități ale culturii de pe Valea Mureșului, care este arealul principal de locuire pentru turdașeni).

Cultura Turdaș a durat câteva sute de ani, iar situl eponim s-a dezvoltat de la începutul până la sfârșitul acesteia. Stratigrafia așezării reflectă modul general de evoluție, dar și ceea ce a precedat și succedat fenomenului cultural amintit. Ne aflăm acum într-o mare dilemă reflectată – de altfel – în diverse medii din România. Dacă putem cerceta un sit arheologic preistoric prin marile proiecte de investiții să o facem sau nu? Noi am preferat să supunem cercetării tronsonul, să prelevăm datele și să propunem crearea unui parc arheologic în care să fie reconstruite principalele descoperiri colectate științific. ■

**Radio
România
București fm** [98,3 FM]

aprilie 1889 scria că „D-nii Pake, Gună [apelativul dat lui G. Vernescu – n.n.] și tovarășia se poartă cu prima instituție de credit cum se poartă și cu îngrijitorii moșiilor lor“.

Absența deliberată a guvernului era explicată prin faptul că, neavând majoritatea în Adunarea Generală a băncii, statul nu își putea impune reformele preconizate.

La 28 mai 1889, principalele cotidiane (*Democrația*, *Epoca*, *Lupta*, *Națiunea*, *România Liberă*, *Voința Națională*) s-au întrecut să anunțe și să comenteze alegerea lui Pake Protopopescu la conducerea băncii. Ziarele ostile grupării vernescane au fost consonante în criticarea acestei numiri. *Voința Națională*, oficiosul Partidului Național-Liberal, arăta: „D. Pake e numit guvernator al Băncii Naționale. Iacă cel pe care guvernul conservator l-a găsit mai demn a-l pune în capul primului institut de credit al României! D. Pake, cea mai înaltă expresiune a creditului conservator în România! Fără comentarii“.

Presa conservatorilor autentici nu a rămas mai prejos, edificatoare fiind ediția ziarului *Epoca*. După ce titrează cu litere mari: *Pake guvernator al băncii*, cotidianul are un interesant articol de fond, intitulat *Gună, Pake & Co*. Cititorilor le era deslușit faptul că atitudinea binevoitoare din ultimele luni a lui George Vernescu-„Gună“ față de Lascăr Catargi și conservatori ascundea miza unui „colosal matrapazlăc“ și a unui „fenomenal profit“, anume obținerea conducerii și a controlului Băncii Naționale.

Manevre eșuate

Neînțeleasă rămânea doar poziția lui Catargi față de vernescani – „o bandă de famelici nesățioși“. Premierului i s-a imputat că „după ce a comis greșala de a le da vistieria țării“ acum era pe cale să le dea și „creditul țării“. Ziarul avertiza că „toată energia și forța pe care le-am întrebuințat pentru a combate colectivitatea Brătianu,

Frontispiciul ziarului Epoca din 28 mai 1889

le vom întrebuința pentru a lupta cu colectivitatea Vernescu, nu mai puțin interesată, nu mai puțin rapace, nu mai puțin scrupuloasă decât cealaltă [...]

Toți cei care nu vor

să se compromită țara, partidul conservator, au dreptul și datoria sfântă de a trata pe Gună, Pake & Co cum au tratat pe Brătianu și pe Caradalele [de la Eugeniu Carada – n.n.] sale“. *Epoca* a prezentat diferite „sgomote“ despre demisia lui Pake de la Primărie, fie din cauza „relei echilibrări a bugetului“ și faptului că „a devenit așa de impopular și de nesuferit Capitalei“, fie pentru a ocupa „o altă funcție mult mai mare decât postul de primar“. Ziarul a intuit corect că Em. Protopopescu Pake nu va demisiona de la Primărie decât în momentul în care numirea sa la conducerea Băncii Naționale va fi o certitudine. Această perspectivă părea puțin realizabilă, pentru că George Vernescu nu dorea să piardă un om important la Primăria Capitalei, iar Lascăr Catargi lăsase de înțeles că numirea lui Pake îi dispăcea. În plus, postul de guvernator fiind incompatibil cu orice funcție publică, inclusiv cu mandatul de parlamentar, „ar urma atunci ca primarul Capitalei să se retragă din politica activă; ceea ce acum este greu de crezut“.

Cursul evenimentelor s-a îndreptat spre un epilog favorabil. Em. Protopopescu Pake a rămas la Primărie, continuând amenajările atât de necesare orașului, Adunarea Deputaților a adoptat la 29 mai 1889 trecerea la etalonul monetar trainic bazat pe aur, iar liberalii și-au

păstrat controlul la nivelul conducerii Băncii Naționale. În tot acest timp, zvonurile au persistat. Două zile mai târziu, ziarul liberal *Democrația* își informa cititorii că „numirea lui Pake ca guvernator se zice că întâmpină oarecare greutate“. Cu toate acestea Pake spune la toată lumea că el va fi numit chiar zilele acestea în această funcțiune“. Erau ultimele ecouri ale unor manevre eșuate. ■

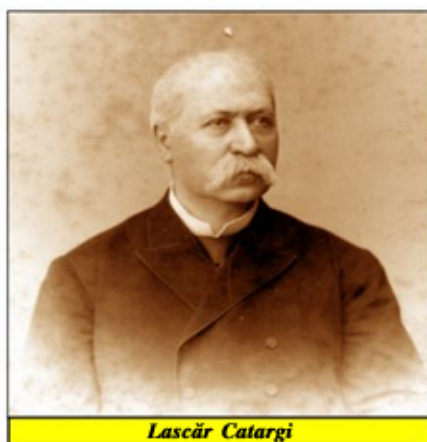
George D. Vernescu

permis chiar prin Legea de înființare a instituției, care stabilise că guvernul avea dreptul de a-i controla toate operațiunile și de a se opune oricărei măsuri împotriva intereselor statului. Mai mult, cabinetul junimist a anunțat renunțarea la bimetalismul monetar, preconizând adoptarea sistemului bazat exclusiv pe aur. Pentru a pregăti această schimbare majoră, beneficia comerțului și finanțelor țării, în cursul anului 1888,

statul a răscumpărat toate biletele ipotecare existente în depozitul Băncii Naționale, în schimbul cărora banca pusese în circulație bancnote.

Următorul pas în consolidarea influenței guvernului la Banca Națională era impunerea unui reprezentant propriu, cu competență recunoscută în domeniu. Printre persoanele avute în vedere s-a numărat și Emanoil Pake Protopopescu (1845-1893), avocat renumit la Tribunalul Comercial, profesor de Drept la Școala Comercială din Capitală, fondator al Școlii Libere de Științe Politice și Administrative, al Societății de Economie Politică și al revistei *Dreptul*, publicație în care își exprimase concepțiile referitoare la modernizarea comerțului și finanțelor românești. Competența profesională a acoperit divergențele politice, astfel că deși Pake Protopopescu era un adversar declarat al guvernului Brătianu, el a fost cooptat în comisiile de lucru pentru elaborarea Legilor Bursei, Camerelor de Industrie și Comerț, precum și a Codului Comercial (1880-1885). Din aprilie 1888, Pake Protopopescu devenise primarul Capitalei și începuse un program ambițios de modernizare, ale cărui rezultate începeau să devină evidente. Cu toate acestea, ca reprezentant de marcă al Partidului Liberal-Conservator și prieten cu George Vernescu, a devenit ținta atacurilor sistematice ale presei junimiste și liberale.

Prima ocazie pentru cooptarea lui Em. Pake Protopopescu în conducerea Băncii Naționale a apărut la 23 februarie 1889, când Adunarea Generală a acționarilor băncii a procedat la alegerea unuia dintre cei cinci directori, precum și a doi cenșori, pentru un nou mandat. Cele mai mari șanse pentru directorat le-a avut

Lascăr Catargi

Theodor Ștefănescu, unul dintre întemeietorii băncii, aflat acum în fața celui de-al treilea mandat. Victoria previzibilă a acestuia a fost folosită de ziarul național-liberal *Democrația* pentru discreditarea contracandidatului: „Pake, presimțind o cădere rușinoasă, a avut de astă-dată minte să-și retragă candidatura pe care o pusese cu multă îndrăzneală” (25 februarie).

Colosal matrapazlăc, fenomenal profit

Peste două luni s-a consumat un alt episod al ingerințelor guvernamentale, când s-a încercat modificarea unor articole din Statutul Băncii Naționale, în perspectiva trecerii la monometalismul aur, ca bază a sistemului bănesc al leului. La 23 aprilie, săptămânalul *Curierul Financiar*, recunoscut pentru moderația sa, își anunța cititorii că ședința acționarilor din 21 ale lunii „a fost foarte furtunoasă, dar și foarte importantă prin discursurile rostite de fruntașii diferitelor partide politice. Au vorbit d-nii Ioan Brătianu, Petru Carp, Em. Pake Protopopescu, Eugen Stătescu, Al. Marghiloman, Al. Vericeanu, [Emil] Costinescu”. Reforma Băncii Naționale a fost susținută nu doar de Pake, ci și de finanțiști competenți, precum Menelas Ghermani, sau de bancheri influenți, de talia fraților Elias.

Discuțiile au continuat în zilele de 24-25 aprilie, apoi Adunarea Generală a fost pusă în imposibilitate de a lucra, întrucât guvernul, care deținea 8.000 de acțiuni, nu era prezent. Conform statutelor băncii, ședințele nu se puteau ține dacă nu erau prezenți acționari care însumau laolaltă mai mult de jumătate din totalul acțiunilor. Cum statul avea majoritatea acțiunilor, orice absență a sa conducea la imposibilitatea desfășurării ședințelor. Obstrucția era evidentă, întrucât Pake Protopopescu, desemnat reprezentant al guvernului, nu a venit la ședințe trei zile la rând, iar George Vernescu, ca ministru al Finanțelor, s-a făcut de negăsit, pentru a nu se putea delega o altă persoană. Presa liberală a taxat imediat această vexațiune. Ziarul *Voința Națională* din 26

o școală agricolă, unde învață sânguincios limba germană, prințul Grigori Manuc-bey, descendent al faimosului „artizan” al anexării Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812 (*Magazin istoric*, nr. 5/2012), promițând că îl va trimite la o școală agricolă în Germania. În 1902 Manuc-bey moare, așa că Grigori este nevoit să se angajeze pe moșiile din regiune. Își pierde repede slujbele, din cauza unor furturi mărunte, pentru care este și arestat de câteva ori. Un furțisag din banii prințului Cantacuzino este pedepsit cu o cruntă bătaie și cu alungarea în stepă. Se răzbună cumplit, ucigându-l pe prinț și dând foc conacului. Și, în acel moment, se țese și prima legendă a viitorului tâlhar. Ar fi fost pedepsit de moșier, în urma unei aventuri amoroase cu tânăra soție a acestuia. Greu de crezut, dacă avem în vedere că văduva neconsolată

se recăsătorește rapid cu un evreu bogat, emigrează la Constanța și, apoi, la New York, unde o regăsim la începutul anilor '20, în faimosul local „Russkii traktir”.

Kotovski strânge în jurul lui o duzină de foști deținuți și aventurieri și începe să terorizeze Basarabia. Atacă diligențe, jefuiește bănci, incendiază conace boierești. Din când în când dă o raită

chiar la Odessa, scăpând de fiecare dată de puterile aflate pe urmele sale.

Încet-încet încep să se țese și legende. Odată ar fi venit la casa unui moșier, într-o trăsură, îmbrăcat elegant, cerând să vorbească

Karl Moor, eroul lui Schiller din „Hoții”, cu care l-a comparat presa pe Kotovski

cu stăpânul. Leagă o conversație cu fiica moșierului, îi spune fel de fel de istorioare și glume, spre amuzamentul naivei tinere. Când apare și stăpânul casei, se recomandă și îi cere politicos câteva mii de ruble pentru a... ajuta niște țărani ale căror case fuseseră mistuite de un incendiu. Altă dată, în timpul unui jaf, cere stăpânei casei toate bijuteriile pe care le purta. Ca din

neatenție, aceasta rupe colierul de perle pe care îl scotea de la gât. Kotovski, amuzat de șiretlic, îi lasă perlele...

Atacă un convoi de polițiști, eliberează mai mulți țărani arestați și scrie în carnetul șefului convoiului: „arestații au fost eliberați de G. Kotovski”.

Iubea la nebunie femeile, muzica, sportul și caii. De multe ori se deghiza, prezentându-se ca un onorabil om de afaceri, cucerirea inimi, participa la curse de cai, într-un cuvânt, gusta din toate plăcerile vieții mondene de la Chișinău sau Odessa. Păstrează plăcerea lecturilor de aventuri, eroul preferat fiind acum Tarzan. „După ce citești «Tarzan», lectura istoriei P.C.(b) este precum șampania după uleiul de ricin”, declara el, câțiva ani mai târziu, când se autodeclara anarhist-revoluționar!

Sub identitatea unui mare om de afaceri din-

tr-un îndepărtat oraș rusesc, întâlnește într-un hotel din Chișinău un om de afaceri care, cucerit de farmecul noii sale cunoștințe, îl invită la o serată oferită de un magnat local, D. Semigradov, la care participau cei mai mari moșieri din Basarabia – Sinandino, Krupenski ș.a. La un moment dat, vine vorba despre Kotovski, cei prezenți întrecându-se în a-și declara

Așa vă place istoria?

În centrul orașului ucrainean Kotovsk, din regiunea Odessa, se ridică singuratic un monument de granit, sub care se coboară pe o scară de beton către un subsol, a cărui intrare, cu o ușă masivă de fier, este blocată cu un lacăt vechi, ruginit. Acum câțiva ani, întrebat de un ziarist străin cine este îngropat aici, un copil a răspuns: „un bandit bolșevic“.

Monumentul este dedicat lui Grigori Kotovski, „erou legendar“ al revoluției de la 1917.

● Eroul preferat – un haiduc, ocupația preferată – furtisagurile ● Atacă, jefuiește, incendiază și... iubește la nebunie femeile și caii ● Istoria Partidului Comunist are o legătură cu Tarzan? ● Evadează și se întoarce, sub o identitate falsă ● Robin Hood, Karl Moor, personaje din aceeași familie ● Din închisoare direct la o reprezentație Bizet ● Revoluționar-anarhist sau bolșevic, totuna ● Republica Kotovia se vrea a fi întreaga Basarabie ● „Maiorașul“ îi trimite un glonț în inimă... ca între prieteni ● Doi polițiști condamnați la moarte pentru a-i fi lezat personalitatea

GRIGORII KOTOVSKI: ȘI BANDIT, ȘI REVOLUȚIONAR

ION BISTREANU

Dacă nu s-ar fi metamorfozat din tâlhar la drumul mare în „revoluționar bolșevic“, Grigori Kotovski ar fi rămas o legendă a haiduciei și un caz notoriu în dosarele criminalistice din Basarabia, de la începutul secolului al XX-lea.

S-a născut la Hâncești, în Basarabia, în anul 1881, tatăl

provenind dintr-o familie de nobili polonezi scăpătați, mama fiind rusoaică, motiv pentru care Grigori va declara peste ani că este de naționalitate „basarabean“. Nu are o copilărie prea fericită. Orfan de mamă la doi ani, aflat mai mult în grija surorilor mai mari, este un copil-problemă, acasă și la școală. La șapte ani,

cade de pe un acoperiș și rămâne toată viața bătăit.

Fire voluntară, recalcitrant, nu este atras în mod deosebit de învățătură. Este pasionat mai mult de sport și de lecturi ale unor cărți de aventuri, eroul preferat fiind haiducul rus Dubrovski, imortalizat în literatură de Pușkin. Este exmatriculat și nevoit să urmeze

Autoritățile cer chiar șefului guvernului provizoriu, Kerenski, clemență pentru croul foiletoanelor de scandal!

Chiar în ziua în care este eliberat din închisoare, Kotovski merge la Operă, unde în acea seară era reprezentatie cu *Car-men*! Apare în sala de spectacol cu lanțuri la picioare și cu cătușe la mâini. Lumea este îngrozită, o femeie leșină, dar își revine după ce însuși Kotovski îi oferă un pahar cu apă! Ce urmează după primele minute de panică depășește absurdul. Cu o voce de bas, Kotovski anunță că își vinde lanțurile în folosul nou-născutei libertăți ruse! Începe o adevărată licitație. Un avocat liberal cumpără lanțurile de la picioare cu 3.000 de ruble și apoi le donează muzeului Operei! Cătușele îi sunt cumpărate de patronul unei

cafenele, care le expune ca reclamă! În urma grațierii, este trimis pe frontul românesc din Basarabia.

De aici încolo începe cariera de „revoluționar” a lui Kotovski! Înarmat cu un curaj nebunesc, se face remarcant, este chiar decorat, este ales în comitetele revoluționare din armată conduse de radical-socialiștii ruși (eserii). După evenimentele din octombrie 1917, Kotovski, autodeclarat

anarhist, trece de partea bolșevicilor, întrucât consideră că „nu există nicio diferență între anarhism și bolșevism”. Este primit cu brațele deschise, bolșevicii nefiind deloc interesați de trecutul său criminal; dimpotrivă, văd în el omul de acțiune, capabil să folosească toate mijloacele –

Sofia, care a născut chiar în ziua înmormântării lui Grigori Kotovski

inclusiv sau, mai ales, cele violente – în numele victoriei revoluției. Primește sarcina de a lichida eserii și menșevicii din Chișinău, iar în ianuarie-februarie 1918 îl găsim în împrejurimile Chișinăului, participând la raiduri împotriva trupelor românești și, mai apoi, acoperind retragerea soldaților ruși care trecuseră de partea revoluției. În lunile următoare, participă la operațiuni de lichidare a

foștilor tovarăși de arme, eserii din Petrograd, la înăbușirea sângeroasă a unei răscoale țărănești din regiunea Tambov, la luptele de pe frontul ruso-polonez, intrând în grațiile altui renumit basarabean revoluționar, Mihail Frunze, dar și în conflict cu un alt conațional, evreul Ya-

kir, ajuns, la rândul său, un renumit comandant militar bolșevic. Cu o notorietate aparte de brav comandant revoluționar, se reîntoarce în Odessa, unde își reia vechile îndeletniciri, jaful și tâlhăria, intrând în conflict deschis cu renumitele bande mafioate din oraș, pe care, într-un final, reușește să le lichideze, oficial, „în numele revoluției”! Reușește cu greu să își întocmească dosarul de membru al partidului bolșevic, cerând recunoașterea stagiului încă din 1917, însă vigilenții bolșevici de la Moscova îi recunosc stagiul în partid abia din 1920! În

van Kotovski declară că „haiducia” lui din tinerețe a fost stimulată de... revoluția rusă de la 1905!

„Atamanul iadului”, cum mai era numit, sau „pisoiul” (*kot* în limba rusă înseamnă pisoi), cum era alintat de prieteni, s-a săturat la un moment dat să tot stea pe caii revoluției și a hotărât să devină un „bun gospodar”. Se căsătorește cu o doctoriță angajată în armată și se retrage

dorința de a-l împușca, unul dintre ei lăudându-se chiar că i-ar zbura creierii, pentru că are mereu un pistol la el! Kotovski nu reacționează, dimpotrivă participă activ la discuția înfierbântată. În aceeași noapte însă, își adună banda, atacă conacul, fură un frumos covor persan primit de moșier în dar de la emirul de Buhara, precum și un baston aurit.

În sfârșit, șeful poliției locale, Hagi-Colea, reușește să îl aresteze. Evadează – cum altfel? – cu ajutorul unei femei, care îi strecoară în închisoare țigări îmbibate cu opium, cu care adoarme paznicii. Este din nou prins, de același Hagi-Colea, evadează din nou, iar este arestat, în 1911, și condamnat la zece ani temniță grea în Siberia. Evadează după trei ani, ucigând doi gardieni, și, sub o identitate falsă, se întoarce în Basarabia, angajându-se administrator la o moșie, fără a renunța însă la vechea sa pasiune – tâlhăria. Numai într-o lună dă peste 25 de spargerii la bănci, magazine, conace boierești și locuințe. La un moment dat, se gândește să strângă vreo 70.000 de ruble și să fugă în... România! Sfidează deschis autoritățile, frecventând localurile de lux din Chișinău și Odessa, sorbindu-și uneori cafeaua la

cafenele din apropierea posturilor de poliție. Odată, asistă la o slujbă religioasă, stând chiar alături de polițistul Hagi-Colea!

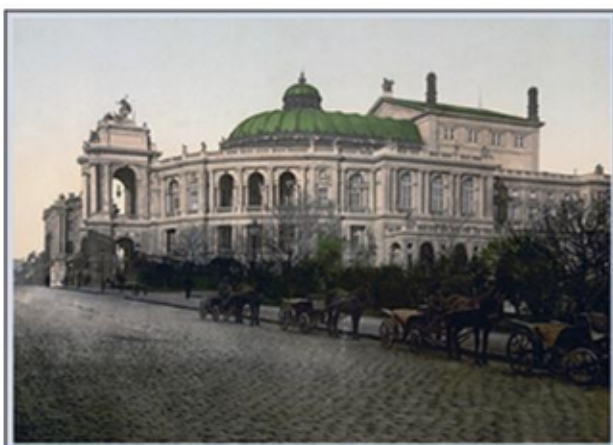
Pentru a-l captura, în tot imperiul este trimisă o circulară, în care este descris ca având o înălțime de 1,74 metri, constituție robustă, ochi căprui, cu pete negre sub ochi, păr șaten, rar, „deosebit de inteligent, captând cu ușurință simpatia celor din jur“. Presa din Basarabia și din

drept scop strângerea de fonduri pentru... oamenii săraci, dar nu reușesc să aducă niciun martor convingător (este adevărat însă că, în unele cazuri, când banda lui trecea călare prin vreun sat, arunca câteva ruble pe ulițe, lumea sărmană îngrămădindu-se să le adune!). Judecătorii sunt neînduplecați și îl condamnă la moarte prin spânzurătoare, Kotovski cerând, patetic, în sala tribunalului, să fie împușcat! Deja „erou“ al presei

bulevardiere din Odessa, trezește curiozitatea scriitorului A. Fiodorov, care publică în serial un interviu, *40 de zile cu un condamnat la moarte*.

Kotovski îi trimite soției generalului Brusilov, șeful Marelui Stat Major al Armatei, o scri-

soare patetică, în care se căiește pentru toate păcatele sale, implorând îndurare, pentru a se întoarce la o viață normală, în slujba marii patrii – Rusia! Brusilov este convins de soție să amâne execuția. Spre norocul condamnatului, izbucnește revoluția din februarie 1917, țarul abdică, Rusia este aruncată în vârtoarea revoluției. În debandada creată la Odessa, deținuții închisorii se răscoală, proclamă autoconducerea în închisoare, cu Kotovski lider. Presa locală este de partea lui.

Opera din Odessa, unde a intrat cu lanțuri la picioare

Odessa scrie despre el ca despre un nou Robin Hood, îl compară chiar cu Karl Moor, eroul lui Schiller din piesa *Hoții*! În sfârșit, după câteva încercări nereușite, în iunie 1916 polițistul Hagi-Colea îl arestează, dar numai după ce îl rănește cu două focuri de pistol, în timpul unei urmări spectaculoase într-un sat și, mai apoi, în lanurile de porumb.

Urmează un proces răsunător, avocații încercând să demonstreze că jafurile organizate de Kotovski aveau

contemporani ruși înclină să creadă că „Pisoitul“ a fost una dintre primele victime ale epurărilor staliniste după eliminarea politică a lui Troțki; alții susțin ipoteza răzbunării renumitului mafiot din Odessa Mișka Iaponcik, al cărui aghiotant fusese, pentru ceva timp, Zeider...

Înmormântarea a fost fastuoasă, dacă ar fi avut loc în timpurile noastre ar fi trezit invidia multor șefi mafioți: paradă militară, 20 de salve de tun, o impresionantă delegație de la Moscova, în frunte cu Voroșilov etc. Corpul i-a fost îmbălsămat – onoare de care avuseseră parte doar, la 1881, un vestit chirurg rus, Pirogov (al cărui maușoleu este încă deschis la Vinnița, în Ucraina), și Lenin. Într-un sicriu de sticlă, a fost depus în centrul Bîrzulei, într-un cavou faraonic. Inima, pătrunsă de un glonț, a fost păstrată într-un borcan de spirt, la Institutul de Medicină din Odessa. Orașul Bîrzula a fost redenumit Kotovsk, iar sute de colhozuri, fabrici, școli și străzi din tot U.R.S.S. au primit numele „eroului“. Până în 1990 chiar și localitatea sa natală – Hâncești – i-a purtat numele.

Chiar în ziua înmormântării, soția dă naștere unei fete care, în anii '60, va ajunge prodecan la Facultatea de Limbi Străine a Universității

„Lomonosov“ din Moscova. O carieră strălucită a avut și fiul său, devenit unul dintre cei mai mari orientaliști sovietici...

Când, în 1940, sovieticii pătrund în Basarabia, polițis-

Cu un glonț în inimă; așa l-a găsit soția la câteva ore după ce s-au despărțit

tul Hagi-Colea, care, în urmă cu 24 de ani, îl capturase pe Kotovski, este arestat și judecat de un tribunal militar și, fapt unic în analele juridice, este condamnat la moarte, pentru că l-a rănit pe Kotovski, în operațiunea de urmărire și arestare din 1916! Aceeași soartă o împărtășește și un alt polițist, P. Cemanski, tot pentru vina de a fi participat la prinderea lui Kotovski.

În august 1941, orașul Bîrzula este ocupat de trupele române. Cavoul este distrus, rămășițele pământești ale lui Kotovski sunt aruncate într-o groapă comună, iar sabia și decorațiile acestuia sunt tri-

mise la București (după război, vor fi retrocedate U.R.S.S. și sunt păstrate la Muzeul Forțelor Armate de la Moscova). Rămășițele pământești ale lui Kotovski, chipurile salvate de niște feroviari, au fost reînhumate, fără însă a se face o expertiză pentru identificare. O soartă asemănătoare a avut și inima. În timpul războiului, etichetele de pe borcane au fost dezlipite, astfel că nu se mai știe care este inima revoluționarului nostru. Abia în 1965 este refăcut monumentul din orașul Kotovsk, lăsat mai apoi în uitare, după dezmembrarea U.R.S.S.

Dosarul privind asasinarea lui Kotovski nu este de găsit până în prezent, în pofida cercetărilor istoricilor ruși. Se pare că ar ascunde prea multe taine și prea multe figuri „legendare“ ale bolșevismului ar figura în el...

In Rusia, Kotovski rămâne până azi deopotrivă o figură controversată a revoluției bolșevice și un exemplar tipic al istoriei lumii interlope din primele decenii ale secolului al XX-lea. ■

la Birzula – un orașel din regiunea Odessa. Bani avea, pentru că avusese grijă să golească, în toiul războiului civil, Banca de stat din Odessa. Se zice că, pentru siguranță, ar fi ascuns valorile furate în catacombele orașului, ceea ce a incitat ani de-a rândul căutătorii de comori.

Speculând „noua politică economică” (NEP) proclamată de Lenin, înființează un adevărat holding bolșevic: 40 de mori, trei fabrici de zahăr, două fabrici de bere, șapte măcelării, un atelier de prelucrare a pieilor (pornește o adevărată vânătoare de câini, din care face săpun și haine pentru armată), vaste terenuri cu hamei (numai în primul an a

vândut Cehoslovaciei hamei în valoare de 1,5 milioane ruble aur). Kotovski este stăpân peste tot, peste toți și toate! Proclamă chiar o nerecunoscută „republică Kotovia”, pe care visează să o extindă asupra întregii Basarabii. În ianuarie 1924, la înmormântarea lui Lenin, jură că va milita pentru o Basarabie bolșevică, în marea familie a popoarelor U.R.S.S.! Susținut activ de conaționalul Mihail Frunze, devine principalul artizan al creării,

în 1924, a R.A.S.S. Moldovenești, fiind mai apoi ales în organele conducerii de partid ale noii autonomii.

Istorici ruși susțin că averea lui depășea tot ceea ce aveau Lenin, Stalin și Troțki la un loc! Ai bani, ai putere!, gândeau totuși și bolșevicii, așa că Grigorii Kotovski, ajuns deja în primii cinci ai ierarhiei militare bolșevice, este inclus pe „lista neagră” a CEKĂI și supus unei supravegheri atente. Soarta lui

în jurul orei două noaptea, aude, în apropierea casei, două împușcături: iese și își găsește soțul întins pe șosea, cu un glonț în inimă. Uci-gașul nu este altul decât unul dintre apropiații săi, Meyer Zeider, „poreclit „maiorașul”, fost patron al unei case de raport din Odessa, unde, în anii războiului civil, Kotovski își găsea deseori refugiul, și nu numai.

De ce a fost ucis Kotovski? Versiuni au fost multe: ceartă pe probleme personale, răzbunarea unui soț încornorat, reglare de conturi cu bandele mafiote din Odessa, comandă a spionajului românesc! Ancheta asupra morții lui Kotovski este inițial preluată de conaționalul său Mihail Frunze, însă în

Eroul nostru anchetat de Ohrană în 1906 (desen)

este pecetluită în august 1925, când Frunze, devenit comisar al armatei (ministru), după debarcarea lui Troțki, hotărăște să îl cheme la Moscova, ca adjunct al său. Kotovski se pregătește să plece la Moscova, la 7 august. În seara zilei de 6 august are o ultimă întâlnire cu camarazi de arme și de afaceri: spre miezul nopții vrea să se retragă, dar mai este reținut sub un pretext oarecare de un inspector financiar al armatei. Soția, însărcinată, pleacă acasă, însă,

octombrie acesta moare în timpul unei banale operații, ca urmare a unei supradoze de cloroform. Zeider declară la proces că l-a ucis pentru că... nu a fost avansat în slujbă! Judecătorii rețin doar această variantă, astfel că asasinul este condamnat în grabă la zece ani de închisoare, dar va fi eliberat după trei ani, pentru „purtare exemplară”. Va fi ucis de unul dintre foștii camarazi ai lui Kotovski, un anume Valdman care, la rândul lui, va fi împușcat în 1939. Istorici

În prag (fotografie din arhiva de imagine a Muzeului Național al Țăranului Român; la fel cea din p. 29 jos)

în element coagulant al habitatului. Fără să vrea, noua ideologie impusă a refăcut legătura cu tradiția vetrei; fără să observe calendarul religios prins pe perete în *spatele* aragazului și, fără intenție, a imprimat un același tipar în întreaga Europă comunistă.

Fereastra era o altă posibilă poartă de intrare a duhurilor în spațiul locuinței. De aceea, nu se atârna niciodată leagănul pruncului în preajma ei, pentru a nu fi atins de raza – considerată malefică – a lunii, și de aceea *deasupra* ferestrei era agățată o icoană. Pragul ferestrei era considerat poarta

simbolică de ieșire a răului din casă: credințele recomandau ca pruncul bolnav sau în pericol de moarte să fie scos pe fereastră și *vândut* în mod simbolic unei femei străine, luată din drum. Doar astfel putea fi schimbată definitiv soarta celui mic. În schimb, tot prin fereastră pătrundeau colindele (de Crăciun și nu numai), al căror mesaj era *Nu v-aducem nici un rău/Aducem pe Dumnezeu*. Prin fereastră intra razele benefice ale soarelui pe timpul zilei, dar tot prin crucea ei se perfiră și raza lunii, periculoasă – conform credințelor vechi – pentru pruncii lipsiți de apărare în fața întinericului. De aceea, pe pervaz pâlăpăia flacăra opaițului, de aceea *deasupra* ferestrei veghea icoana Sfântului patron al familiei, de aceea tăierea moțului băieților sau rupea turtei fetelor la împlinirea vârstei de un an se petrecea pe timpul zilei în dreptul acesteia. Marcarea primei trepte de vârstă în orașul contemporan nu mai ține cont de pragul ferestrei, semnul aniversării nu mai este tăierea părului, ci purtarea coifului festiv, dar aprinderea și suflatul lumânării, ca și alegerea de către cel mic a obiectelor care prezic viitorul

arată că importanța simbolică a momentului se păstrează și în zilele noastre.

Ușa reprezenta o deschidere pe care puteau intra nu doar străinii, femeile rele de deochi, oamenii care aveau un

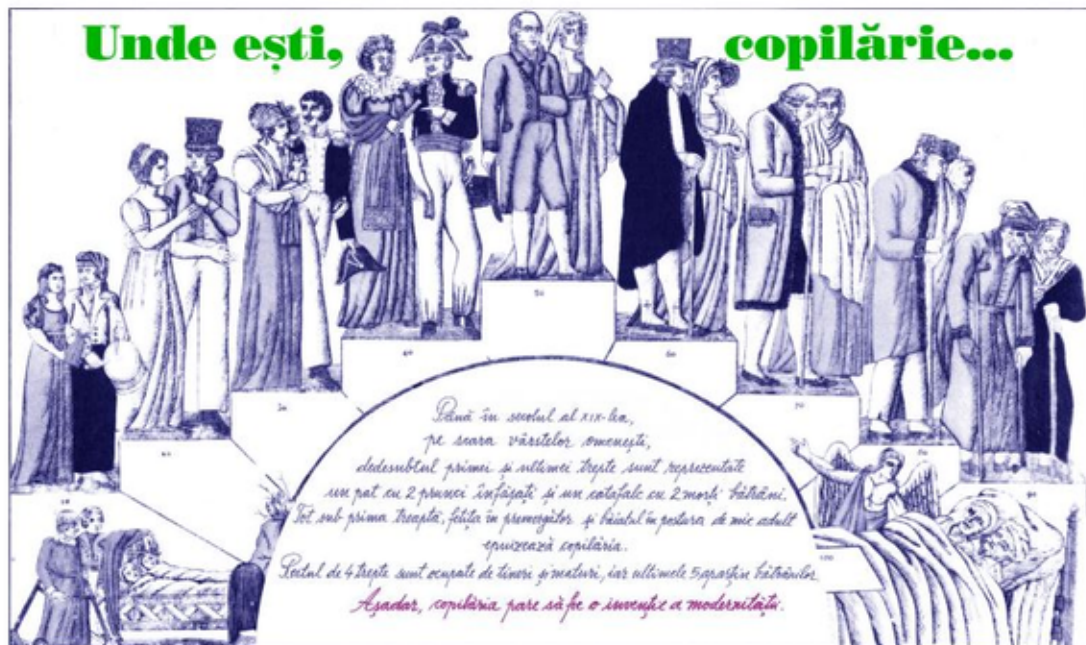
mort în casă sau cine știe ce indivizi aflați în stare liminală, ci și ființe nevăzute, care bântuie casele cu prunci abia născuți. În *spatele* ușii, spațiul era protejat întotdeauna de existența unei mături, care anula farmecele sau vrăjile. Pe *dedesubtul* pragului de jos al ușii era obiceiul să fie săpat un tunel, prin care să poată fi trecut pruncul bolnav de *răul copiilor* (epilepsie) și, astfel, întărit prin contactul direct cu pământul modelat de Dumnezeu, pruncul se însănătoșea. Tot *sub* prag era îngropată placenta copilului, într-o oală cu gura în sus sau cu gura în jos dacă femeia dorea să mai aibă copii sau nu. Lăuza nu avea voie să-și alăpteze pruncii *pe* prag ca să nu își piardă laptele. Pragul de *deasupra* ușii era întărit simbolic în fiecare an, de Paști, prin însemnul crucii care era marcat acolo cu flacăra lumânării de la Înviere. Tocul ușii, asemenea unui prag lateral, era scrijelit ca un răboj, cu măsura copiilor familiei, din generație în generație. În acest fel, copiii se impregnau de puterile magice ale pragului. Însemnele cu linii paralele și inițiale ale numelui au rămas la unele case ca un arbore genealogic al neamului, devenit astfel parte din însăși structura constructivă a locuinței.

Ritmul învelișurilor despărțite de praguri continuă și dincolo de ușă, cu prisma, curtea, bătaura, gardul cu *merindarul* (mic adăpost în gard, în care gazda punea în fiecare dimineață o bucată de pâine și o cană cu apă, pentru drumețul obosit), poarta și pârleazul.

Pe prispă

Unde ești, copilărie...

Până în secolul al XIX-lea, pe scara vârstelor, omenește, dedesubtul primei și ultimei trepte sunt reprezentate un păl cu 2 prunci înfășurați și un cotofale cu 2 morți. Într-unul. Tot sub prima treaptă, fetele în promogitor și băieții în postura de mic adult prezintă copilăria. Treptele de 4 trepte sunt ocupate de tineri grăbituri, iar ultimele 5 spații bătrânilor. Așadar, copilăria pare să fie o invenție a modernității.

ATENȚIE LA PRAGURI!

IOANA POPESCU

Spațiul satului vechi românesc era perceput din punct de vedere simbolic ca un miez înbrăcat în învelișuri succesive, despărțite între ele de praguri și treceri care obligau la o parcurgere periculoasă și, de aceea, atentă. Miezul tare al satului era considerat a fi biserica, iar cel al casei focul vetrei. Ritmurile impuse de circulația în jurul acestor centre marceau după caz forța simbolică a spațiului dinaintea sau din spatele unui prag, de deasupra sau de dedesubtul lui. Cunoașterea și respectarea gesturilor sau comportamentelor rito-magice de folosire a spațiului erau cu atât mai necesare, cu cât individul era mai fragil sau chiar într-o stare-limită. Femeia însărcinată sau lăuza, pruncul abia venit pe lume, bolnav sau în pericol de moarte erau considerați printre cei mai supuși atacului duhurilor rele, nevăzute, dar prin aceasta nu mai puțin reale.

În interiorul casei, vatra, adăpost al focului, trebuia apărată simbolic de contactul cu forțele nevăzute ale văzduhului, care puteau pătrunde prin deschiderea hornului. De aceea, pe polița ei era așezată icoana de vatră (din lemn, niciodată pictată, ci doar scrijelită și reprezentând exclusiv pe Maica Domnului sau pe Sfântul Gheorghe), *pristolnicul* (crucea din lemn cu care erau

marcați colacii rituali) și *chita* de busuioc sfințit. Basmelor țărănești vorbesc despre copiii de împărat aruncați în focul cuptorului, care ies de acolo renăscuți, cu puteri sporite și cu părul de aur. Ca leagăn al pruncului era folosită cel mai adesea albia în care fusese frământat aluatul pâinii, iar în sudul țării exista obiceiul ca înainte de a culca noul născut în leagăn, să fie pusă acolo o pâine,

proaspăt ieșită din focul cuptorului.

Așadar, ceea ce transforma vatra în miezul simbolic al locuirii era funcția magică de purificare a flăcării, era funcția protectoare a icoanei de vatră, a *pristolnicului* sau a *busuiocului* (care, între noi fie vorba, nu era condiment, ci obiect sacru), era credința, și nu frigul. Comunismul a readus frigul în locuințele urbane și, astfel, a transformat aragazul

Eveniment

Cu ajutorul filumeniei (pasiunea de a colecționa ambalaje pentru chibrituri; cuvânt format din grecescul philos = iubitor și latinescul lumen = lumină) putem des-

coperi o altfel de istorie a României, inscripționată pe banala cutie de chibrituri. Fiind cel mai ieftin și eficient mod de a populariza informația, deoarece un om privește în medie de 38 de ori o cutie de chibrituri pentru a o utiliza, mesajul se impregnează în memorie mai puternic decât prin orice altă formă de reclamă, audio sau televizată.

Dați banii voștri la împrumutul Statului 5% din 1920, plasându-vă în condițiile cele mai avantajoase economice voastre. Titlurile acestui împrumut sunt scutite de orice impozit prezent și viitor.

UN SECOL ÎNTR-O CUTIE DE CHIBRITURI

ANCUȚA-LĂCRIMIOARA CHIȘ

Încă de la începutul secolului al XX-lea, mesajele cu caracter politic, economic sau artistic s-au diseminat și prin intermediul etichetei de pe cutiile de chibrituri, ajungând în cele mai îndepărtate colțuri ale țării. La începutul anilor '20 statul solicita populației împrumuturi cu dobândă (de 5%), pe cutiile de chibrituri de buzunar. Utilizatorul era astfel informat despre cel mai sigur mod de a-și depozita și înmulți banii. Evenimente istorice de marcă

au dus la lansarea unor cutii speciale de chibrituri. Este cazul întâlnirii de la București a statelor care compuneau Mica Antantă, din mai 1925, păstrată pe o asemenea cutie, cu text în franceză, limba diplomației de la acea vreme. Familia regală a României apă-

rea, de asemenea, pe cutiile de chibrituri, populația putând astfel să-și cunoască suveranii.

Amuzantă este pentru noi astăzi propaganda stalinistă, care, prin intermediul etichetelor de pe cutie, a ajuns și în mediile în care radioul sau presa scrisă aveau o putere

mică de diseminare. Mesajele erau foarte variate, de la cele aniversare („Trăiască 7 Noiembrie!“, „Trăiască 21 Decembrie, a 70-a aniversare a eliberatorului și prietenului Poporului Român, Tovarășul

Prispa, locul unde era pregătită, în a treia noapte după naștere, masa Ursitoarelor, este și ea protejată prin elemente simbolice, cum ar fi capetele de cal de pe căpriori sau crucile și rozetele solare traforate sau sculptate în lemnul *parmalăcului*. Stâlpii prispei sunt foarte adesea sculptați în spirală sau chiar înconjurați de șerpi (apărători simbolici ai locuinței). Nimic din ceea ce pare să împodobească prispa, gardul sau poarta gospodăriei nu a fost gândit ca decor, ca element de înfrumusețare, toate aceste elemente sunt însemne cu puteri magico-simbolice și ele așteaptă să fie citite și nu doar admirate.

În bătătură, se află spațiile de depozitare sau adăposturile pentru animale. Acolo femeia lăuză și copilul de vârstă mică au voie să iasă. De aceea sunt locuri care trebuie și ele apărate de posibile contacte nedorite (femeia care alăptează nu e bine să mulgă animalele, ca să nu le strice laptele). Pe ușile sau pe acoperișul grajdului sunt așezate cruci, care apără de rele atât animalele, cât și pe cei care le îngrijesc.

Pe drum, în funcție de obiceiul locului, copilul era protejat de forța simbolică a crucilor de gard, de fântână sau de punte, de troițe sau de merindare. În afara împrejurării, dar sprijinită de gard, fiecare casă avea o băncuță, pe care ședea femeile după truda zilei și schimbau ultimele vești și bârfe. Pentru copiii mai măricei, tot protejat de gard, era pus un leagăn.

Conform tradițiilor rurale românești, pruncul până la vârsta de doi ani nu avea voie să treacă pragul porții decât dacă purta la gât sau la piept

un săculeț cu câteva fire de sare. Chiar dacă împrejmuirea gospodăriei nu era construită, poarta din lemn, de cele mai multe ori monumentală, era obligatorie. Nimănui nu-i era permis să o ocolească. Crucile, rozetele solare, funiile și vrejurile scrijelite sau cioplite pe stâlpi constituiau semne simbolice care apărau atât pe gospodari, cât și pe vizitatorii care îi treceau pragul – de rele văzute și nevăzute. Un comportament ritual actual face ca în satele din Moldova – în care se țin Jocurile cu Măști de Anul Nou – alaiurile care nu sunt primite în curtea gazdei să scoată poarta din țâțâni și să o lase apoi în capul satului, privând în acest fel gospodăria de puterea simbolică a acesteia.

Ca român, prima sintagmă legată de pârlăz care îți vine în minte este *a sărit pârlăzul*, a făcut ceva pe ascuns, ceva nepermis, poate chiar un *copil din flori*. Pârlăzul așezat în spatele casei, la limita grădinii sau chiar a câmpului/a pădurii este un prag foarte vizibil, care nu este trecut, ci este sărit. În unele sate din România, copilului până la vârsta de 3-4 ani nu îi era permis să sară pârlăzul; dacă era nevoie să meargă până la vecin nu avea voie să o ia pe scurtătură, era obligat să iasă prin poarta întărită magic de semnele cioplite

Pristolnic

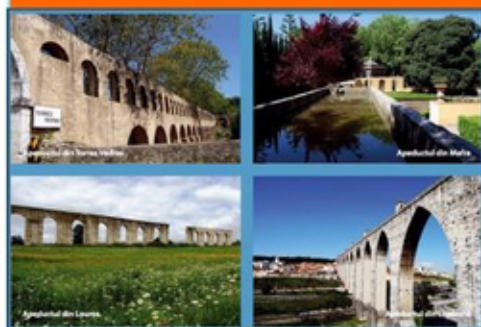
pe stâlpi și să intre în cealaltă gospodărie, în aceleași condiții. Copiii mai mari însă, cei chemați să îndeplinească în satul vechi riturile împotriva secetei – Caloianul, Paparudele – urmau calea mai puțin bătută, cea a pârlăzului, și nu a porții.

Peste pragurile satului până la hotar și dincolo de el, vom trece în articolul următor. ■

Copii mari, copii mici învățând de la părinți și bunici tradițiile satului

Clio anunță

APEDUCTE DIN PORTUGALIA

Muzeul Național de Istorie a României a găzduit, între 16 și 28 octombrie 2012, expoziția de fotografie „Apeducte din Portugalia”, semnată de Pedro Inácio. Proiectul este o inițiativă a Fundației Culturale „Elena Surdu-Stănescu”, în parteneriat cu Camões, Instituto da Cooperação e da Língua, din Portugalia.

Concretizarea acestui proiect a însemnat mai mult decât o expoziție de fotografie: el se integrează în dialogul artistic inițiat în 2011 la Muzeul Apei din Lisabona, prin expoziția „Imagens de amor”, a Elenei Surdu-Stănescu (sculptură) și a Georgetei Grabovschi (pictură), organizată de Institutul Cultural Român. S-a construit astfel o cale de comunicare între expresii artistice diferite, pe care deschiderea către colaborare le-a adus mai aproape.

Apeductele, o prezență naturală în Portugalia, nu se numără printre reperele peisagistice din România. De aceea fotografiile lui Pedro Inácio au reprezentat o invitație de a descoperi cum au apărut ele și cum apoi orașele au crescut în jurul lor. Expoziția a propus o altfel de călătorie prin Portugalia, o perspectivă complexă, care se adresează celor interesați atât de istorie și de arhitectură, cât și de specificul lusitan. „Acest patrimoniu cultural, difuzat pentru prima dată la nivel internațional, în România, se concentrează pe monumentele legate de istoria artei și de aprovizionarea cu apă din Portugalia, construite, majoritatea, între secolele al XVI-lea și al XIX-lea. Structurile sunt prezentate în funcție de localizarea geografică, de la nordul la sudul țării, factor important pentru tipologia fiecărui apeduct. Inițiativa fotografică urmărește atât cercetarea apeductelor portugheze, cât și să aducă un omagiu tuturor celor care le-au înfăptuit (por-

Muzeologul Pedro Inácio

tughezi și străini), punând accent pe arta și priceperea cu care au construit o moștenire culturală și istorică aparte”, a afirmat, în alocuțiunea de la festivitatea de inaugurare, Pedro Inácio. El este muzeolog, coordonatorul Muzeului Apei al Companiei Portugheze a Apelor Libere (EPAL) și vicepreședinte al Asociației Portugheze de Muzeologie (APOM). A participat la mai bine de 30 de expoziții colective și individuale – având ca subiecte apa, arta sacră, apeductele, berzele, pâinea și stâncile –, începând din anul 2005, în diferite muzee și spații culturale din Portugalia și din străinătate: biblioteci, castele, galerii, mănăstiri.

În 2011 Pedro Inácio a publicat două cărți: *Liniștea berzelor*, împreună cu fratele său, Carlos Inácio, și *Apeducte din Portugalia, artă și patrimoniu*, editată de EPAL. Lucrările au fost premiate în mai multe rânduri și sunt prezente în colecții publice și private. Natura și arheologia industrială sunt cele două teme preferate ale cercetătorului portughez.

Cele 20 de fotografii de apeducte din expoziția din toamna anului 2012 de la București au purtat până în capitala noastră, precum apeductele care aduceau apa de la izvor, povești din istoria și arhitectura Portugaliei. ■

Simina POPA

Stalin!“) la cele de educație sanitară („Crucea Roșie a R.P.R. vă cheamă la luptă pentru a apăra sănătatea poporului!“), de transformare a mentalității („Leacurile și descântecurile băbești sunt amăgiri periculoase. Feriți-vă de ele!“) sau sfaturi pentru a putea munci eficient pământul („Pentru recolte bogate să dezmiriștim imediat după seceriș!“).

Educația se făcea intensiv și imperativ, *omul nou* trebuind să fie conștient de faptul că și el contribuie, prin propria instruire, la bunăstarea lui și a

celorlalți. Pe de altă parte, oamenii proaspăt introduși în spațiul urban nu cunoșteau normele de comportament civilizat, astfel că autoritățile se vedeau nevoite să intervină prin toate mijloacele pentru ca aceștia să se integreze în noul mediu și să se transforme nu doar în locuitori ai orașelor,

ci în orașeni. Mulțimea de sfaturi și îndemnuri „civilizatoare“ de pe cutiile de chibrituri din perioada 1949-1965 induce ideea că populația era slab instruită și că era imperioasă coordonarea comportamentului cetățenesc. Me-

saje de tipul „Nu coborâți din tramvaie în timpul mersului!“, „Pietoni, traversați numai prin locurile marcate!“, „Nu aruncați chibriturile aprinse!“ denotă marile curențe educaționale ale cetățenilor, necorectate nici astăzi.

Se poate observa nota pozitivă a acestui tip de abordare, deoarece noile generații asimilau nevoia de ecologizare, de sănătate, curățenie sau comportament mai cizelat în spațiul public. După 1965 s-a revenit la publicarea reclamelor pe etichetele cutiilor

de chibrituri, a evenimentelor sportive, militându-se în același timp pentru pace, pentru ca, după 1990, să se publice pe etichete anunțuri dintre cele mai diverse, de la reclame la țigarete, personalități politice sau mașini de lux, până la numerele de telefon ale liniilor fierbinți.

Chibritul a fost în secolul al XX-lea cel mai puternic element de *advertising* (totalitatea procedurilor prin care un mesaj/produs este promovat către public), cel căruia îi era adresată informația achiziționând instrumentul de promovare. Impactul

asupra utilizatorului atrăgea succesul campaniei, indiferent de natura acesteia. Chibritul începe totuși să fie din ce în ce mai puțin utilizat, astfel că banalele cutii, care odinioară aveau marele rol de a propaga informația în toate păturile sociale și în toate colțurile țării, devin istorie, pe care o citim azi cu interes sau cu reticență. Dar, mai mult decât atât, ambalajul chibritului a fost o oglindă fidelă a societății care l-a produs. ■

... Obidos ...

... Lisboa

ALBUM ISTORIC

Apeductele din Conimbriga

... Tomar ...

... Segimbra ...

... Évora

... Elvas, Patrimoniul UNESCO

Seribal

are următorul conținut: „Io Mircea mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, stăpânind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, încă și către părțile tătărăști [sublinierea mea – adică a lui Neagu Djuvara] și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului și Severinului și de amândouă părțile pe toată Podunavia, încă și până la Marea cea Mare și stăpânitor al cetății Dârstorului“ (*Documenta Romaniae Historica*, B, vol. I, p. 64). După care se pronunță categoric în sensul că expresia subliniată de el în text „nu poate, vădit, desemna altceva decât un teritoriu la nord de Delta Dunării, locuit de tătari“, precizând mai jos că ar fi vorba de toată „partea de la vest de Nistru, a teritoriului numit de tătari și de turci Budjak“ (corect: Bugeac). Mai adaugă că, în afară de acest argument, pe care el îl crede irefutabil, alte dovezi de stăpânire munteană în sudul Basarabiei nu există. Să vedem însă cât este de irefutabil acest singur argument.

Mai întâi, îndelungatele dezbateri ale istoricilor asupra „părților tătărăști“, menționate în titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrân, ca și în alte titluri ale primilor domni munteni, nu au reușit să clarifice nimic relativ la teritoriul care ar putea fi vizat de acest text. Și nici nu se putea altfel, fiind vorba de o mențiune destul de confuză. De-a lungul vremurilor, diferiți autori au opinat că zisele „părți“ s-ar fi putut afla în sudul Basarabiei

sau al Moldovei din dreapta Prutului, în Delta Dunării, în Dobrogea, dincolo de Nistru, în zona fostei episcopii a Milcovului sau că ar fi cuprins doar spațiul dintre cursurile de jos ale Siretului și Ialomiței. În final, așa cum era de așteptat, toată dezbaterea aceasta s-a dovedit a fi perfect sterilă, deoarece s-a constatat că sintagma „părțile tătărăști“ din titulatura domnească a voievozilor munteni nu a vizat niciodată un teritoriu anume. Niciodată această formulă nu este însoțită de un indiciu concret, ce ne-ar ajuta să identificăm spațiul, pe care ea l-ar putea avea în vedere, de exemplu un oraș, cum era Chilia, foarte cunoscută, de altfel, pe atunci.

Avem, în schimb, o înformație, ce-i drept, mult mai târzie, pe care o semnalăm în *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, care, vorbind despre valul lui Traian, zice că, trecând Nistrul pe la Căușeni, acesta „străbate întreaga țară a tătarilor și se sfârșește la apa Donului“. Adaugă că titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrân mai vizează și anii în care stăpânirea lui Alexandru cel Bun până la Dunăre nu poate fi pusă la îndoială. Așa-

dar, prezența formulei „părțile tătărăști“ (mai ales când este precedată de prepoziția *către*, care sporește confuzia) în titulatura domnească a voievozilor munteni nu poate fi suspectată că ar conține măcar un indiciu ce ar confirma stăpânirea acestora asupra sudului Basarabiei. Constantin, specialist remarcabil, semnală în prezentarea menționată mai sus că „titulatura lui Mircea cel Bătrân nu «strălucește» prin precizie!“ De fapt, problema reală a titulaturii domnești ca sursă istorică e cu totul alta decât cea care ar putea fi sugerată de observațiile de până aici. Fiind o formulă prototipică, al cărei obiectiv real era nu să consimeneze o situație reală, ci să supraliciteze autoritatea domnitorului, ea, tocmai din acest motiv, în niciun caz nu poate

fi tratată ca sursă istorică credibilă.

Toate lucrurile acestea și multe altele de același gen sunt menționate și analizate în cartea

Detaliu din *Rudimenta Cosmographicae* a umanistului brașovean Johannes Honterus și statuia lui ce străjuiește Biserica Neagră din Brașov

Mircea cel Bătrân și fiul său
(portret votiv de la Mănăstirea Cozia)

Mărturisesc că nu-mi face nicio plăcere să mă văd forțat să răspund în paginile unei reviste românești, care are un numeros public cititor de diferită formație și cu cele mai variate interese de cunoaștere, la niște observații care sfidează cunoscuta etichetă a dezbaterilor colegiale pe tărâmul cercetării și scrierii istoriei. Am în vedere articolul lui Neagu Djuvara O ciudată teorie despre numele Basarabici (Magazin istoric, nr. 7/2012), un fel de replică la prezentarea favorabilă a cărții mele în căutarea originii numelui Basarabia, pe care regretatul istoric Florin Constantiniu a publicat-o la sfârșitul anului 2011 în revista Clipa. Magazinul actualității culturale românești.

ISTORIA ÎNTE CERCETARE ȘI SUFICIENTĂ

ION ȚURCANU

Ceea ce m-a mirat cel mai mult în această replică, dincolo de lipsa practic totală a argumentației sigure ce i-ar susține demersul și a faptului că textul ei conține destule gafe factuale, este tonul ei apodictic, arogant și contondent, care demarează chiar din start și se menține așa până la ultima propoziție. Astfel, după ce ia act de prezentarea favorabilă pe care academicianul Florin Constantiniu avusese bunăvoința să mi-o facă, venerabilul autor de variate istorii și de felurite alte opere reacționează astfel: „Când am citit mai departe rezumatul [de fapt, doar câteva propoziții – I.Ț.] ce ni se dă, al teoriei, cel puțin «extra-ordinare», a lui Ion Țurcanu, mărturisesc că o introducere

atât de favorabilă m-a surprins din partea unui distins istoric ca Florin Constantiniu“. Adică: cum e cu putință să fie prezentat favorabil cineva care și-a permis să gândească altfel decât mine?!

Aspectul de-a dreptul straniu, ca să nu zic altfel, al atitudinii pe care o ia de astă dată venerabilul este faptul că nici măcar nu a văzut cartea pe care s-a apucat să o judece, după cum o recunoaște el însuși: „Nu pot avea, desigur, o părere temeinică asupra întregii lucrări decât din rezumatul pe care ni-l prezintă Florin Constantiniu“. Or, repet, în foarte sumara sa prezentare, Constantiniu nu a putut să dea decât câteva propoziții referitoare la conținutul cărții mele. Evident, a judeca o carte doar

în temeiul câtorva referiri citite pe undeva sfidează nu numai deontologia profesională în știință și scris, ci chiar bunul-simț.

Dar să intrăm în subiectul invectivei încropite de venerabil. Pe el pare să-l fi supărat cel mai tare faptul că eu am îndrăznit să pun la îndoială o părere foarte veche, după care extremitatea sudică a Basarabiei ar fi fost stăpânită în secolele XIV-XV de unii domni munteni, pe motiv că nu există niciun fel de dovezi sigure în acest sens. Încercând să demonstreze că nu am dreptate, Djuvara citează o arhicunoscută formulă ce datează de pe la 1404-1406 (el menționează greșit anii 1407-1408), care vizează titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrân și care

înlocuit de *cumani*. Astfel, nu mai rămânea loc pentru nicio îndoială că populația amestecată de cumani și români de la est de Carpați (bineînțeleasă că românii nu dispăruseră de aici în timpul dominației cumanice) și mai ales din câmpiile mărginite de râurile Prut și Nistru, spațiu predilect pentru cumani, se numea basarabeni. Evident că pământul locuit de ei nu se putea numi altfel decât Basarabia. În cercetările mele, demonstrația acestei ipoteze este amplă și destul de stufoasă, dar în notițele de față trebuie să mă opresc aici.

Am zis „ipoteză”, deoarece nu pot avea îndrăzneala să pretind că am descoperit adevărul definitiv în chestiunea respectivă. Tocmai de aceea, atunci când își îndemna colegii să ia în dezbateră această ipoteză, academicianul Constantiniu nu făcea altceva decât să-i convingă să demonstreze cât poate fi aceasta de viabilă și dacă are șanse de supraviețuire. Venerabilul Djuvara, dimpotrivă, dintr-o pornire căreia este greu să-i găsești o explicație rezonabilă, decretază, fără drept de apel: „Pentru mine, e de prisos orice dezbateră. Hotărârea, categoric negativă, trebuie să fie de acum, așa cum se spune în justiție, «definitivă și irevocabilă». Nu văd ce dezbateră ar putea fi între istoricii români asupra unei teorii atât de aberante”. Iar pentru mine, atitudinea venerabilului, complet nemotivată din punctul de vedere al sarcinii per-

manente de înnoire și dezvoltare a cercetării istorice, intolerantă, grosolană și debordând de autosuficiență, e cel mai prost exemplu care poate fi întâlnit în relația dintre colegii de breaslă.

Trufașul critic întreabă insinuant unde am întâlnit eu hărți vechi în care spațiul dintre Prut și Nistru s-ar fi numit Basarabia. Dacă ar fi văzut *Descrierea Basarabiei*, menționată mai sus, poate că nu ar mai fi pus o astfel de întrebare, deoarece la sfârșitul acestei cărți sunt reproduse mai multe hărți, inclusiv câteva care răspund și la această întrebare, chiar dacă nu atât de convingător cum mi-am dorit. Trebuie însă ținut cont de faptul că reprezentarea cartografică a spațiului medieval timpuriu românesc nu e nici pe departe o chestiune simplă. Cartografia europeană este un fenomen care a apărut destul de târziu și avea să se afirme definitiv abia în secolul al XVI-lea, pe când în Țările Române această îndeletnicire apare tocmai în secolul al XVIII-lea, practic din momentul când Cante-

prima hartă a Moldovei. Cercetarea cartografică a Țărilor Române în perioada anterioară secolului al XVIII-lea poate fi efectuată doar în măsura în care acestea erau reprezentate pe hărțile întregii Europe sau, în cazuri mai fericite, în cele ale Europei de Sud-Est sau ale spațiului carpato-balcanic. Evident că, în general, e vorba de o reprezentare sumară și aproximativă. Cu toate acestea, sunt câteva hărți care arată că, în viziunea acelor care le-au conceput, spațiul dintre Prut și Nistru era un teritoriu aparte, fie că avea numele de Basarabia, fie că nu avea niciun nume. E vorba, între altele, de harta *Rudimenta*

Cosmographicae a umanistului brașovean Johannes Honterus (1542), de harta intitulată *Transilvania, Moldavia, Valahia și Ungaria* a lui Sebastian Münster

Dimitrie Cantemir și harta *Tabula geographica Moldaviae*

mea, pe care Djuvara o critică vehement, fără să o cunoască. Bănuiesc că dacă ar fi cunoscut cartea, nu ar fi fost tot atât de belicos și de intransigent, afirmând cu emfază lucruri pe cât de arhicunoscute, pe atât de depășite. Imposibilitatea stăpânirii muntene în sudul Basarabiei este demonstrată mai pe larg în altă carte a mea, intitulată *Descrierea Basarabiei* (Chișinău, Editura Cartier, 2011) și fondată pe o consistentă informație documentară și istoriografică, de care venerabilul critic bineînțeles că habar nu are și nici nu-l interesează. Demonstrația pe care o fac în cele două cărți, precum și într-o serie de studii publicate în variate reviste științifice din România nu a pornit nici pe departe de la dorința de a contesta cu orice preț stăpânirea munteană în Basarabia, cum crede complet eronat Djuvara, care, în fierbințele provocată de revolta sa patriotică, voită sau jucată, mă etichetează drept filorus. Expli-

cația demersului meu este pe cât de simplă, pe atât de firească: am dorit să află de unde s-a luat numele de Basarabia pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Am studiat scrierile istorice care susțin ideea stăpânirii muntene, am mers la sursele pe care această idee încearcă să se fondeze și m-am convins că insistența asupra acestei idei nu are absolut nimic justificare. Trebuie odată și odată să avem curajul să recunoaștem că „baza documentară” privind stăpânirea munteană în extremitatea sudică a Basarabiei nu este doar „fragilă”, cum observa tot acolo cu prea multă îngăduință F. Constantiniu, ci lipsește cu desăvârșire. Tocmai această concluzie, și nu altceva, a impus necesitatea de a căuta un alt răspuns.

Știam demult că cuvintele *Basarab* și *basarabeni* sunt

de origine cumană, știam că în spațiul românesc cumanii au populat masiv spațiul est-carpatic și mai cu seamă partea estică, de câmpie, de pe cele două maluri ale Nistrului, cum era firesc pentru un popor de origine nomadă. Aveam știre și de aceste cuvinte ale lui Cantemir din *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor*: „...acel nărod băsarăbăsc, sculându-să de

pe câmpii Bassarabii, să să fie tras spre pădurile Oltului și acolo de cia să fie rămas locași; de la carii și astăzi familia băsarăbeștilor în Țara Românească să trage”. Ultima observație, care pare să fi fost fondată și pe o informație pe care noi nu o cunoaștem sau (încă) nu ne este accesibilă, se potrivește foarte bine cu demonstrațiile mai târzii ale lui Iorga și ale altor cercetători privind colonizarea masivă a spațiului sud-carpatic de către cumani în secolul al XIII-lea. Mai cunoașteam și faptul că în unele scrieri europene și, în special, în vechea istoriografie germană, era acreditată, probabil destul de timpuriu, ideea că înainte de invazia mongolă pământul dintre Prut și Nistru își luase numele de Basarabia de la cumani, care se pare că ei înșiși se mai numeau și basarabeni.

Si totuși, aceste date mi se păreau insuficiente pentru lansarea ideii că denumirea spațiului pruto-nistrian ar fi putut apărea de la cumanii care locuiseră aici aproape 200 de ani. Cercetarea atentă a scrierilor unor istorici germani și, în special, ale lui F.W. Sommersberg m-a adus în contact cu unele cronicile polone foarte vechi, cele mai interesante fiind din secolele XIII-XIV, din care am aflat că pe la mijlocul secolului al XIII-lea, la sud de Polonia și în vecinătatea rutenilor, adică nu altundeva decât în Moldova, locuia un popor desemnat cu numele *bersabeis/besarabenis/bessarebenis*, care nume în unele cronicile era

Harta Transilvania, Moldova, Valahia și Ungaria a lui Sebastian Münster și chipul acestuia dintr-o gravură

Am văzut în prima parte a acestui articol (Magazin istoric, nr. 12/2012) cum s-a articulat poziția S.U.A. după Primul Război Mondial față de recunoașterea unirii Basarabiei cu România. Să urmărim în continuare cum a evoluat aceasta în anii '30 și '40 ai secolului trecut, până la Conferința de Pace de la Paris, din 1946-1947.

Defilarea armatei sovietice prin Chișinău, după ocuparea Basarabiei, în iunie 1940 (sus), și tren cu refugiați basarabeni într-o gară din România

STATELE UNITE ȘI PROBLEMA BASARABIEI

Prof. univ. dr. BERNARD COOK
(Loyola University, New Orleans)

În iunie 1933, Statele Unite au desființat cota separată pentru Basarabia și au adăugat-o celei a României. Era o recunoaștere indirectă că Basarabia face parte din România. Statele Unite nu au mers mai departe.

Franklin Mott Gunther, ministrul american la București, din 23 octombrie 1937 până când România a declarat război Statelor Unite, la 12 decembrie 1941, a trimis rapoarte la Washington. Câteodată erau interesante și informatice. Însă Gunther era doar un

observator. El – și în final Statele Unite – nu aveau puterea de a influența cursul evenimentelor. A scris Departamentului de Stat american la 27 mai 1940 că s-a întâlnit în aceea zi cu ministrul Afacerilor Străine Grigore Gafencu. Acesta, preocupat de mișcările trupelor

(1550) și de *Romania* lui Giacomo Gastaldi (1584). Este de presupus că tocmai o astfel de informație cartografică, dar poate mai degrabă vechile scrieri istorice menționate mai sus, în care teritoriul dintre Prut și Nistru este desemnat cu numele de Basarabia, trebuie să-l fi determinat pe cunoscutul istoric și cartograf american W.R. Shepherd să reprezinte pe o hartă a Europei la anul 1360, ce se află într-un atlas editat în anul 1912, tot spațiul pruto-nistrian cu numele de Basarabia aparte și alături de Moldova. Dar încă o dată: informația aceasta este destul de sumară și incertă, întrucât cartografia istorică a Țărilor Române este un fenomen care încă nu a cunoscut o cercetare amplă.

Îmi dau seama că ar trebui să mă grăbesc să pun punct acestor notițe fugare, bănuind că revista nu-mi poate oferi prea mult spațiu, dar nu aș fi vrut să închei înainte de a semnală unele gafe din invectiva bătrânului războinic. Un atare exercițiu este cu atât mai necesar cu cât cititorii invec-

tive își pot închipui, mai ales dacă se iau după tonul ei categoric, că aceasta este o probă de foarte înalt profesionalism istoric. Astfel, într-un loc citim că în „veacul al XIV-lea și la începutul celui de-al XV-lea” se poate vorbi despre „viitorul voevodat al Moldovei”, altfel spus, ar trebui să înțelegem că pe atunci statul moldovenesc încă nu exista. În altă parte aflăm că „hărțile epocii, fie bizantine, fie apusene, numesc «Cumania» numai viitoarea Țară Românească”. Orice elev rătăcitor pe net poate vedea cât se poate de ușor că se știe în mod sigur despre Cumania, ca teritoriu stăpânit de cumani înainte de cuceririle mongole, că se întindea din marginea estică a Asiei Centrale până la Dunăre. (Referirile izolate din unele surse, cu vădite tendințe arhaizante sau apologetice, la o posibilă Cumanie subcarpatică sunt contradictorii și nesigure, fiind de fapt colaterale sensului deplin și temeinic afirmat al acestei denumiri.) Mai zice apoi criticul nostru că, vorbind despre Basarabia, cronicile polone

din secolele XIV-XVII îi menționează pe românii de aici. Nu a existat așa ceva! Afirmă, de asemenea, că la Cantemir „partea de la vest de Nistru a Bugeacului e numită și Basarabia”. Deci, după el, Basarabia era parte a Bugeacului, despre care însă nu ne spune ce spațiu ocupa. Dacă însă și-ar fi aruncat ochii pe *Descrierea Moldovei*, ar fi putut da acolo peste această precizare: „Basarabia... cuprinde astăzi patru ținuturi: al Bugeacului, al Akermanului, al Chiliei și al Ismailului”. Aceeași formulă constatăm și în harta *Tabula geographica Moldaviae*, alcătuită de învâțatul principe. Deci, pentru Cantemir, Basarabia și Bugeacul nu erau noțiuni identice, numai că în sens invers decât știe Djuvara. Cea mai mare bijuterie în șiragul acestor podoabe este afirmația că, înainte de invazia mongolă, în partea sudică a Moldovei ar fi fost „foarte puțini români (valahi)”, fără să ne spună însă și câți a numărat.

Mi-ar fi plăcut să cred că apariția în paginile revistei a acestor inadvertențe, și am semnalat doar câteva dintre cele ce se găsesc într-un text de cel mult 2.500 de cuvinte, sunt produsul neatenției, al grabei, poate chiar al neglijenței, și nu al elementarei necunoașteri. Dar când producătorul lor le pronunță cu atâta aplomb și fără admiterea posibilității de a nu avea dreptate, atunci nu poți să nu vezi că situația lui nu e deloc de invidiat. ■

Harta lui W.R. Shepherd

Richard Franasovici pe peronul Gării de Nord

nire cu fostul diplomat român Richard Franasovici, care solicita sprijinul american pentru mișcarea România Liberă. Franasovici îi spusese că „nu dorește să pornească la acțiune (în numele lui Iuliu Maniu și Ion Brătianu) până când nu ar avea credința că Aliații îi pot oferi reprimirea vechilor teritorii – în special Basarabia și Bucovina – în orice viitoare reglementare de pace cu România“. Berle i-a replicat lui Harrison: „Cred că este destul de limpede că o asemenea abordare nu este una pe care o urmărim în clipa de față“.

În documente trimise Departamentului de Stat în 1942, Maniu observa cu regret: „Pentru o lungă perioadă de timp, singurul interes pe care Statele Unite l-au arătat foștilor aliați din Europa s-a manifestat prin efortul de a obține plata datoriilor de război.“ El adăuga: „cu excepția contribuției abstracte a Pactului Briand-Kellogg, care nu prevedea niciun fel de sancțiuni, Statele Unite nu au oferit niciun sprijin pentru realizarea unei securități în Europa“. În disperarea sa, Maniu exprima o speranță ce nu se va concretiza: „Chiar dacă astăzi Statele Unite și Marea Britanie sunt, din interese pur militare, de aceeași parte a baricadei cu Uniunea Sovietică, sunt convins că nu vor uita că această alianță nu este rezultatul unei politici consecvente a Uniunii Sovietice, ci o situație *de facto*, apărută ca o consecință a agresiunii germane.“ Atașat la documentul lui Maniu se află o notă. C.W. Cannon, din Departamentul de Stat, observa pragmatic: „Nu conține nimic interesant. Este o notă a unui politician de modă veche, ce pledează pentru România, invocând neșanse mai vechi.“

Dacă existaseră temeri față de aspirațiile Uniunii Sovietice, evoluția războiului a creat realități *de facto*. Isaiah Bowman, care fusese principalul consilier al președintelui Wilson pe tema frontierelor postbelice și cel care, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, a

făcut parte din Comitetul Departamentului de Stat pentru Programe Postbelice, în ianuarie 1946, a prezentat aceste realități, ce au redus capacitatea Americii de a dicta sau de a influența schimbările socio-politice și frontierele din Europa de Est postbelică. El scria: „S-a spus de nenumărate ori, în perioada 1939-1944, că deciziile în problemele teritoriale trebuie să aștepte până la finalul războiului, când ar putea fi rezolvate printr-un acord general elaborat în condiții de pace. Dar evenimentele nu au curs atât de convenabil. Succesele Armatei Roșii au avut repercusiuni dincolo de teritoriul Rusiei și au redus limitările Moscovei în ceea ce îi era permis să ceară, diminuând posibilitățile Aliaților de a o refuza.“ Statele Unite au realizat prea târziu că pentru Stalin „acest război nu este precum celelalte – cum consemna într-o carte de convorbiri cu liderul de la Kremlin comunistul iugoslav Milovan Djilas. Oricine ocupă un teritoriu impune în același timp și sistemul politic“.

Isaiah Bowman

La 10 februarie 1947, Statele Unite, Marea Britanie și U.R.S.S. semnav tratate de pace cu cinci țări, inclusiv România. Secretarul de Stat James Francis Byrnes spunea că „nu erau perfecte“, dar erau cele mai bune pe care le puteau obține Statele Unite la acea dată. Byrnes provenea din afara sistemului și nu acordase prea mare atenție profesioniștilor din Departamentul de Stat. Totuși, trebuie să ne amintim că în 1944 Comitetul pentru Programe Postbelice, înființat de Departamentul de Stat american, nu avusese obiecții față de includerea Basarabiei în Uniunea Sovietică. Președintele Harry Truman, de asemenea, spunea că tratatele „nu erau în perfectă rezonanță cu dorințele noastre“. Chiar dacă condițiile ar fi fost diferite, Statele Unite nu ar fi împlinit dorințele României în problema Basarabiei. ■

Versiune în limba română
Dana DOLGHIN

Franklin Mott Gunther (al treilea de la stânga la dreapta) la Legația S.U.A.

sovietice, i-a solicitat lui Gunther să ceară, în mod confidențial, fără ca Germania sau Rusia să afle, ca ambasadorul Statelor Unite la Moscova să obțină o clarificare în privința intențiilor rusești. Gunther a adăugat că estimarea României era că, din moment ce Stalin „este, se pare, uimit de amploarea și [rapiditatea?] succesului militar german, a decis să ocupe cât se poate de mult din teritoriul românesc, acum că Germania este angajată pe mai multe fronturi, pentru a avea un avantaj în fața ei, ulterior”. Ca răspuns, Departamentul de Stat al Statelor Unite a trimis instrucțiuni însărcinatului cu afaceri de la Moscova să ceară o întâlnire cu comisarul poporului pentru Afaceri Străine sau cu unul dintre adjuncții acestuia și să declare că a primit instrucțiuni „de la guvern să își exprime îngrijorarea față de informațiile pe care le are despre posibilitatea ca războiul să se extindă în Balcani”.

Însărcinatul cu afaceri american în Uniunea Sovietică, Raymond L. Thurston, a răspuns că „guvernul sovietic dorește să evite participarea la războiul european actual sau la orice război ce implică un efort militar major [...] În același timp [...] Uniunea Sovietică este dispusă să riște conflicte minore menite să-i întărească securitatea sau să reconstituie vechile granițe imperiale”. Conform spuselor lui Thurston, existau „îngrijorări în fața perspectivei unei Germanii victorioase [...] și a fortificării suplimentare a frontierei germane”. El încheia: „dacă apar condiții favorabile [...] trebuie presupus că guvernul sovietic va profita de ocazie pentru a recupera Basarabia. Dacă aspirațiile sale în legătură cu România merg mai departe de atât, nu putem ști”.

Statele Unite au ales să nu comunice această informație României. Lui Gunther i s-a transmis: „Dacă sunteți abordat iarăși în legătură cu acest subiect de autoritățile române, puteți spune că, după ce lucrurile au

fost examinate cu atenție, guvernul pe care îl reprezentați a decis că ar fi inoportun și nu ar folosi la ceva ca Ambasada americană de la Moscova să facă demersuri în această direcție.”

La 19 iunie 1940 Gunther are intuiția cursului ulterior al evenimentelor „Este evident – nota el – că Rusia este acum speriată serios că va avea soarta Angliei și dorește să scurteze și să îndrepte linia sa de apărare contra Germaniei. A făcut acest lucru în Statele Baltice și făcând același lucru aici [în România] ar obține eliminarea meandrelor frontierei sale pe Nistru în jurul Basarabiei și a Prutului, ceea ce ar însemna o linie relativ dreaptă de la Marea Baltică la Marea Neagră.” La 24 iunie, Gunther, relatând o întâlnire cu Ion Gigurtu, noul ministru al Afacerilor Străine al României, scria secretarului de Stat: „Deși realizez că există foarte puține lucruri pe care putem sau pe care ar trebui să le facem în aceste condiții, mi-am exprimat interesul pentru progresul negocierilor și am rugat să fiu informat despre toate evoluțiile importante.” Aceasta a fost, în mare, și atitudinea Departamentului de Stat

Leland Harrison

american: „sunt foarte puține lucruri pe care trebuie sau le putem face în aceste condiții”.

Ultimatumul sovietic a sosit la 26 iunie. România a cerut opinia Germaniei, Italiei, Turciei, Greciei și Iugoslaviei. Statele Unite nu au fost consultate. Dacă ar fi fost, răspunsul ar fi fost cel mai probabil același cu cel al Iugoslaviei: „Deși [Iugoslavia] nu dorește să se implice în afacerile interne [ale României], consideră că este mult mai ușor să pornești un război decât să îl închei și că România este mai degrabă sfătuită să accepte propunerea rusească, în speranța că pe viitor această chestiune va fi rezolvată printr-o conferință de pace.”

Leland Harrison, ministrul american în Elveția, relatează în iunie 1942 lui Adolph Berle, asistentul secretarului de Stat, despre o întâl-

prevăzuse Hitler pentru atacul din mai '40. Atunci, Hitler a schimbat întreg planul de atac, configurându-l după viziunea lui Manstein. Acum însă era prea târziu să se mai schimbe ceva și tot ce s-a putut face pentru a mai calma furia lui Hitler a fost să se trimită în fața Curții Marțiale întreg statul major al diviziei din care făcea parte Streichel.

Interesantă a fost însă reacția lui Stalin. El a refuzat să dea crezare planurilor capturate (lucru scuzabil), considerând că ar fi vorba de falsuri menite a-l păcăli și a-i deturna atenția de la adevăratul plan pe care trebuie să-l fi avut Hitler și care nu putea fi altul decât atacarea Moscovei.

In vara anului 1942, s-a înregistrat un fenomen nemaifăcșit până atunci pe Frontul de Est: sovieticii au primit pentru prima oară permisiunea să se retragă și să evite să cadă în încercuirile în care încercaseră germanii să îi prindă. Acest fapt a stârnit îngrijorarea comandanților superiori ai Wehrmachtului: dacă planurile lui Streichel fuseseră citite de Stalin și asta a determinat schimbarea strategiei de până atunci? Mulți veterani germani au scris în perioada Războiului Rece despre capcana diabolică pe care le-a întins-o Stalin care, cunoscând „Planul Alabastru” în cele mai mici detalii, s-a retras până la Stalingrad pentru a întinde acolo o cursă armatelor germane.

Hitler și Mussolini, în timpul întâlnirii de la Poltava

Ceea ce nu corespundea adevărului, cum am văzut.

La 28 iulie, în condițiile succeselor raportate de noua ofensivă germană de vară, ne informează generalul Vasilevski, protagonist al acestei întâmplări, Iosif Visarionovici l-a întrerupt pe general, care îi prezenta un raport, și i-a spus: „Mi-au neglijat ordinul! Va trebui să scrii altul la fel!”. Era vorba despre ordinul emis în august '41 care interzicea militarilor sovietici să se predea, sub pedeapsa executării pe loc. Și familiile lor aveau de suferit. Vasilevski a rescris ordinul din august '41, aducându-i multe modificări, dar în esență era vorba despre același lucru. „Cei care cad în încercuire [...] și care aleg să se predea vor trebui nimiciți prin orice mijloace, în vreme

ce familiile lor vor fi private de orice ajutor de stat”. Ordinul Nr. 227, cunoscut sub numele de „Nici un pas înapoi!”, prevedea: „Cei care seamănă panică și lașii vor fi nimiciți pe loc. Mentalitatea de retragere trebuie să fie lichidată. Comandanții armatei care au permis abandonul voluntar al poziției vor fi înlocuiți și trimiși imediat în fața

tribunalului militar [...]”. În consecință, au fost organizate trei până la cinci detașamente armate (cam 200 de oameni fiecare), care trebuia să formeze o a doua linie, a cărei misiune era să îi împuște pe toți cei care fugeau din linia întâi. Zece zile i-au fost de ajuns mareșalului Jukov să implementeze aceste prevederi și a făcut-o cu ajutorul unor tancuri cu echipaje speciale, care urmau trupele trimise la atac și deschideau focul asupra oricărui ostaș ce dădea înapoi sau ezita.

Inițial, Stalin a refuzat să permită ca locuitorii din Stalingrad să fie evacuați dincolo de Volga, motivând că astfel s-ar provoca panică. El gândea că astfel își va determina trupele (și în mod special pe voluntarii ori recruții proveniți dintre localnici) să apere orașul până la disperare. Unul dintre soldați sintetiza situația foarte bine: „Nimănui nu-i pasă de ființele umane. Nu suntem decât carne de tun”. Cu toate că autoritățile sovietice au susținut că au evacuat pe malul de răsărit al Volgăi în jur de 300.000 dintre locui-

Generalul Ciukov, comandantul apărării Stalingradului (cu baston)

Soldați germani și o bătrână locuitoare a Stalingradului

BĂTĂLIILE DE LA STALINGRAD

ADRIAN GEORGE DUMITRU

● Fără petrolul din Caucaz, Hitler știa că a pierdut războiul ● Un maior german pleacă la plimbare cu planuri ultrasecrete, care ajung la Stalin ● Dar acesta refuză să le creadă ● Să te retragi sau să nu te retragi? Aceasta-i întrebarea... ● Mânați de la spate cu tancul ● Ciulikov primește o veste bună: i se reduce cota de muniții ● Germanii se aruncă orbește în capcană ● La început a fost Uranus, care i-a eliberat pe ceilalți titani ● Tunurile antitanc ale românilor stârneau râsul tanchiștilor sovietici ● Primele informații despre contraofensiva sovietică vin de la români ● Dar nimeni nu le ia în serios

După o singură iarnă care trecuse de la începerea operațiunii „Barbarossa” (atacarea Uniunii Sovietice de către forțele Axei), lumea se obișnuise să creadă că „vara aparține germanilor, iarna rușilor”.

În vara lui 1942, pe Frontul de Est a început așteptata ofensivă germană care, neglijând complet Moscova de data aceasta, nu s-a mai oprit până pe malurile Volgăi, la Stalingrad.

În iunie 1942, la conferința de la Poltava, Hitler declara: „Dacă nu luăm Maikop și Groznîi anul acesta, atunci trebuie să pun capăt războiului”. Iar pentru aceasta, ar fi trebuit să distrugă fabricile de armament din Stalingrad și să-și asigure controlul pe Volga.

În vederea atingerii obiectivului, a fost creat „Fall Blau” (Planul Albastru), o operațiune grandioasă, care viza ocuparea mai întâi a Crimeii și apoi a Stalingradului și Caucazului (acestea din urmă aproape simultan). Planul nu ținea cont că resursele în material uman și în tehnică militară se împuținaseră. Mai mult, Germania nu reușise să creeze un tanc pe mă-

sura celui sovietic T 34. Nemții au fost siliți să facă recurs la trupele aliaților (Ungaria, România, Italia). Aceștia fuseseră ținuți în plan secund cu un an înainte, încredințându-li-se doar misiuni de menținere a spatelui frontului, pentru a disponibiliza cât mai multe trupe germane pe linia întâi. Acum, rolul lor urma să fie sporit,

fiindu-le atribuite acele secunde secundare de front pe care se considera că ar fi putut să le mențină.

În ajunul declanșării atacului general, la 19 iunie, un ofițer german, maiorul Streichel, plecat să viziteze linia frontului, a fost doborât cu avionul său Fieseler Storch. Alertate de acest lucru, patrulele germane au ajuns repede la fața locului, însă au descoperit că sovieticii fuseseră mai iuți. Or, contrar uzanțelor, Streichel avea la el planurile „Fall Blau”, care au căzut astfel în mâinile rușilor. Se repeta într-un fel situația din 1940, când un ofițer de stat major s-a prăbușit cu avionul în Belgia, permițând francezilor să afle tot ce

Soldați sovietici într-o poziție de apărare printre ruinele orașului

spionajul german. Colonelul Reinhard Gehlen, șeful serviciului de spionaj al armatei pentru Est, a început să bănuiască că Armata Roșie plănuia o ofensivă de mari dimensiuni împotriva Grupului de Armate Centru, fie pentru a reduce presiunea asupra Stalingradului, fie pentru a obține avantaje în alte sectoare ale frontului, slăbite de concentrarea de atenție și de unități asupra Volgăi.

Planul sovietic era sprijinit involuntar de două erori de concepție ale Marelui Cartier General german. Prima ținea de faptul că Hitler nu putea să creadă că U.R.S.S. ar fi avut capacitatea de a mai recruta armate de rezervă și cu atât mai puțin acele largi concentrări de tancuri necesare pentru operațiunile în adâncime. A doua pleca de la faptul că fuseseră respinse toate contraatacurile sovietice de pe flancul de Nord de la Stalingrad, în zona celui de-al XIV-lea Corp Blindat (condus de generalul Hube), ceea ce ar fi trebuit să demonstreze că inamicul își cam epuizase capacitatea ofensivă.

Cât despre blindate, generalul Franz Halder îl avertizase pe Führer în vara lui '42 că U.R.S.S. producea cam 1.200 de tancuri pe lună, în vreme ce Germania nu scotea decât 500 pe porțile fabricilor sale. Hitler a bătut cu pumnul în masă și a replicat că așa ceva nu există. Se înșelau însă amândoi: U.R.S.S. produsese 11.000 de tancuri în primul semestru al lui '42 și

Militari români la ora mesei, în Cotelul Donului

13.600 în al doilea, cu o medie lunară de 2.200 de unități, adică dublul celor mai pesimiste estimări ale lui Halder.

Primele avertismente că inamicul își concentra forțele pe flanc, în spatele Donului, au apărut spre sfârșitul lui octombrie și au provenit de la români. Aviația română de recunoaștere a detectat semne ale concentrării de trupe sovietice din spatele frontului. La acestea, s-au adăugat avertismentele aduse de aviația germană care au fost sintetizate în rapoartele întocmite de locotenent-colonelul Niemeyer, șeful serviciului de contraspionaj al Armatei. Ele nu i-au impresionat prea mult nici pe Von Paulus, nici pe șeful său de stat major, Schmidt.

Un tanc T 34 primit cu bucurie de locuitorii Stalingradului

Generalul Dumitrescu, comandantul Armatei 3, a încercat să convingă OKW-ul că frontul de pe Don nu ar fi putut fi menținut în caz de contraatac sovietic decât dacă era ocupat întregul mal al fluviului, transformând astfel Donul într-un imens obstacol anticar. Cartierul general al Grupului de Armate Sud B, deși i-a acceptat argumentele, a răspuns

că toate trupele disponibile trebuia concentrate la Stalingrad, a cărui cădere este iminentă, îndeplinind astfel dorința lui Jukov de a fixa ochii germanilor într-un singur punct, în vreme ce el își pregătea în liniște lovitura de flanc.

Slăbiciunea armatei române în materie de armament anticar era cunoscută. Același Antony Beevor remarcă faptul că armamentul de bază era tunul de 37 mm (de fapt, mai răspândit era tunul de 47 mm, potrivit istoricilor Max Axworthy și Horia Șerbănescu, nu cu mult mai eficient), ale cărui proiectile nu reușeau decât să ciocănească blindajul tancurilor T 34, spre marele amuzament al tanchiștilor sovietici, care se distrau călcând sub șenile tunurile respective și echipajele lor. Dar trebuie spus că nici germanii nu stăteau cu mult mai bine în acest domeniu, eficiența tunurilor lor de 50 mm Pak era redusă și prea puține unități dispuneau de tunuri de 75 ori de mortalul 88 mm, cu care să poată ține la

torii din Stalingrad, se estimează că în oraș mai rămăseseră la 24 august aproximativ 50.000 de civili. Situația lor era mai gravă decât cea a militarilor, care primeau o rație zilnică, mai mică sau mai mare, și care aveau conștiința că fac ceva util. Civili rămași în Stalingrad nu aveau nimic din toate acestea, și este un miracol că 10.000 dintre ei (dintre care 1.000 erau copii) au putut supraviețui printre ruinele orașului până la finele asediului.

Soldatii sovietici au luptat cu energia disperării, încercând din răspuț să îi împiedice pe germani să atingă malul Volgăi și lansând contraatacuri care s-au dovedit inutile hecatombe. Apoi s-au baricadat în fiecare apartament și în fiecare imobil al orașului, la fel și în subterane. Germanii glumeau că după ce „au ocupat bucătăria, se vor duce lupte grele pentru a ocupa și dormitorul“.

Pe la jumătatea lui Octombrie, Ciukov a aflat cu stupeoare că Stavka a luat decizia de a reduce muniția de artilerie alocată frontului de la Stalingrad. Acesta a fost însă primul indiciu că Stavka (comandamentul suprem sovietic) pregătea un contraatac masiv. Stalingradul devenise momeala unei capcane de dimensiuni gigantice, în care germanii s-au aruncat cu capul înainte. La 11 noiembrie, dată la care

Un bombardier german Junkers Ju 87 Stuka

în vest germanii ocupau restul Franței, ca răspuns la debarcarea anglo-americană în Africa, Von Paulus, comandantul Armatei 6 germane, lansa „ofensiva finală“ menită să ducă la cucerirea orașului.

Autoritățile militare sovietice au executat la Stalingrad aproape 13.500 dintre proprii soldați și ofițeri, adică ceva mai mult decât efectivul unei întregi divizii de infanterie

Planul „Uranus“ s-a născut dintr-o idee a lui Jukov, discutată cu Stalin în ziua de 12 septembrie 1942. Ideea era de a duce o luptă de epuizare în Stalingrad, păstrând în lupte de stradă doar atâtea trupe câte erau necesare, fără a mai irosi vieți omenești în contraatacuri inutile, ce nu mai erau permise decât pentru a-i

ține pe germani departe de malul de vest al Volgăi. Odată ce efortul lor se va concentra exclusiv asupra capturării Stalingradului, Stavka avea să înceapă să adune armate noi în spatele liniilor pentru a le azvârli într-un atac ce viza încercuirea asediatorilor prin pătrunderi adânci în puncte îndepărtate de centrul aparent al operațiilor

(adică orașul de pe Volga). Analiza rapoartelor provenind din interogarea prizonierilor și din activitatea aviației și a patrulelor de recunoaștere indica drept principale ținte pentru realizarea străpun-

gerilor pozițiile celor două armate române care încadrau Armata 6 Germană prinsă în încheștarea din oraș. Stalin a aprobat planul în

noaptea de 13 septembrie și a ordonat ca Jukov și Vasilievski să păstreze cel mai strict secret în legătură cu noua ofensivă, denumită „Uranus“: „Nimeni nu trebuie să știe nimic în afară de noi trei“.

Așa cum observă și Antony Beevor (*Stalingrad*, Penguin Books, 1998) lui „Uranus“ i-au fost alocate 60% dintre blindatele Armatei Roșii și au fost create cinci noi armate de tancuri și 15 corpuri de blindate. Jukov și Vasilievski au trimis diviziile armatei de rezervă, pe măsură ce erau formate, în părți relativ liniștite ale frontului pentru a se antrena sub focul inamic. Făceau acest lucru și pentru a induce în eroare

Militari sovietici printre ruinele fabricii „Octombrie Roșu“

ONOAREA DE A FI AVIATOR ROMÂN

Dr. VALERIU AVRAM

După ieșirea din încercuirea de la Karpovka, la sfârșitul lunii noiembrie 1942 (Magazin istoric, nr. 6/2012), aviatorii români din Grupul 7 Vânătoare au acționat până la 1 martie 1943 pe frontul Donului în cadrul Grupului

mixt (Vânătoare-Bombardament) al căpitanului-comandor Iosifescu.

După trei luni de lupte grele, Grupul mixt mai avea în serviciu doar un bombardier Heinkel 111 și trei Messerschmitt (Me) 109 F.

Avionul Messerschmitt (Me) 109 G2 (dreapta) și adversarul său Yak 3

● Încadrați într-o unitate de elită a armatei germane ● Refuză să lupte în uniforme germane ● Din ordinul lui Göring, germanii sunt obligați să vopsească pe avioane, într-o noapte, însemnele aviației române ● După o oră de instructaj, decolează în formație, spre stupefarea germanilor ● Aplauzele piloților germani acoperă zgomotul motoarelor

La începutul lunii martie, personalul navigant a fost trimis la odihnă, în țară. La nici o săptămână, piloții de vânătoare ai fostului Grup 7, circa 20 de ofițeri și subofițeri, au fost convocați de generalul Gheorghe Jienescu. Comunicarea ministrului Aerului a fost scurtă: având în vedere aprecierile deosebite ale Comandamentului Flotei a 4-a Aeriene germane privind vitejia în luptă a piloților români din Grupul 7 Vânătoare, faptele de arme comunicate la Berlin celor mai înalte foruri militare, mareșalul Göring, aflând că dispariția de pe front a Grupului 7 se datora lipsei de avioane și materiale, făcea onoranta propunere aviatorilor din Grupul 7 Vânătoare, și prin aceasta Armatei Române, de a încadra acest grup într-o unitate de elită și de tradiție – Flotila „Udet”. În această mare unitate de aviație

luptau numai aviatori care aveau, fiecare, peste 20 de victorii aeriene omologate. Germanii le dădeau aviatorilor români 40 de avioane de vânătoare noi de tipul Me 109 G2 și G4, cu întreaga dotație la sol: specialiști, trupă, corp tehnic, hrană, soldă, personalul nostru navigant urmând să lupte pe front ca o unitate în cadrul Flotei „Udet”, sub comandă germană.

Generalul Gheorghe Jienescu, dar mai cu seamă comandorul Mihail Romanescu, comandantul Flotei 1 Vânătoare, le-au comunicat aviatorilor că lăsa la latitudinea lor acceptarea propunerii sau refuzul acesteia. „Noi văzusem Me 109 G, dar nu speram niciodată să zburăm pe aceste avioane de această talie, total diferite și ca motoare și ca performanțe, de E-ul și F-ul nostru. Cum

Un samizdat recuperat de soldații sovietici – și reprodus în volumul lui Antony Beevor – sintetiza contrastul existent între viața pe Frontul de Est și viața de civil (fie și pe timp de război) într-un soi de parodie pe care soldații germani au scris-o pe marginea *Ghidului pentru cel care pleacă în permisie* emis de autoritățile militare: „Trebuie să aveți în vedere că veți intra într-o țară național-socialistă ale cărei condiții de viață sunt foarte diferite de cele cu care v-ați obișnuit până acum. Trebuie să vă dovediți plini de tact față de locuitorii ei și să vă stăpâniți de la apucăturile pe care le-ați dobândit și au ajuns să vă placă. *Mâncarea*. Nu te apuca să desfăci parchetul sau orice altfel de dușumea, cartofii sunt de obicei păstrați în cu totul alte locuri. *După stingere*. Dacă ți-ai uitat cheia, încearcă să deschizi ușa cu un obiect cu margini rotunjite. Nu folosi grenade decât în cazuri de extremă urgență. *Apărarea împotriva partizanilor*. Nu este necesar să le ceri parola civililor pe stradă și să tragi în ei dacă nu au răspuns cum trebuie. *Apărarea împotriva animalelor*. Câinii cu mine legate de burtă sunt o trăsătură specifică pentru Uniunea Sovietică. Câinii germani mușcă, în cel mai rău caz, nu explodează. Dacă împuști orice câine pe care-l vezi, așa cum o faci în U.R.S.S., poate crea o impresie foarte proastă în Germania. *Relațiile cu populația civilă*. Dacă vezi în Germania pe cineva purtând straie femeiești nu înseamnă neapărat că ai văzut un partizan. Chiar și așa, ele sunt persoane foarte periculoase pentru oricine se află în permisie. *Generalități*. Când ești în permisie în patrie (*Vaterland*), încearcă să nu vorbești despre raiul pe care l-ai întâlnit în U.R.S.S., ca nu cumva să le stârnești celor ce te ascultă dorința de a veni aici, să ne strice acest idilic confort”.

respect tancurile medii rușești. De obicei, treaba aceeași revenea bombardierelor „Stuka”, însă sfârșitul toamnei aducea și vremea rea care va consemna aviația la sol. Mai grav, frontul românesc era în fapt extrem de fragil și pentru că era anormal de lung comparativ cu efectivele care ar fi trebuit să îl apere (fiecare

divizie, redusă la puterea a șapte batalioane, trebuia să acopere un front de aproape 18 km). În plus, artileria românească ducea lipsă de muniții, întrucât tot efortul era dirijat pentru aprovizionarea Armatei 6 germane.

După o amânare de zece zile, data de începere a lui „Uranus” s-a mutat la 19 noiembrie

1942. Jurnalul de luptă al Armatei 6 consemna laconic că la 18 noiembrie „nu s-a înregistrat nicio schimbare majoră. Gheața care plutește pe Volga a fost mai slabă decât în ziua precedentă”.

Odată cu ivirea zorilor zilei de 19, „Uranus” avea să pășească pe câmpul de luptă.

(*Va urma*)

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 februarie 2013, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– Unde se regăsește povestea nereușitei căsătorii dintre regele Hayam Wuruk și prințesa Pitaloka?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna noiembrie 2012 este:

23 august 1268

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de domnul **Corneliu Danțov**, din **Boldești-Scăieni**, județul Prahova.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2013.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, C.P. 15-702, Of.P. 15, sect. 1, București

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul 200** din luna decembrie 2012 este:

Anul 1933

telegerii de la București, aparțin Armatei Române și, în consecință, nu pot purta pe ele însemnele și culorile germane. Colonelul Wilke a promis că va transmite superiorilor lui noile cereri ale aviatorilor români, considerând că noua pretenție a românilor era total inacceptabilă comandamentului Flotilei „Udet“, întrucât afecta prestigiul acestei unități de elită.

Piloții români erau siguri că se vor întoarce la București. Timp de trei zile, într-o atmosferă de ostilitate rezervată a germanilor, zburătorii noștri au așteptat cu emoție verdictul. După cele trei zile tensionate, colonelul Wilke, însoțit de toți ofițerii din statul major, le-a comunicat: „Cu toată opoziția forurilor de decizie ale Flotilei de Vânătoare «Udet», însuși mareșalul Hermann Göring a ordonat ca pe avioanele românilor să se vopsească imediat însemnele și culorile Aviației Regale Române“.

În dimineața zilei de 18 martie 1943, la ora 04.00, aviatorii români s-au prezentat pe aerodrom pentru a începe antrenamentul. Au hotărât în unanimitate ca din acel moment să se comporte precum cei mai disciplinați și mai buni militari, căci căpătaseră un maximum nesperat.

Ajunși pe aerodrom, toți au fost surprinși. Sectorul avioanelor românești era ocupat de 40 de Me 109 G vopsite peste noapte cu însemnele și culorile Aviației Regale Române. Erau impecabile, parcă ar fi fost construite la IAR-Brașov, și nu vopsite noaptea pe un aerodrom de luptă german. Nimeni n-a aflat cum au reușit ger-

Nicolae Polizu în carlinga avionului

manii să facă rost de șabloanele corecte ale tuturor însemnelor – „Crucea tricoloră a regelui Mihai“ nu era ușor de pictat pe fuzelajul și planurile avioanelor Me 109 G.

Fiecărui pilot i s-a repartizat un Me 109 G conform seriei de fabricație și numărului de ordine vopsit pe fuzelaj; o echipă formată din cinci specialiști germani era pusă la dispoziția fiecărui aviator român.

Căpitanul von Bohrenski, șeful piloților instructori, as cu 80 de victorii aeriene, i-a adunat pe zburătorii noștri și le-a explicat timp de un ceas diferențele specifice ale noului tip de avion în comparație cu Me 109 F și Me 109 E7 (pe care zburaseră piloții noștri), atât în privința instrumentelor de bord, cât și în ceea ce privește comenzile de pilotaj,

Ernest Udet (26 aprilie 1896-17 noiembrie 1941) a fost al doilea as german, ca număr de victorii aeriene, în timpul Primului Război Mondial. În 1933 s-a alăturat partidului nazist și a participat la dezvoltarea Luftwaffe. A ocupat postul de director general pentru înzestrarea Luftwaffe, cu gradul de general-colonel. Fostul său prieten, Hermann Göring, a dirijat furia lui Hitler, după pierderea Bătăliei Angliei, către Udet. Nemairezistând presiunilor, acesta s-a sinucis.

puteam noi refuza, ca pasionați profesioniști ce eram, un asemenea vis atins cu mâna? Bineînțeles că am acceptat toți", nota în memoriile sale locotenentul Tudor Greceanu.

În ziua de 8 martie 1943, avându-i în frunte pe comandorul M. Romanescu și locotenent-comandorul Radu Gheorghe, noul comandant al Grupului 7 Vânătoare, aviatorii români, îmbarcați într-un avion de transport militar, s-au deplasat pe aerodromul de la Dniepropetrovsk, unde se aflau comandamentul și baza Flotilei de Vânătoare „Udet”.

Piloții au fost primiți de colonelul Wilke, comandantul Flotilei, de secundul acestuia, maiorul Brendle, și de maiorul Edwald, comandantul Grupului 3 Vânătoare, care urma să-i preia pe zburătorii noștri sub comanda lui operativă.

La nici o oră după cazarea aviatorilor români, ordonanțele germane au adus pentru fiecare dintre ei câte o ladă de lemn, pe care era scris gradul și numele complet al fiecărui zburător. Curioși, aviatorii noștri au deschis lăzile care conțineau numeroase lucruri, de la obișnuita batistă până la costumul de zbor de iarnă îmblănit și încălzit electric, cască de zbor cu radio, cizme de zbor, set de hărți, alte

obiecte, dar și un număr de uniforme de paradă sau de front ale gradului respectiv. Toate, uniforme germane!

Comandorul M. Romanescu, care rămăsese pentru încă o zi pe front, a lăsat la latitudinea personalului navigant român dacă va accepta să poarte uniforma germană. Niciun aviator român n-a acceptat să îmbrace o altă uniformă decât aceea a Forțelor Aeriene Regale Române!

Aflând despre hotărârea unanimă a aviatorilor români, colonelul Wilke a fost șocat, anunțând că va informa ierarhic la Berlin despre această situație de excepție, ordonând să se amâne imediat programul de intrare în activitate a aviatorilor români, până la luarea unei hotărâri de către forurile superioare.

După două zile de așteptare tensionată, prin dispoziția specială venită de la *Oberkommando der Wehrmacht* (Înaltul Comandament al Armatei Germane), colonelul Wilke i-a anunțat pe aviatorii noștri că s-a aprobat să poarte uniforme românești.

În consecință, în ziua de 14 martie 1943, urma ca la ora 04.00 piloții români să se prezinte pe aerodrom, pentru a prelua avioanele și a începe imediat antrenamentul. Toți erau în culmea entuziasmului!

Pe aerodrom așteptau aliniate 40 de avioane noi-nouțe tip Messerschmitt 109 G, dar cu însemnele germane. Piloții români s-au adunat, împreună cu locotenent-comandorul Radu Gheorghe, comandantul Grupului 7 Vânătoare, și din nou s-au adresat comandantului Flotilei „Udet” spunându-i că avioanele, conform în-

De la stânga la dreapta: Constantin Cantacuzino, Tudor Greceanu, Ion Dicezare, Gheorghe Jienescu, comandor Gheorghe Davidescu, Alexandru Șerbănescu, Ioan Milu

Conflictul ce a dominat secolul al XVII-lea dintre boieri...

În secolul al XVII-lea Țările Române au cunoscut o puternică instabilitate a domniilor. În Moldova au fost 43 de schimbări de domni, față de 26 cu un secol înainte. Altfel spus, a fost un veac în care încercările unor domni de a consolida puterea domnească s-au confruntat cu „hiclenia” boierilor, tot mai puțin dispuși să accepte o domnie puternică. La jumătatea veacului, două au fost domniile mai însemnate: cea a lui Matei Basarab, în Țara Românească (1633-1659), și a lui Vasile Lupu, în Moldova (aprilie 1634-30 aprilie 1653; 28 aprilie-8 iulie 1653). Ambii au venit la domnie pe fondul unor mișcări ale boierimii autohtone contra familiilor grecești, care tindeau să acapareze cele mai importante dregătorii ale statului. Iar Vasile Lupu avea să piardă domnia din cauza trădării unei părți a boierimii.

... și domn a cunoscut un moment de vârf în timpul domniei lui Vasile Lupu

Articolul ce urmează este o avangardă din volumul Cronicarii, adevărul și puterea. Istorie și ideologie în cronică moldovenească a secolului al XVII-lea, ce urmează să apară la Editura „Oscar Print”, cu un cuvânt înainte de prof.univ.dr. Stelian Brezeanu.

SĂ STAI LA NEVOIE DOMNULUI, CU CINSTE IESTE...

Dr. NADIA MANEA

La începutul anului 1653, unul dintre cei mai bogați boieri ai Moldovei, Gheorghe Ștefan, pe care Vasile Lupu îl făcuse mare logofăt, deși nu avea știința de carte necesară unei asemenea dregătorii, îi scria principelui Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi al II-lea, cerându-i sprijin pentru înlăturarea domnului. Vasile Lupu pierduse și încrederea sultanului, și pe cea a polonilor, căci își căsătorise, de nevoie, fiica, pe Ruxandra, cu Timuș, fiul dușmanului polonilor, hatmanul cazacilor Bogdan Hmielnicki. Așadar, Gheorghe Ștefan considera că era momentul să își încerce norocul la domnie. Trimis în solie la principele transilvan, Gheorghe Ștefan îi aduce domnului asigurarea că nu are a se teme de acesta, ceea ce îl convinge să renunțe la mercenarii germani tocmiți cu plată. La 3 aprilie, cu ajutor din Transilvania și din Țara Românească, Gheorghe Ștefan ocupa Iași. Vasile Lupu se refugiază în Polonia, la Camenița, și face apel la cazaci. În lupta de la Popricani, la 1 mai, Timuș îl înfrânge pe Gheorghe Ștefan și Vasile Lupu revine pentru scurtă vreme pe tronul Moldovei. Cea dintâi grijă este să se răzbune pe Matei Basarab, care dăduse sprijin adversarului lui. Dar la Finta, la 17 mai, Vasile Lupu este înfrânt. Peste o lună, la Sârca, pe malul Bahluului, Gheorghe Ștefan îl înfrânge pe Vasile Lupu, silit să fugă peste Nistru.

Adept și, prin numeroasele pilde din cronică, teoretician al participării boierimii la decizia politică alături de domn, Miron Costin se dovedește o sursă prețioasă pentru descrierea comportamentului politic al acesteia. Declarându-se împotriva uciderii domnului, menționând că „domnul, ori bun, ori rău, la toate primejdiile feritu trebuie, că oricum este, de la Dumnezeu este”, cronicarul se dovedește indulgent în judecăți și atunci când trece în revistă episoadele de violențe ale boierilor. Proaspăt revenit din Polonia, tânărul Miron Costin, aflat sub protecția marilor boieri Toma și Iordache Cantacuzino, a asistat la uneltirile ce aveau să ducă la înlocuirea lui Vasile Lupu cu Gheorghe Ștefan (1653-1658).

Episodul uneltirilor lui Gheorghe Ștefan împotriva lui Vasile Lupu este repre-

zentativ pentru stabilirea raportului oprobiu/toleranță, atunci când se discută culpa

de violențe. Așadar, trimis de Vasile Lupu la principele Gheorghe Rakoczy al II-lea,

urmând ca apoi fiecare pilot să execute un zbor individual, pentru a se obișnui cu noul aparat de zbor.

Aviatorii Alexandru Șerbănescu, Ion Milu, Ion Panait, Ion Mucenica, Nicolae Burileanu au discutat cu locotenent-comandorul Radu Gheorghe, hotărând să le facă aviatorilor germani din Flotila de elită „Udet“ o demonstrație care să-i edifice asupra profesionalismului lor.

De la stânga la dreapta: căpitanul Alexandru Șerbănescu, locotenentul german von Boremski, un aviator neidentificat și generalul Jienescu

Când s-a hotărât plecarea primelor Me 109 G spre pista de decolare, piloții Alexandru Șerbănescu, Ion Milu, Ion Mucenica și Tudor Greceanu au pornit motoarele odată și, cu toate că primiseră ordin să execute zbor individual, au început rulajul deodată spre capul pistei, s-au așezat în formație strânsă și au decolat în pachet. Trebuia mult antrenament și experiență să decolezi cu un avion nou într-o astfel de formație.

Cele patru avioane Me 109 G românești au trecut ca fulgerul pe deasupra aerodromului, dispărând în zare. După un timp, formația a reapărut la circa 400 m altitudine și piloții noștri au făcut o demonstrație de zbor de mare clasă, în formație foarte strânsă, și de acrobație tot în formație strânsă, după care au aterizat simultan, la punct fix pe pista betonată. Efectul a fost neașteptat: ropotul de aplauze ale aviatorilor germani a fost așa de puternic, încât a acoperit zgomotul motoarelor avioanelor de vânătoare.

A doua zi, Grupul 7 Vânătoare și-a luat zborul, aterizând pe aerodromul de la Pavlograd, primind un sector de luptă. Demonstrația de la Dniepropetrovsk, urmată de primele misiuni de luptă ale aviatorilor noștri, fără incidente, au căpătat aprecierea cuvenită. Plecați în ziua de 29 martie 1943 într-o misiune de vânătoare liberă în zona Izium, locotenentul

Tudor Greceanu și adjutantul-șef Ion Panait au doborât fiecare câte un avion sovietic. La 1 aprilie, o patrulă de Me 109 G românești a fost trimisă pe aerodromul de la Makievka. Piloții noștri au susținut în acea zi 15 lupte aeriene, obținând trei victorii. La 3 aprilie 1943 au obținut victorii aeriene sublocotenentul Nicolae Polizu, adjutantul Catană și adjutantul C. Ursachi, care au doborât mai multe aparate Yak 3 și un Il-2 „Șturmovik“.

Între 23 aprilie și 8 mai 1943, alte opt victorii aeriene au fost obținute de aviatorii Alexandru Șerbănescu, Ion Milu (2), Cristea Chirvăsuță (2), Al. Catană, Tiberiu Vinca, Tudor Greceanu (2).

La mijlocul lunii iunie 1943, aviatorii din Grupul 7 Vânătoare luptau pe râurile Mius-Taganrog. Căpitanul Alexandru Șerbănescu, comandantul Grupului, fusese decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul“, clasa a III-a, și „Crucea de Fier Germană“, clasa I. Nu a fost singurul din Grup care a primit aceste înalte decorații; alături de el s-au aflat căpitanul (r.) Constantin Cantacuzino, locotenentul Tudor Greceanu, sublocotenentul (r.) Ioan Dicezare și ofițerul de echipaj Ioan Milu. Cei cinci aviatori au constituit buchetul de aur al așilor aviației române de vânătoare, care, în august 1943, aveau peste 100 de avioane sovietice doborâte. ■

Bogdan Hmielnicki

Ștefan vodă, de la carele multă milă am avut“, în ciuda declarației de echilibru („iară dreptatea socotindu, nu poci scrie într-altu chip“), comentariul lui Miron Costin este: „ori cu direaptă cale, ori cu nedirepte mijloace (rădicându-se asupra domnului său, au luat domniia) tot unile ca acestea din orânduiala lui Dumnedzău că sintu, să credem“.

O delațiune gratuită, cum probabil erau destule în epocă, pare să fie aceea contra pârcălabului Ștefan de la Soroca. Trimis la cazaci, postelnicul Hadâmbul revine, motivând neîndeplinirea misiunii sale din cauza pârcălabului. Apreciat pentru înțelepciunea lui chiar de Vasile Lupu, care-l invita la sfat „sângur, deosebi de boieri [...] cu multe ceasuri de vroavă, așea era de deplin la hire“, pârcălabul Ștefan n-a mai apucat judecata domnului, pentru că a fost ucis din

„lăcomie“ pe drumul către Hotin.

În slujba a zece domni

Interesant este episodul trecerii Nistrului de către Vasile Lupu, alungat din domnie de Gheorghe Ștefan, „cu o samă de boieri [...] și cu câți boieri mai era strânși de casa lui“, în timp ce „boierii ceilalți toți și slujitorii cu pușcile s-au întors spre Iași, la dom-

nu tânăr“ (în sensul că Gheorghe Ștefan abia ocupase tronul). Despărțirea pare în regulă, iar slujitorii se comportă ca niște funcționari la schimbarea guvernului. Nicăieri nu apare problema loialității, dar nici a trădării. La fel de surprinzătoare este și amnistia generală acordată de Vasile Lupu, după revenirea la Iași, cu ajutorul lui Timuș Hmielnicki: „ier-tând pre toți de toate vinile, de ari hi și greșit cineva, împotriva domnici“. Vasile Lupu spera să-și alcătuiască astfel mai ușor armata pentru a merge împotriva lui Matei Basarab, care îl sprijinise pe Gheorghe Ștefan în tentativa de a-l răsturna din domnie.

Astfel, comparativ cu perioada anterioară, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se conturează o relațivizare a noțiunilor de credință și trădare în mediul moldovenesc. Astfel se explică admirația sinceră a lui Miron Costin față de cei rămași alături de Vasile Lupu după bătălia de pe malul Bahluiului, în care „au și plicat steagurile lui Vasile vodă fuga, fără nicio nevoie, care încotro au stătut cu ochii“ și „s-au înșirat steagurile [...] pre Bahlui în gios cu fuga“. Cronicarul nu-i admonestează pe trădători, dar remarcă: „s-au strânsu pe lângă dânsul den capete slujitorilor și den Hâncesti unii și l-au luat între sine, apărându-l cu mare lauda sa și veste și pomenire cinsteșă. La vreme ca accia să stai la nevoie domnului, cu cinste vecinică hiecaruia ieste“.

După obținerea confirmării Porții, Gheorghe Ștefan s-a confruntat cu opoziția vechi-

Gheorghe Rakoczi al II-lea

Gheorghe Ștefan

marele logofăt „ș-au gătit lucrurile spre domnie“, având și sprijinul lui Matei Basarab și atrăgând de partea sa „o samă de boieri în țară, cu Ciogoleștii, anume și cu Ștefan sârdariul, cuprindzându-i cu giurământu să ție taina“. La Vasile Lupu au ajuns niște zvonuri din Țara Românească și de la un turc de la Focșani, dar domnul nu dă crezare unui „lucru care în gându nu încape“.

Ucis pe drum

Trimițându-și jupâneasa la țară, marele logofăt Gheorghe Ștefan s-a înfățișat la Curte, dorind „să-și ia dzua bună, că i-au venit veste de boală foarte grea giupânesei“. „Cu fața scornită de mare mâhniciune“, a obținut aprobarea domnului, care-i urează: „«Să afle lucrul pre voia sa»“. Anunțând cu tristețe iminența prăbușirii casei lui Vasile Lupu, Miron Costin relatează jocul înșelător al marelui logofăt, fără a folosi însă cuvinte incrimina-

torii, în afara expresiilor „hârție scornită“ și „față scornită“. În schimb, despre ceilalți complotiști spune cu siguranța unui bun psiholog: „pre căutătură, cine le-ar hi luat sama le-ar hi cunoscut îndată vina“.

Talentul lui Miron Costin reușește să reconstituie trăirea proceselor de conștiință ale spătarului Ciogolea, care

se teme să se prezinte în fața domnului și redactează un răvaș din care reținem: „ferindu-mă de osândă, să nu-mi vie asupra [...] îți facu știre pentru Ștefan logofătul cel mare că-ți este adevărat hic-lean [...] De care lucru adevărat, adevărat să crezi mânia ta, că nu este într-altu chip“. Răvașul a fost încredințat egumenului Ioasaf, sub jurământul tainei spovedaniei, pentru a fi arătat lui Iordache Cantacuzino și apoi domnului. Refuzul lui Iordache Cantacuzino, „omu întreg ce era la toată hirea“, de a prezenta mesajul la Curte este semnificativ pentru tipul de reacție domnească la care se aștepta. În același timp, din scrisul lui Costin se desprinde panica de la Curte, dârzenia cu care egumenul a respins destăinuirea tainei spovedaniei, convocarea Sfatului domnesc și ocolirea interdicției canonice a tainei spovedaniei pentru aflarea autorului răvașului, prin dezlegarea acordată de mitropolitul Varlaam „pen-

tru un lucru ca acela, ce să atânga de domnie și de atâtea case“.

Descoperiți, boierii Ciogolești „se apăra tare că i-au fostu tot cu credință și n-au priimit acestea“, dar „i-au pus la închisoare“. Chemat la Curte, un alt complotist, serdarul Ștefan, deși avertizat, s-a prezentat și „s-au apucat [...] că nu știe nemică, cu mare giurământuri“. Apoi, în fața mărturiei celorlalți complotiști „să apăra sârdariul de toate acelea, ce ca un vinovat [subl. – N.M.] într-acele sfaturi, să apăra slabu“.

Vinovăția este demonstrată, cronicarul conchide asupra acesteia, dar, ca și ceilalți boieri, nu este de acord cu uciderea inculpaților. „Multu au stătut boierii, mai vârtos Iordachie vistiernicul [...] să nu piaie Ciogoleștii și Ștefan sârdariul, ce temându-să Vasile vodă [...] să nu facă și ei vreo zarvă la curte, i-au omorât“ – consemnează Costin, martor la evenimentele. Potrivit acelorasi amintiri, Iordache Cantacuzino a fost foarte marcat de măsura preconizată de domn („adormisă foarte cu greu [...] și de mare scârbă ce avea“) și de executarea ei („Și dacă l-au deșteptat, îndată au dzis: «Au, perit-au cei boieri?» Și dacă i-au spus că au peritu, au suspinat greu, dzicându: «Ah! Ce s-au făcut!»“).

Inițiatorul și beneficiarul complotului, Gheorghe Ștefan, este absolvit în cele din urmă. De altfel, acțiunea lui nu este însoțită niciodată de dezaprobarea autorului. El deplânge prăbușirea casei lui Vasile Lupu, dar îndatorat cum îi este lui Gheorghe Ștefan („am hi datori cu pomenire lăudată mai multu lui

Pastila de cuvinte

Am reținut trei termeni, logofăt, vornic și pârcălab, care desemnau dregători cu funcții de domeniu public (administrativ sau judecătoresc). Aceștia au avut diverse înțelesuri în decursul timpului, în cele două state românești sau în fiecare dintre acestea, prezentate pe larg în cărțile lui Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova* (sec. XIV-XVII) (București, 1968) și *Instituțiile feudale din țările române. Dicționar, lucrare coordonată în colaborare cu Ovid Sachelarie* (București, 1988).

LOGOFĂT, VORNIC, PÂRCĂLAB

Academician MARIUS SALA

Logofăt este un termen care denumea o funcție importantă: era un boier de prim rang, șeful cancelariei domnești și păstrător al sigiliului principatului. În Țara Românească, marele logofăt era al treilea în ierarhia dregătorilor de la Curte, în vreme ce în Moldova devine, din secolul al XV-lea, primul dregător. Dregătoria a existat în toate statele medievale ai căror conducători aveau nevoie de o

Ioan Bărbulescu a deținut dregătoriile de pârcălab de Roman (1516-1523) și mare logofăt al Moldovei (1525-1537)

cancelarie pentru scrierea corespondenței. Cei care ocupau dregătoria aveau nume diferite, în funcție de limba folosită: în Occident, în Imperiul Austriac și în Regatul Ungar, unde se întrebuința latina, dregătorii respectivi purtau nume latinești, *cancellarius* sau *notarius* (devenite în franceză *chancellor*, respectiv *notaire*). Termenul latinesc medieval *cancellarius* însemna „aprod care stătea în apropierea grătilor (lat. *cancelli*) ce separau publicul de locul unde se găseau judecătorii sau împăratul”, de unde a ajuns la sensul de „scrib, grefier”; al doilea, *notarius*, cuvânt tot din latina medievală cu sensul de „scrib”, este un derivat de la lat. *nota* „indiciu, semn”.

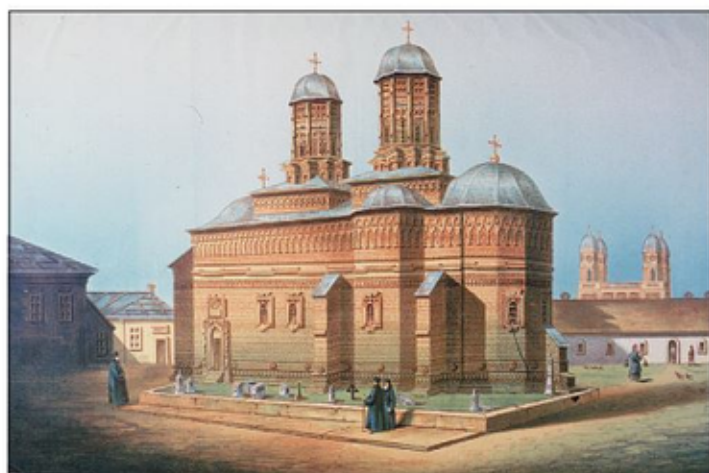
În statele din estul Europei, pentru denumirea acestei dregătorii s-a împrumutat din Imperiul Bizantin un cuvânt grecesc. Din statele feudale de la sudul Dunării acesta a

trecut în țările române: după unii istorici, numele și dregătoria au fost preluate de la statul sârb, după alții, de la statul bulgar. În ambele situații, este vorba de același termen grecesc, *logothetis*, care a dat în română *logofăt*. N. Stoicescu precizează că originea sa bizantină era cunoscută încă de pe vremea lui Miron Costin: „această dregătoria a fost luată de la împărații greci, o *megas logotheti*

(cuvânt format din *logos* și *fero*, care înseamnă „purtător de cuvânt”).

Termenul este atestat pentru prima dată în documentele slavone, unde logofătul era numit când *logothet*, când *slavopisateli* (un cuvânt de origine slavă). Termenul grecesc apare chiar și în documentele redactate în latină, unde alternează cu *secretarius* (în franceză, până la începutul secolului al XVII-lea, la Corneille, *secrétaire* însemna „confident, cel care păstra secretele”; după aceea a căpătat sensul administrativ).

Vornic era, în țările românești în timpul Evului Mediu, un „mare dregător la curtea domnească, însărcinat cu supravegherea Curții și cu conducerea treburilor interne ale țării, având și atribuții judecătorești” (DEX). Principalele sale atribuții erau cele

Vasile Lupu a găsit răgazul și pentru astfel de cititorii,
precum Trei Ierarhi, din Iași

lor susținători al lui Vasile Lupu, Hânceștii, care au încercat să intervină la Poartă. Dar, „ajungându Ștefan vodă cu bani la pașea de Silistra, l-au prinsu pașea [pe Mihalcea Hâncu – N.M.] și l-au trimis în obedzi la Ștefan vodă. Și l-au iertat și l-au pus armaș al doilea“. Avem aici expresia permanentei negocierii a puterii politice și a statutului social din societatea moldovenească a secolului al XVII-lea, ceea ce nu este decât expresia instabilității politice, a nesi-

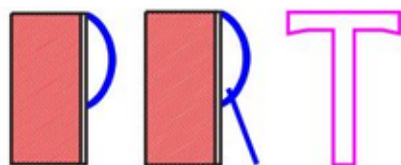
garanței sociale și a aplicării contextuale a pravilei.

Înlăturarea lui Vasile Lupu de către Gheorghe Ștefan ridică și problema atitudinii politice a lui Miron Costin, având în vedere că protectorii săi, Cantacuzinii, s-au aflat o vreme în mare pericol: „Era numai de perire amândoi frații în Buciuiești, închiși amândoi și porunca mergea una după alta, să-i omoară“. Toma Cantacuzino „căduse pre mâna lui Ștefan vodă de la cetatea Sucevii“,

iar „Iordachie vistiernicul au venit singur de bunăvoie, ca un miel spre giunghiere, den Țara Căzăcească, că fusese cu Vasile vodă scăpat acolea“.

Unde se afla Miron Costin în acele momente? Potrivit referirilor lui, mai întâi, a mers după ajutor pentru Vasile Lupu la Camenița, salvând și o parte însemnată a averii lui Iordache Cantacuzino, iar după înfrângerea domnului moldovean și a cazacilor de către Matei Basarab în bătălia de la Finta, a devenit tâlmașul lui Gheorghe Ștefan. Când ultimul asedia Suceava și Toma Cantacuzino era prins, Miron Costin era deja în cearlă tabără. Din această tabără a văzut cronicarul și părăsirea lui Vasile Lupu de către armata sa pe malul Bahluului. Miron Costin n-a menționat explicit momentul trecerii dintr-o tabără în alta, cu atât mai puțin motivele acestei reorientări a loialității. Știm însă din biografia cronicarului că a practicat de mai multe ori acest exercițiu, deoarece a reușit extraordinara performanță de a slui succesiv zece domni. ■

LA ÎNALTA POARTĂ (Biverb: 4, 6)

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția rebusului NICOLAE BĂLCESCU (1819-1852), din nr. 12/2012

C – M – T – S – BUCUREȘTI – RL – OSTAS – PSALMI – TT – ACRA – NEO – ANI – NIT – R – TIPIC – FI – SI – AI – ORC – O – AL – ARA – LIBERTATE – NARUI – ID – ET – M – PLAI – EFORIE – T – ENE – AR – PO – SECRETAR

Soluția jocului **După Răscoală**, din nr. 12/2012

CULE PĂRĂSITE

(CU – LE – PAR – A – SI – TE)

Iată și ultimul episod al serialului consacrat Serviciului care se ocupa, în cadrul Securității, cu dezinformarea (început în nr. 11/2012).

Un alt obiectiv al Securității l-a constituit „contracurarea acțiunilor de propagandă și diversiune ideologică inițiate din exterior împotriva României”. În acest sens, un exemplu l-a constituit combaterea irendentismului maghiar, inițindu-se în cursul anului

1977 acțiunile cu nume de cod „Bernard” pentru spațiul R.F.G., „Turcicul” pentru spațiul Elveția. Erau materiale documentare și articole difuzate „prin marile cotidiene și emisiuni radio-televizate”. Asemenea acțiuni au fost inițiate și pentru spațiul Danemarca, Finlanda și Suedia.

ALINA ILINCA, LIVIU MARIUS BEJENARU

Pentru contracurarea irendentismului maghiar a fost folosit și Serviciul „D” din cadrul D.I.E., a cărui activitate se concentra și pe alte probleme naționale și teritoriale. Astfel, potrivit unei sinteze redactate de serviciile secrete vest-germane și intitulată *Serviciile de Informații Române*, procurată de generalul-maior Mihai Caraman de la o sursă din Austria, serviciul și-a adus contribuția la răspândirea în Occident a dovezilor istorice cu privire la drepturile României asupra teritoriilor aflate în dispută (Transilvania, Basarabia și Bucovina). În sarcinile acestui Serviciu mai intra și neutralizarea influenței conducătorilor din emigrație, care adoptau o

atitudine critică față de regimul comunist.

Spionaj și contraspionaj

Un alt domeniu în care s-au inițiat acțiuni de dezinformare l-a constituit contraspionajul. Astfel, la 11 martie 1972, Inspectoratul de Securitate al județului Sibiu raporta că urmărește informativ pentru suspiciuni de spionaj un cetățean român de origine germană, ce avea numele de cod „Günther”. Pentru prinderea în flagrant a acestuia, conducerea C.S.S. (Consiliul Securității Statului) a hotărât să i se plaseze un document sub forma unei note „cu privire la unele aspecte ale rela-

țiilor țării noastre cu R.F.G.”. Întocmirea documentului s-a făcut pe baza unor date și versiuni care fuseseră deja plasate autorităților vest-germane în ianuarie 1972. Pentru ca acțiunea să fie cât mai veridică, documentul a fost conceput ca provenind de la Ministerul Afacerilor Externe.

O altă acțiune a fost deschisă, la 1 decembrie 1978, contra directorului din centrala firmei vest-germane „Kirchfeld”, Hans Peter Rohrig. Suspiciunile Securității au fost trezite de faptul că omul de afaceri vest-german a relatat sursei „Roșu” că „un reprezentant al companiei japoneze «Marubeni» l-a informat de faptul că România intenționează să procure din străi-

judecătorești (în Țara Românească era exceptată Oltenia, unde judeca banul). De exemplu, Moldova a avut începând din secolul al XVI-lea doi mari vornici, unul al Țării de Jos, la Bârlad, și altul al Țării de Sus, la Dorohoi. *Marele vornic* era numit și cu termenul învechit *vel-vornic*, unde *vel* era un element de compunere de origine slavonă (*velnîi*) care înseamnă „mare” și care, precedând denumiri de dregători, indica treapta cea mai înaltă a dregătoriei respective (*vel-paharnic*, *vel-hatman*). Cuvântul *vornic* era folosit, mai ales în Moldova, și pentru a-l denumi pe reprezentantul domniei în târguri, la curțile domnești și în ocoalele dependente de acestea; avea atribuții judecătorești, administrative și fiscale. În Țara Românească, din secolul al XVI-lea și până la începutul secolului al XIX-lea, existau *vorniceii*, subalternii în județe ai *marelui vornic*.

Popular, cuvântul are și sensul de „flăcău, ales de mire sau de mireasă dintre rudele sau prietenii acestora, purtând ca semn distinctiv un băț împodobit cu panglici și cu o năframă, și care are îndatorirea de a pofti oaspeții la nuntă, de a-i primi și de a-i cinsti la mesele organizate cu acest prilej”. Sinonimele lui *vornic*, cu acest sens, sunt *brudaș* (înrușit, probabil, cu termenul de origine slavă *brudină* „bac; taxă percepută pentru trecerea apei cu bacul”), *corăbier*, *chemător*, *colăcar* (derivat de la *colac*), *vătaf*, *staroste*.

Iriginea cuvântului a stârnit multe discuții. Este sigur că provine din slavonă (*dvornik*), unde este derivat de la *dvor* „curte”, fiind deci sinonim al lui *curtean* „slujbaş la palat; persoană care face parte din suita domnitorului”. Nu poate fi vorba de o origine bizantină a cuvântului, cum cred N. Iorga și D. Onciul. Nu poate fi nici din sârbă, pentru că dregătoria de vornic nu exista în statele vecine. De aceea, este foarte probabil

să fie o traducere în slavonă a termenului *palatinus* cu care erau numiți dregătorii maghiari (cuvântul este un împrumut din latina medievală, unde *palatinus* însemna „care aparține de palat; ofițer al curții regale”, derivat de la *palatium* „palat”; numele *Palatin* se referea în latinește la una dintre cele șapte coline ale Romei, pe care Augustus și-a construit casa, rămasă reședință a împăraților romani).

In documentele latine, vornicul din Țara Românească este denumit prin *palatinus*, *iudex curiae*, *supremus iudex* etc. (Pentru Anton Maria del Chiaro, vornicul este *supremo iudice* „supremul judecător”). În Moldova, vornicul este numit cu varianta (*d*)*vornic*; în documentele latinești din zonă, apare cu numele *marscalcus*, după model polonez, sau/și *magnus provisor*, *provisor curie*, *iudex terrarum Moldovicarium*. Uneori *vornicul*, care era și comandantul armatei, era denumit și *voevod* sau *capitaneus*.

Cuvântul *vornic* cu sensul de prim dregător este menționat, în documentele slavone, la 4 septembrie 1389 în Țara Românească, iar în Mol-

Familia vornicului Vasile Alecsandri, tablou de Niccolò Livaditti

dova, în anul 1404.

Pârcălab este glosat prin „titlu dat în Evul Mediu, în țările românești, persoanelor însărcinate cu conducerea unui județ, a unei regiuni, a unei cetăți, având atribuții militare, administrative și judecătorești”. Mai aproape de zilele noastre a dobândit și alte sensuri: „strângător de biruri”, „primar”, „comandant al unei închisori” (în Muntenia și Transilvania). Este atestat prima dată la 1448.

La originea îndepărtată a termenului se găsește germ. *Burggräf* „nobil, castelan”, ajuns la noi prin intermediul cuvântului maghiar *porkoláb*.

Semnalez, în încheiere, că cei trei termeni care denumesc dregătorii de interes public au origini diferite: bizantină (*logofăt*), slavonă (*vornic*) și maghiară (*pârcălab*)! ■

ofițerul a răspuns că «nu cunoaște nimic». Avându-se însă în vedere faptul că necesitățile muncii nu impuneau deplasarea lui în țările menționate, ca și faptul că ofițerul este bine cunoscut de trădătorul Pacepa, intervențiile au fost respinse de șeful unității».

În ciuda atenționărilor repetate, colonelul Orban a continuat să încalce în mod frecvent „normele de muncă referitoare la relațiile cu cetățenii străini și cu rețeaua informativă [...] Nu a executat ordinul cu privire la valorificarea unor informații, referitoare la cetățenii străini suspectați de spionaj (Sabou Mihalcea, fost ofițer de Securitate stabilit în Israel, Mayer Victor, ziarist vest-german, Sakuma Boku, ziarist japonez și alții). A deconspirat un ofițer al unității, Greceanu Florin, care acționează acoperit la M.A.E., față de un cetățean din viața civilă (Crăciun Ionescu), de la revista Lumea. Are relații mai apropiate cu Mircea Răceanu (evreu), Paul Sava de la Televiziune (evreu), familia Pardi și cu familia fostului ambasador Cotoș. Vizitează în mod frecvent rețeaua in-

formativă fără aprobare. Este căutat destul de frecvent de unii ziariști străini, între care Victor Mayer cunoscut cu poziții vădit ostile

Cu timpul, astfel de imagini și de vizite au devenit tot mai rare,...

țării noastre; de asemenea, ziaristul spaniol Estarriol, membru al organizației Opus Dei, care a încercat să racoleze prozești pentru această organizație”.

Situația lui Moise Orban era subiect de discuții printre ziariștii străini acreditați la București. Astfel, după cum se consemna într-un document al Securității, „la 14 decembrie 1985, Gian Marco Vernier, corresponsentul agenției italiene de presă «ANSA», a avut o întâlnire la restaurantul Hotelului «București» cu ziaristul spaniol Ricardo Estarriol. Din măsurile de control luate, a rezultat că ziaristul spaniol l-a întrebat pe Vernier despre situația actuală a lui Orban Moise. Vernier a răspuns că, din câte cunoaște, Orban Moise a fost pensionat înainte de termen, pentru că a avut probleme, mai întâi la Berlin și apoi aici în țară. El a

fost dărâmat de femei și băutură, ceea ce pentru ziariștii străini din București este un mare păcat, deoarece era foarte deschis în discuțiile cu ei”.

Încercări de dezinformare

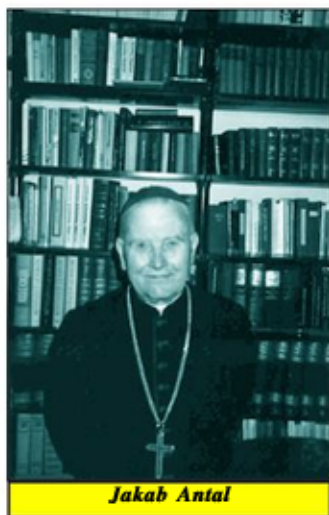
Una dintre problemele care au creat dificultăți în relațiile româno-americane a fost refuzul autorităților române de a garanta libertatea grupărilor religioase nerecunoscute de către Departamentul Cultelor din România. Dintre acestea făceau parte câteva dintre sectele neoprotestante pe care S.U.A. le sprijineau. Pentru a urmări cum sunt

respectate libertățile religioase, România a fost vizitată de o serie de delegații străine.

O astfel de vizită a avut loc în perioada 10-17 decembrie 1984. Delegația număra 14 persoane, membri ai Congresului american, parlamentari britanici, precum și reprezentanți ai unor organizații religioase cu preocupări în domeniul drepturilor omului. Pentru ca membrii delegației să adopte o atitudine cât mai favorabilă, Direcția I, Direcția a III-a și Serviciul „D” au plasat, printr-o combinație operativă, un memoriu contrafăcut, redactat în numele unor persoane din România, care obținuseră aprobarea de emigrare, dar care nu reușiseră să obțină viza de intrare în S.U.A. din partea autorităților americane. De asemenea, Direcția I și Serviciul „D” au elaborat și transmis Ambasadei S.U.A. proteste venite din partea cre-

nătate instalații pentru obținerea de minereuri rare, titaniu și germaniu, produse foarte solicitate în domeniul aviației, precum și [de] faptul că partea română a purtat deja discuții cu producătorii de astfel de instalații din Japonia, S.U.A. și alte țări occidentale“. Pentru verificarea suspiciunilor de spionaj în privința cetățeanului vest-german, sursa „Roșu“ i-a transmis acestuia „unele date referitoare la proiectul în cauză, date ce nu au caracter secret și care s-au discutat cu firmele atrase în concurență în vederea contractării instalațiilor respective“, urmărindu-se „atât întărirea poziției sursei față de Rohrig Hans Peter, cât și determinarea acestuia din urmă de a-și dezvălui intențiile, solicitând eventuale detalii suplimentare“.

Pe lângă activitatea de contraspionaj, acțiunile de dezinformare au urmărit „determinarea unor reacții cu valoare de test, care să faciliteze descoperirea și documentarea unor acțiuni de spionaj-trădare, identificarea cadrelor sau agenților de spionaj și cunoașterea activității acestora și a metodelor lor de lucru“. O acțiune de acest gen s-a derulat, la 27 septembrie 1976, împotriva unui consilier din cadrul M.A.E., care avea numele de cod „Mitică“ și care a fost semnalat de D.I.E. că, în perioada în care și-a desfășurat activitatea în S.U.A., a avut contacte cu cadre ale C.I.A. După

Jakob Antal

revenirea în țară, „Mitică“ a fost repartizat să lucreze pe spațiul S.U.A., interesul ofițerilor de contrainformații fiind trezit de faptul că acesta avea numeroase întâlniri cu „Thomas Simons, Richard Viets, însărcinat cu afaceri, și Aurelius Fernandez, consilier pentru problemele de presă la Ambasada S.U.A. din București, cadre C.I.A.“ Pentru a stabili dacă „Mitică“ furniza sau nu informații celor trei, i s-a plasat un document redactat sub forma unui buletin al Ministerului de Interne înaintat conducerii M.A.E., prin care se semnală că un

grup de comando dintr-o țară arabă ar urma să se deplaseze la București, având ca misiune răpirea însărcinatului cu afaceri american Viets. Plasarea documentului s-a făcut prin intermediul informatorului „Roșu“, șeful direct al lui „Mitică“. Pretextând rezolvarea unor probleme, „Roșu“ a părăsit biroul, lăsând documentul pe masă, iar Securitatea, prin intermediul unor camere de luat vederi, urma să stabilească reacția lui „Mitică“: dacă acesta va lua notițe după document și dacă le va transmite lui Viets, în eventualitatea în care diplomatului american aveau să-i parvină aceste informații trebuind observate reacțiile acestuia.

Un alt exemplu este cazul colonelului Moise Orban, ofițer la Serviciul „D“, luat în lucru de către Direcția a III-a și a IV-a din cadrul Securității (Contraspionaj și Contrainformații Militare). Suspiciunile Securității au fost trezite, așa cum reiese dintr-o Notă de relații din 24 decembrie 1983, de faptul că ofițerul, „prin intermediul unor relații personale din

cadrul Agerpress și M.A.E., a încercat să determine pe tov. Ion Cumpănașu, director general Agerpress, și Ion Brad, ambasador la M.A.E., să intervină direct la conducerea D.S.S. pentru a putea fi trimis în deplasare în Austria și R.F. Germania. Fiind întrebat ce cunoaște despre aceste intervenții,

Nicolae Ceaușescu rostește cuvântarea de încheiere la Congresul al XI-lea al P.C.R. (Arhiva online a comunismului)

boală a stat la cauza decesului, care a survenit la 13 martie 1984 în clinica din Târgu Mureș. Concluzia ce se desprinde din cele de mai sus: decesul a fost cauzat de boala susmenționată și nu din cauza unor presupuse maltratări suferite în jurul Crăciunului la Odorheiu Secuiesc“.

Un alt caz, relatat în cadrul aceleiași emisiuni de „Europa Liberă“, a fost cel al lui Viski Árpád, actor la Teatrul Maghiar de Stat din Sfântu Gheorghe, „care a fost găsit spânzurat de un copac la marginea orașului Sfântu Gheorghe, în ziua de 12 ianuarie 1986“. Pentru a risipi comentariile privind implicarea sa într-o înscenare de sinucidere, Securitatea propunea expedierea unor scrisori care să conțină proteste ale cadrelor medicale care efectuaseră autopsia. Erau vizați în mod special dr. Adrian Crețu, medic legist, care trebuia să anexeze la scrisoare și „copia raportului de expertiză medico-legală ce atestă că îmbibația alcoolică în sânge

Ziaristul spaniol Ricardo Estarriol, membru al organizației Opus Dei, peste câțiva ani în fosta Iugoslavie

a fost de 1,90‰, precum și copia raportului medicului Szabo Zoltan, care l-a tratat la Spitalul de psihiatrică“. O altă persoană care urma să fie implicată în acțiune era fosta soție a actorului, Bucsa Zita, care trebuia „să ia poziție față de irealitatea celor transmise: pe ton moderat, să evidențieze afectarea ei de decesul soțului și rugămintea să se înceteze speculațiile, care nu au niciun fundament real, «să-i lase

sufletul să se odihnească în pace»“.

Măsuri zadarnice

Pentru crearea la Vatican a unei imagini convenabile regimului de la București cu privire la drepturile și libertățile religioase din România, în cadrul acțiunii „Pelerinii“, în pregătirea unei vizite făcute în perioada iunie-septembrie 1982 în România de un grup de turiști francezi, în rândul cărora erau și mulți preoți catolici, Securitatea propunea „studierea și analiza oportunității de a se plasa unele documente, date și versiuni, elaborate de Serviciul «D», cu privire la biserica greco-catolică sau în legătură cu așa-zisa problemă a ceangăilor din Moldova“. Informatorii „Matei Popescu“ (*Magazin istoric*, nr 8/2012), „Mureșan“, „Ionescu“ și „Ieșeanu“, care, „datorită funcțiilor în ierarhia bisericii catolice, vor intra în contact cu grupurile de turiști francezi“,

Dumitru Tatu a fost ultimul șef al Serviciului „D“ (15 octombrie 1986-22 decembrie 1989). Născut la 17 iunie 1936 în comuna Mihălceni, județul Vrancea, a absolvit Facultatea de Filologie București, Secția de Limbă și Literatură Română (1954-1957). A urmat apoi Universitatea serală de marxism-leninism, secția Filozofie (1967-1968) și Școala D.G.I.E. (1969-1972).

A fost repartizat la M.A.I. Craiova (25 iulie 1957) ca ofițer operativ la Serviciul „T“, tehnică operativă (1 august 1957-februarie 1960); ofițer operativ serviciul F, controlul corespondenței (1 august 1960-iunie 1963); ofițer operativ I, tehnică operativă, Inspectoratul Județean Olt Securitate (1 august 1963-aprilie 1968); locțiitor șef birou (1 mai 1968-septembrie 1969); ofițer operativ I D.G.I.E. (1 octombrie 1969-octombrie 1979), perioadă în care și-a desfășurat activitatea în Italia (1972-1978). Din noiembrie 1979 a fost numit șef sector 3 (legionari), până în octombrie 1986.

dincioșilor baptiști și penti-costali, în care era condamnată atitudinea neamicală a conducerii celor două culte, care aducea deservicii raporturilor spirituale cu comunități similare din S.U.A.

Un alt moment delicat l-a reprezentat vizita lui Tom Lantos, membru al Camerei Reprezentanților a Congresului american, în perioada 24-25 ianuarie 1985, considerat a fi „unul dintre inițiatorii și promotorii acțiunilor ostile R.S. România, puse la cale de organizațiile naționalist-iredentiste maghiare din S.U.A.“. Pentru „prevenirea și contracararea eventualelor acțiuni provocatoare, realizarea unor acțiuni de influențare și promovare a intereselor R.S. România“, Securitatea a inițiat acțiunea „Tudor“, în cadrul căreia Serviciului „D“ îi revenea ca sarcină, împreună cu celelalte unități, să organizeze la aeroport o „discuție de presă“ cu congresmanul american, „prielele cu care i se vor adresa întrebări de natură a-l determina să-și dezvăluie intențiile ostile la adresa țării noastre“. De asemenea, cu prilejul întrevederii acestuia de la Ministerul Afacerilor Externe, se propunea și „plasarea unor date și versiuni privind situația reală a naționalității maghiare din țara noastră și de combatere a speculațiilor ce se fac în Occident referitor la această problemă“.

Continua deteriorare a situației drepturilor omului a determinat Statele Unite să

amenințe România cu suspendarea „Clauzei națiunii celei mai favorizate“. La 26 februarie 1986, Comisia pentru Probleme Europene din cadrul Senatului S.U.A. a susținut audieri pentru a determina eficacitatea politicii de respectare a drepturilor omului. În cadrul audierilor, „s-a făcut referire la parohul romano-catolic de Odorheiu Secuiesc Pálfi Geza, decedat, la 13 martie 1984, la Spitalul Clinic din Târgu Mureș, în urma maltrătarilor la care a fost supus de către organele de Securitate, eveniment relatat și de postul de radio «Europa Liberă» la data de 3 martie 1986“.

Pentru contracararea acestor știri, Securitatea a inițiat acțiunea „Orizont-86“, prin mijlocirea trimiterii unor scrisori adresate senatorilor și congresmenilor americani de către profesorul Olosz Egon, dr. Bakos Janos și conferențiarul George Simu, de la Spitalul Clinic din Târgu

sub nicio formă să acceptăm cele concluzionate de subcomisia de externe [sic!] a Senatului american“. Altă scrisoare a fost trimisă de către Jakab Antal, episcop romano-catolic de Alba Iulia, în care acesta afirma că Pálfi Geza „a fost chemat la organele Siguranței Statului [sic!] din Odorheiu Secuiesc, dar înainte de a se prezenta la ei, el a fost internat ca bolnav grav la spitalul din Odorheiu Secuiesc și, fiind necesar aceasta, a fost transportat de acolo la Clinica din Târgu Mureș. Mi-a cerut a transmite declarația aceasta a sa datorită faptului că la Odorheiu Secuiesc deja s-au spart [sic!] zvonuri că el ar fi fost maltrat la Siguranță, care nu este adevărat și el este foarte îngrijorat de consecințele acestor zvonuri false“.

La rândul său, episcopul auxiliar romano-catolic de Alba Iulia Bálint Lajos a expediat o scrisoare, în care arăta că Pálfi Geza, „în 2 sau 3 ianuarie 1984, s-a internat în clinica din Târgu Mureș. Aici i s-a stabilit diagnosticul, care confirmă spusese spitalului din Odorheiu Secuiesc, care era o formă destul de rară a leucemiei (după cum știu). Această

Mureș, ultimul fiind cel care completase și certificatul de deces, în care aceștia au afirmat că, „din cunoștințele privind tabloul clinic al bolii, nu putem

... iar cozile în țară tot mai lungi

BITTER SUEDEZ VECHI DE 150 DE ANI

CONSTANTIN ADAM, TRAIAN D. LAZĂR

În cartea dr. A. Fătu Doctorul și iconomul casnic sau Rețeti pentru tot soiul de boali omenești după Arcopagul din Paris [1856 – n.n.], Iași, Tipografia lui Adolf Berman, Podul-vechi, scrisă în alfabetul de tranziție de la chirilic la cel latin, am întâlnit mai multe rețete „naturiste”.

● La 104 ani a murit... căzând de pe cal ● Rețete da, ingrediente ba ● Aloe de Socotra și revent de China ● Depinde unde este cultivată leguma ● Țiriacul, o plantă care „amețește privirea”? ● Terminologia grecească și latină este înlocuită cu cea franceză

Printre aceste rețete se află și cea a unui „Elixir pentru viață îndelungată”. Autorul precizează că „s-a găsit între hârtiile doctorului de medicină Ernest din Suedia [Suedia – n.n.], carele au trăit 104 ani și au murit căzând, din întâmplare, de pe cal”. Era un act de familie „și prin a sa zilnică întrebuințare, moșul lui au viețuit 130, mama sa 107 și părintele său 112 ani”.

Seamănă cu rețeta micului bitter suedez actual, prezentat în cartea Mariei Treben, care spune că „a fost găsită după moartea renumitului medic suedez, rectorul Facultății de Medicină, dr. Samst, printre scrisorile sale. Dr. Samst [Ernest – n.n.] a murit într-un accident de călărie la vârsta de 104 ani. Părinții și bunicii lui atinseseră și ei o vârstă venerabilă”. Între cele două variante ale rețetei de bitter suedez există asemănări, dar și deosebiri, pe care le vom evidenția în continuare.

În cartea dr. Fătu, după ce sunt înșiruite exhaustiv (amintind de practicile publicității moderne) toate „binefacerile” elixirului, aflăm componența lui și modul de prepa-

rare, căci înaintașii noștri nu aveau, ca noi, medicamentele de-a gata și nici fantezia de a spune despre unele (care te vindecă de-o boală și te îmbolnăvesc de altele) că au efecte secundare sau să le numească suplimente alimentare (ca să nu ai pretenții, dacă nu te-ai vindecat, cel puțin ai mâncat!).

Redăm în continuare substanțele din care se putea prepara elixirul, indicând în paranteză și numărul de „dramuri” (grame) ce trebuie folosit. Nu însoțim textul de îndemnul „nu faceți asta acasă”, fiind siguri că românii au un IQ ridicat și își vor da seama repede că azi nu mai pot face rost de materiile prime.

Iată componența elixirului: aloe socotrina (20 dramuri); araricus (poate arabicus) albus (2); revent de China (2); zedoarie (2); gențiana (2); țiriac de Veneția (2); sofran de cel bun (2); floare de pucioasă (8); zahăr bun (25); storeks kalamita (8). Aloe socotrina înseamnă aloe din insula Socotra, aflată în Oceanul Indian. Reventul este o

trebuia să prezinte „realist situația cultului romano-catolic din țara noastră, precum și drepturile și libertățile de care se bucură credincioșii acestui cult, indiferent de naționalitate“. De asemenea, „pentru contracararea și demascarea activității naționalist-șovine și iredentiste maghiare, desfășurată sub paravanul religiei catolice“, Securitatea a „elaborat și difuzat în cercurile conducătoare ale Vaticanului scrisori, memorii, apeluri și versiuni potrivit cărora preoții de origine maghiară nu acceptă hotărârile Conciliului II al Vaticanului, de oficiere a slujbelor religioase în limba maternă a credincioșilor, din spirit naționalist-șovin și iredentist“.

O altă acțiune a Securității s-a desfășurat în perioada 29 octombrie-7 noiembrie 1987, în cursul vizitei unei echipe a televiziunii finlandeze, compusă din Leo Riski, redactor, Juanni Sarro, operator, și Bal-ker Hamid, inginer de sunet, „pentru realizarea unui film documentar privind dezvoltarea economico-socială, culturală, precum și referitor la politica externă a R.S. România“. De-a lungul întregii perioade în care jurnaliștii s-au aflat în țară, Securitatea a desfășurat o permanentă acțiune de influențare și dezinformare prin sursa „Iluz“, desemnată a-i însoți. În cele din urmă, în fața cererilor echipei de televiziune de „obținere a unor date și informații privind drepturile și libertățile naționalității maghiare, criza energetică și alimentară, reconstrucția unor zone din Capitală, transportul în comun și

Pálfi Géza

aprovizionarea cu produse alimentare“, s-a acționat „prin factorii competenți din cadrul Radioteleviziunii Române“, care l-au atenționat „pe conducătorul echipei, Leo Riski, asupra necesității respectării întocmai a programului și realizării unui reportaj care să surprindă corect realitățile din România“.

Era un indiciu clar că acțiunile de dezinformare și influențare nu mai aveau

niciun efect asupra mediilor de informare din Occident. Securitatea nu a reușit să contracareze nici știrile apărute în Occident care acreditau ideea că „România ar fi implicată în sprijinirea unor grupări și elemente teroriste. Așa a fost vâlva artificială stârnită în jurul teroristei vest-germane Beatrix Odenthal sau zvonurile lansate, conform cărora în România ar fi pregătite, în tabere de instruire speciale, elemente teroriste din unele țări arabe“.

Securitatea continua să creadă în eficacitatea măsurilor de dezinformare a Occidentului. Astfel, în „Planul de măsuri al Departamentului Securității Statului pe anul 1989“, Serviciului „D“ îi reveneau ca sarcini să-și dezvolte „frontul de lucru, intensificând munca cu rețeaua informativă proprie și anticipând pe bază de informații, domenii și probleme în care trebuie să se premerge cu măsuri de dezinformare“. De asemenea, acțiunile de dezinformare trebuia să fie duse „în scopul prevenirii și neutralizării activității serviciilor de spionaj străine, combaterii și contracarării acțiunilor românești desfășurate de cercuri naționalist-iredentiste, grupări și elemente dușmănoase ale emigrației române, organizații și centre cultice ostile, de alte oficine și elemente dușmănoase din exterior și de emisari ai acestora, veniți sub diferite acoperiri în țara noastră“.

La sfârșitul regimului comunist, Serviciul „D“ era format din 20 de ofițeri și doi subofițeri. ■

Informatorul „Matei Popescu“

paranteză formulările din cartea dr. Fătu, pentru a reda savoarea graiului din urmă cu 150 de ani. Micul bitter suedez este indicat pentru tratarea: herniei (pe pătimașul de colică „vătămătură” vindecă într-o minută); gutei (încetează durerile de podagră); epilepsiei, convulsiilor, spasmelor (conține tremurarea nervilor); hemoroizilor (face curățenie fără durere); malariei (frigurile curarisește după trei dosis); varicelei (la copii scoate vărsatul fără primejdie); bolilor molipsitoare (este preservativ feritoriu despre boalele lipicioase). Este fortifiant (întărește puterile pierdute, mintea și vătutea vieții); diuretic (pe acci cu idropică îi ușurează); stimulează digestia (nemistuirea

și greața curarisește într-un ceas); vermifug (îndulcește sângele și stârpește limbricii). Într-un cuvânt, este un medicament universal (agiută la toate întâmplările de boali). Vom remarca, în cazul cărții dr. Fătu, trecerea de la terminologia medicală neogreacă și latină la cea franceză: podagră – gută, vătămătură – hernie, friguri – malarie, idropică – hidropizie.

Cerințele și tentațiile trepidantei existențe pe care o ducem, atracția mijloacelor de comunicare actuale nu ne mai lasă timp pentru a „șterge colbul de pe hronice bătrâne”. Dar când o facem, suntem răsplătiți pe deplin prin informațiile inedite obținute. ■

Tristețile Muzei Clio

CETATEA NOUĂ A ROMANULUI

Construită în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și situată la aproximativ 5 km de orașul Roman, pe malul stâng al râului Siret, în comuna Gădiniț, Cetatea Nouă este atestată documentar prin uricul din 15 septembrie 1466.

Aceasta s-a constituit ca un avanpost pentru apărarea cetății de scaun de la Suceava și ca protecție pentru comerțul înfloritor care se desfășura în acea perioadă prin târgul Romanului.

Ridicată pe un teren nisipos, lucru destul de rar având în vedere construcțiile similare din perioada respectivă, poziționate pe înălțimi greu accesibile, cetatea se compunea dintr-un fort cu șapte turnuri, cu o fundație constituită din șanțuri, pământ și bărne de stejar, peste care s-au ridicat zidurile. Era prevăzută și cu un șanț de apărare consolidat cu bărne și lespezi de piatră.

Un moment dificil l-a constituit campania otomană din anul 1476, când cetatea a fost distrusă. Numele pârălabului de Roman nu se mai regăsește în documentele de cancelarie până în anul 1488. Refacerea cetății se încheie undeva pe la 1478, dovadă fiind faptul că la 22 ianuarie 1479 Ștefan cel Mare scria din „Cetatea Nouă, de la târgul Romanului”, regelui Poloniei, Cazimir.

Urmează în anul 1483 întărirea cetății cu turnuri semicirculare și un turn rectangular, respectiv, cu un șanț de apărare sub forma unei potcoave prin care era deviată apa râului Siret. În 1675, cetatea a fost distrusă din porunca lui

Dumitrașcu Cantacuzino, care, afirmă tradiția, s-ar fi supus unei porunci venită de la Poarta otomană.

Dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea zidurile cetății mai erau în picioare, acestea au fost demantelate în mod organizat din porunca episcopului de Roman, Gherasim, pentru construcția zidului de incintă al episcopiei, și de către boierul Lupu Bogdan din Gădiniț, pentru construirea propriului conac, „opera” acestora fiind continuată de sătenii din împrejurimi.

In ciuda faptului că în anul 2004 a fost întocmit un proiect de refacere a cetății cu fonduri guvernamentale, ruinele au rămas într-o stare deplorabilă.

Consider că este o datorie de onoare ca acest monument istoric, de o importanță deosebită, să fie reconstruit și introdus în circuitul turistic. ■

Sorin GRUMUȘ

plantă legumicolă, a cărei rădăcină și rizom conțin principii active cu acțiune purgativă, iar pețiolul frunzelor e folosit în alimentație. Rețeta nu precizează ce parte a plantei trebuie folosită.

De ce trebuie anume aloe din Socotra și revent din China? Dintr-un motiv pe care noi, oamenii moderni, abia am început să-l sesizăm, dar pe care înaintașii îl știau: acela că planta ia din sol substanțele nutritive, iar solul dintr-o anumită regiune conține substanțe pe care planta nu le va avea dacă e cultivată în altă regiune, deși la exterior nu se poate constata nicio diferență între cele două plante. Așa cum nu constatăm noi diferențe între roșiile cultivate cu rădăcinile în pământ și cele cu rădăcinile într-o baie de îngrășămintă chimice. Se pare că doar folosirea unor chimicale pentru grăbirea coacerii roșiilor le provoacă deformarea, țuguilul.

Gențiana și șofranul sunt plante cunoscute la noi, singura problemă fiind să știm care este „șofranul bun“, la fel ca în cazul „zahărului bun“. Țiriicul este probabil o plantă (?), care „amețește simțirea“. Floarea de pucioasă poate fi o plantă urât mirositoare sau care crește pe lângă izvoarele sulfuroase. Kalamos înseamnă trestie, iar storeks o fi un anume fel de trestie.

Reproducem aidoma, din cartea menționată, operațiunile de preparare: „Aceste toate pisându-se la un loc să se pue într-un șip

[sticlă – n.n.] cu o ocă rachiu bun sau spirt de vin; șipul bine astupat va sta nouă până la 15 zile și în toate zilele să se tulbure șipul de câteva ori, apoi în ziua de pe urmă să va strecura, dintâiu prin pânză, după aceea prin hârtie sugătoare, și atunce elixirul este gata de întrebuințare“.

Avem dovada că „primitivii“ noștri înaintași foloseau curent medicamentația naturistă, ceea ce noi am redescoperit, sub forma suplimentelor alimentare, abia după ce am sesizat numeroasele efecte secundare ale medicamentației chimice. Este plăcut să constatăm că înaintașilor noștri nu le era străin tratamentul în doze homeopatice, aplicat pentru prima dată de medicul german S. Hahnemann. Dr. Fătu scrie că „elixirul pentru viciață îndelungată“ se întrebuințează „în toate zilele dimineața și seara câte opt până la zece picături cu îndoită câtime de vin roșu, ceai sau zeamă de carne“. Am zice că viața îndelungată era dată mai mult de vinul roșu decât de elixir. În orice caz, o utilizare net avantajoasă față de cea din rețeta actuală, care prevede luarea de trei ori pe zi a câte unei lingurițe de bitter în puțină apă sau puțin ceai de plante sau folosirea de comprese.

Ambele rețete promit o viață îndelungată și efect în tratarea multor boli. Vom preciza câteva, folosind terminologia actuală, începând cu bitterul actual și punând în

Samuel Friedrich Christian Hahnemann, născut la Meissen, în Saxa, la 10 aprilie 1755, creatorul homeopatiei, era fiul unui modest pictor pe porțelan. Medic la Erlangen, experimentând pe el, dar și pe pacienți de-ai lui, a reușit să descopere procedeele unei metode noi de tratament, bazată pe legea similitudinii, *Similia similibus curantur* – asemănătoarele se tămăduiesc prin asemănătoare (1789). Atacat de confrăți, dar și de farmaciști, cărora, prin simplitatea remediilor sale, le ruina industria, a trebuit să-și tot schimbe orașul de rezidență: Leipzig, Gotha, Koethen, pentru a-și câștiga gloria abia la Paris, în 1835. Avea să moară opt ani mai târziu, la 3 iulie 1843.

Poarta Bajang Ratu, înaltă de 16, 5 m, din Trowulan, capitala Majapahitului, este asociată de istorici cu sanctuarul despre care Nagarakartagarna spune că a fost ridicat în cinstea regelui Jayanegara, al doilea suveran al imperiului, la moartea sa, în 1328

Dictionar istoric MAJAPAHIT O TALASOCRATIE MEDIEVALĂ

VICTOR IONESCU

Creat de grecii antici, în a căror limbă „thalassa” însemna „mare”, iar „krateia” „conducere” sau „putere”, cuvântul „talasocrație” desemnează un imperiu maritim. Herodot vorbea despre „talasocrația feniciană”, care a precedat în Mediterana imperiile maritime ale Cretei Minoice, Atenei și Cartaginei.

Ulterior, istoria a consemnat mai multe talasocrații în diferite regiuni ale lumii. Au fost asemenea imperii maritime: Veneția și Aragon în Mediterana, Liga Hanseatică (Magazin istoric, nr. 9/1975) și vikingii

(Magazin istoric, nr. 12/1979, 5/1989, 5/1993) în Atlanticul de Nord și Baltica, Imperiul Chola în Oceanul Indian (Magazin istoric, nr. 9/2010), Japonia în Pacific sau imperiile coloniale globale ale Portugaliei, Olandei și Angliei.

Indonezia este cel mai mare stat insular din lume, având 5.400 km de la nord la sud și 1.900 km de la est la vest, ca și 13.677 de insule, în suprafață totală de aproape 2 milioane km². Istoria a consemnat aici apariția unor talasocrații.

Întâi a fost statul malayezo-indonezian Sriwijaya (secolele VII-XIII), cu centrul în insula Sumatra. În secolul al X-lea, aceeași familie domnitoare a creat o a doua talasocrație în insula Java, dovadă a ponderii sporite a indonezienilor, căci Java este până azi centrul de putere al Indoneziei moderne. Aici, pe numai 132.187 km² locuiește jumătate din populația acestei țări, care a trecut de 200 milioane, odată

cu anul 2000. Expansiunea Sriwijayei a fost oprită de puternicul Imperiu maritim Chola, din Asia de Sud, care și-a făcut vasal regatul indonezian.

Camere placate cu aur și argint

Misiunea de a pune bazele istorice ale Indoneziei moderne a revenit Regatului Majapahit, creat în estul aceleiași insule Java, profitând de o expediție chino-mongolă (1.000 de nave), trimisă în 1292 de Kublai Khan contra statului Singhasari, care domina regiunea din 1222. Fondatorul Majapahitului a fost Raden

GERAR

13

1535. Regele Francisc I, altfel un protector al culturii și un mecena al artiștilor, dar simțindu-se amenințat de ideologiile luterane, interzice orice tipărire de carte în Franța, fără autorizație. În aceeași lună creează o comisie de cenzură. Protestanții deveniseră tot mai violenți: au mutilat statui de sfinți, iar cu numai un an în urmă au avut îndrăzneala să lipească afișe condamnând „slujba papistășească” până și pe ușa de la camera suveranului. Edictul din această zi este emis tocmai pentru „smulgerea din rădăcini și stărpirea sectei luterane”. El prevede, de asemenea, pedepse cu moartea contra ereticilor și a celor care îi ascund. Denunțătorilor li se făgăduiește un sfert din averea victimelor.

18

1941. După-amiază, Rudolf Hess, desemnat de Hitler al doilea lui succesor, imediat după Göring, sosește la aerodromul din Augsburg. Nu e prima oară. Este bun prieten cu Willi Messerschmitt, constructorul de avioane, încă din timpul războiului din 1914, și adesea împrumută câte un aparat și zboară prin regiune, „singura mea recreere”, cum spune el. De data asta se urcă în avion cu o valiză și-i lasă aghiotantului două plicuri. Unul pentru el și altul pentru Führer personal, de deschis doar dacă el întârzie în aer mai mult de patru ore. Vine noaptea, Hess nu se întoarce, Karlheinz Pintsch, aghiotantul, deschide primul plic, cel adresat lui, și rămâne perplex. Hess îl anunța că plecase în Anglia, să încerce să încheie pacea. Dar tocmai atunci se aude zbârnăitul avionului ME 110. Aterizează Hess. Și imediat își dă seama că aghiotantul a deschis plicul. Îl ia deoparte, stău mult de vorbă în cel mai mare secret și-i spune exact ce va spune câteva luni mai târziu, în mai, când chiar va ateriza în Anglia, ca să încheie pace cu britanicii, pentru a lăsa mână liberă Germaniei să lupte contra Rusiei.

24

1915. În plin război, la Dogger Bank, un banc de nisip din Marea Nordului, se întâlnesc din întâmplare mari forțe britanice și germane: crucișătoare și distrugătoare, și de o parte, și de alta. Timp de trei ore se schimbă focuri continuu. Un crucișător german, „Blücher”, se scufundă, nava amiral britanică, „Lion”, este lovită și se oprește. Multe alte nave sunt avariate de ambele părți. Din cauza riscului de a fi atacați de submarine sau atrași în câmpuri de mine, britanicii se retrag. Nemților le mor mai mulți oameni decât englezilor.

29

1899. Tribunalul din Brăila judecă procesul unui preot văduv care a trăit în concubinaj cu o cântăreață mai tânără decât el, dar pe care fiicele lui nu o acceptau ca mamă vitregă. Ele i-au înscenat femeii furtul unei sume de bani din casa preotului, iar acesta a acuzat-o în proces de furt, în calitatea ei de... slujnică în casă. Femeia ripostează, se apără spunând adevărul, că nu este slujnică, ci concubină. Ziarul *Universul*, unul dintre cele mai citite ale vremii, exploatează la maximum acest scandal matrimonial.

31

1918. Xenia, sora țarului Nicolae al II-lea, aflată cu domiciliul sub supraveghere la reședința ei din Crimeea (Ai-Tudor) îi scrie fratelui, exilat de bolșevici cu familia la Tobolsk, în Siberia: „Da, probabil că ai absolută dreptate când spui că cel mai bun timp e noaptea, când somnul te face să uiți de toate și sufletul ți se poate odihni puțin. Să te uiți și să-ți dai seama că țara noastră este distrusă, și atât de fără sens, este insuportabil și, pur și simplu, te întrebi cum de poți continua să trăiești! Vrei să crezi că încă nu e totul pierdut, că se vor găsi oameni care să scoată Rusia din haos și teribilul impas. Ce au făcut cu nefericitul nostru popor? Își vor reveni vreodată?”

Nu permit nimănui să ne vadă și nouă nu ni s-a permis să ieșim din Ai-Tudor, de trei luni. Nu am văzut-o pe Irina [fiica ei] de pe 6 ianuarie.

Apropo, câteva rânduri din scrisoarea ta au fost tăiate, cele referitoare la gardă și la relațiile mutuale (pentru informarea ta!). Numai din asta și înseamnă că scrisorile sunt citite.”

Mada, de ridici tonul în fața noastră? – îi răspunse regele Lingga Buana. Te aștepti să lăsăm prințesa la mâna și la bunul tău plac? Tu ne vezi pe noi ca pe niște vasali? Ei bine, să știi că noi suntem diferiți, noi suntem sundanezi și n-am pierdut niciodată vreo bătălie!“ Regele și escorta sa de 97 de oameni au scos armele contra soldaților lui Gajah Mada, dar, copleșiți de marele număr al aceloră (3.000, se afirmă în *Kindung Sunda*), au fost uciși cu toții. Atunci prințesa Pitaloka s-a sinucis ritual, așa cum obișnuiau femeile nobile la moartea soților. Poemul arată că regele Hayam Wuruk a plâns-o pe prințesa Pitaloka: „El le-a cerut însoțitoarelor să vadă trupul celei ce trebuia să-i devină soție. I-au arătat-o pe locul în care murise. Regele a văzut-o întinsă la pământ și acoperită cu un lițoliu. Chipul ei spune poetul anonim – era răpitor, cu ochii pe jumătate închiși. Buzele ei erau minunate, iar dinții erau albi ca laptele de cocos.“

La scurt timp după tragicul incident, regele Hayam Wuruk l-a exilat pe atotputernicul său matapatih, fără a-l priva de titluri, în provincia Madakaripura, unde acesta a murit în singurătate, în 1364. Regele a apreciat că puterea pe care o acumula Gajah Mada era prea mare pentru o singură persoană și a împărțit responsabilitățile lui între patru „mahamantri“ sau miniștri.

Moștenirea lui Gajah Mada este foarte importantă pentru indonezieni și a fost revendicată de Mișcarea Națională Indoneziană la începutul secolului al XX-lea. Apoi, în timpul

rezistenței contra japonezilor, Sukarno l-a citat pe Gajah Mada ca exemplu al măreției strămoșilor. El a fost și marele inspirator al Revoluției Naționale Indoneziene, pentru independența față de Olanda.

Provincii și teritorii tributare

Una dintre principalele surse istorice despre Majapahit este *Nagarakartagama*, un poem javanez, scris în 1365, despre epoca de aur a

regelui Hayam Wuruk. Între altele, această scriere relatează pe larg despre călătoria regelui de jur-împrejurul statului său, inclusiv în regatele vasale. *Nagarakartagama* cuprinde o listă de peste 1.100 de „regiuni tributare“ Majapahitului.

Sub Hayam Wuruk statul Majapahit avea – în afara regatului propriu-zis – 12 provincii, una fiind Wengker, unde guverna Wijayarajasa (unchi și socru al regelui), cu titlul de „Bhre

Wengker“ (prinț de Wengker). El este acela care apare în cronicile chineze drept „regele de Est“. Trebuie menționat că toate cele 12 provincii erau conduse de rude ale regelui, fiecare fiind „Bhre...“: fiica, mama și tatăl, sora și cumnatul, socrul, mătușa și unchiul, două nepoate, o verișoară și soțul acesteia. Provinciile erau de jur-împrejurul a ceea ce se numea „Negara Agung“ (Marele Stat), deci în Java, insula Bali și sudul Sumatrei. Aceste „Bhres“ făceau parte din sfera culturii și civilizației javaneze și se bucurau de o largă autonomie internă, plă-

Gajah Mada

Wijaya, ginerele regelui din Singhasari, care participase ca aliat al chinezilor la războiul contra socrului său. După victoria care a scos statul Singhasari din istorie, Wijaya i-a atacat prin surprindere pe chinezi, care s-au retras în mare viteză și dezordine. La 10 noiembrie 1293, el se încorona ca prim rege de Majapahit, domnind până în 1309.

Fiul și succesorul lui, Jayanegara (1309-1328), a condus țara într-o perioadă dificilă și haotică, marcată de mai multe răscoale ale unor prinți sau generali. Unul dintre aceștia, Kutu, a reușit chiar să cucerească Capitala și palatul regal, în 1319. Jayanegara a fost salvat de vasalul său Gajah Mada și de garda sa. După înfrângerea rebeliunii, Gajah Mada a fost numit „patih” (prim-ministru).

Jayanegara este mai bine cunoscut și datorită faptului că un călugăr franciscan din Lombardia italiană, Matiusi, zis și Odoric de Pordenone, care, în 1318-1330, a vizitat ca trimis al Papei Persia, India, Sri Lanka, insulele Nicobar, Sumatra, Java, Vietnam și China, a consemnat totul în cartea *Călătoriile friarului (fratelui) Odoric de Pordenone*. „Regele din Java, scrie călătorul italian referindu-se la Jayanegara, are ca supuși alți șapte regi. Insula sa este foarte bine populată și este a doua ca importanță din câte există. Regele are un palat, care este cu adevărat minunat. Întâi, este foarte mare. Apoi, camerele și celelalte interioare sunt pluate cu aur și argint.”

În 1328 regele Jayanegara a fost asasinat. Cu ajutorul aceluiași Gajah Mada, mătușa

regelui, Tribuwana Wijaya, a devenit regină (1328-1350). Numit în 1329 matapatih (regent), Gajah Mada a inițiat cucerirea insulei Bali (1343), a ceea ce mai rămăsese din regatul Sriwijaya și a statului Melayu din Java (1347). Politica de cuceriri a continuat cu achiziționarea unor principate islamice din Sumatra, Borneo și peninsula Malacca.

Statuia lui Harihara, pe jumătate zeu shiva, pe jumătate vishnu, reprezintă portretul mortuar al regelui Raden Wijaya, primul suveran al Majapahitului

Printesa Pitaloka se sinucide ritual

Regatul Majapahit a atins apogeul sub Hayam Wuruk (1350-1389), fiul reginei Tribuwana, Gajah Mada rămânând ca matapatih. El a continuat campaniile militare pentru extinderea statului, cucerind, practic, întregul arhipelag indonezian, plus peninsula Malacca, Brunei și sudul Filipinelor. Majapahit devenea o imensă talasocrație în Asia de Sud-Est.

În 1357 singurul stat care nu recunoscuse hegemonia majapahitană era Sunda din vestul insulei Java. Regele Hayam Wuruk a dorit să se căsătorească cu Pitaloka Citraresmi, fiica regelui din Sunda. Povestea nereușitei căsătorii dintre regele Ha-

yam Wuruk și printesa Pitaloka se regăsește în poemul *Kindung Sunda*. În cele trei cânturi, narațiunea combină elemente romantice și dramatice, dar cea mai mare parte a relatării corespunde realității istorice.

Trimis să îi întâmpine pe regele din Sunda și pe prințesa, care veneau pentru nuntă, Gajah Mada a considerat că e momentul să-i ceară viitorului socr al regelui său să se recunoască ca vasal al Majapahitului. „Ce crezi tu, Gajah

Lampă de bronz din vremea Imperiului Majapahit

dialect javanez), invocă apelul la toleranță reciprocă lansat adepților Shivei și ai lui Buddha de Hayam Wuruk.

Musulmanii se instalaseră întâi în peninsula Malacca, unde în 1414 devenea suveran Mohamed Iskandar Shah. Apoi, în 1419, cronicile pomenesc în Java de moartea unui Malik Ibrahim, probabil un negustor. În insulele indoneziene rezistența față de religia islamică (importată de negustori arabi, persani, indieni și chinezi) a fost slabă, deoarece animismul persistase în cele mai multe dintre ele.

Hinduismul fiind zdruncinat odată cu decăderea Majapahitului, islamul le-a părut indonezienilor o religie simplă, egalitară și suplă, adecvată condițiilor locale. Din Malacca islamul a ajuns în câteva decenii în nordul Sumatrei și pe coastele vestice ale Javei. Prin 1400, această religie făcea prozeliți în insulele Borneo, Sulu și în sudul Filipinelor.

În veacul al XV-lea au fost islamizate și Molucele. La sfârșitul aceluia secol, un chinez musulman, pe nume Cek Ko Po, a devenit primul sultan al cetății Demak de pe coasta de nord a insulei Java. Succesorul său, Trenggana, a extins acel stat spre est și vest. În 1527 Sultanatul Demak cucerea portul Tuban. Demak a ocupat apoi, tot în Java, micul principat musulman Cirebon și Bantem, portul regatului hinduist Pajajaran. Majapahit s-a dovedit incapabil să mai controleze sultanatul Malaya și de la mijlocul secolului al XV-lea a pierdut controlul asupra Strâmătorii Malacca și influența în Sumatra. Alți vasali s-au emancipat singuri de sub dominația Majapahitului. Regele Singhawi-kramawardhana (1466-1478) a fost silit să mute capitala la Daha. În 1527, după ce sultanatul Demak pune capăt existenței talasocrației Majapahit, cucerind ultima sa capitală, sultanul Raden Patah (Fatah) a fost recunoscut ca succesor al regelui Brawijaya al V-lea al Majapahitului.

În 1595 ajungea în Bantam și Bali prima expediție navală olandeză. Procesul cuceririi Indoneziei de către olandezi s-a încheiat în 1750. După 200 de ani de colonialism, la 17 august 1945, s-a proclamat independența Republicii Indonezia, iar Batavia a fost reboțată Jakarta. ■

Știința în cuvinte potrivite
cu Corina Negrea și Dan Manolache
luni-vineri de la 13:15

tind un tribut anual. Dregătorii erau delegați din Majapahit, iar armatele regale aveau garnizoane permanente.

Insulele, principatele și regiunile celelalte, atât din arhipelagul indonezian, cât și din învecinatele Malacca și Filipine, erau numite „regiuni tributare”. *Nagarakartagama* le înregistrează nominal pe toate. Ele formau a doua sferă concentrică de administrare a statului Majapahit, numită „nusantara”. Statele vasale din această sferă se bucurau de autonomie și libertate internă, își conservau propriile instituții, în care lucrau funcționari autohtoni, și nu aveau pe teritoriul lor trupe de ocupație. Desigur, plăteau tribut și datorau supunere.

Cum succesul talasocrației Majapahit avea ca baze economice prospera agricultură din Java și, mai ales, un comerț extins și dinamic, „regiunile tributare” erau, de fapt, contoare comerciale legate într-o rețea, al cărei centru era Majapahitul. Principalele porturi ale flotelor militare și comerciale prin

intermediul cărora regii din Majapahit controlau, protejau și valorificau ținuturile extrem de întinsului lor imperiu maritim erau Surabaya, Gresik și Tuban, toate trei în Java.

Exista un amplu comerț internațional, organizat de funcționarii Majapahitului. Se intensificaseră mai ales relațiile cu Imperiul Chinez. Așa se face că din 1370 și până în 1500 *Istoria dinastiei Ming* menționează prezența la Beijing a 43 de ambasade din Java. Între 1405 și 1433 amiralul Zheng He (*Magazin istoric*, nr. 10/2005) a condus șapte expediții oceanice care, plecate spre India, Africa și

Orientul Mijlociu, au făcut escale în Java. Cu aceste prilejuri Zheng He, el însuși de religie islamică, a stabilit comunități de musulmani chinezi și arabi în porturile din nordul Javei: Demak, Tuban, Semarak și Ampel. Cu toate acestea, la începutul secolului al XV-lea, chinezii au luat partea Javei contra peninsulei islamizate Malacca, care revendica suzeranitatea asupra Palembangului din insula Sumatra.

Hinduismul cedează în fața islamismului

De la sfârșitul secolului al XIII-lea, a început infiltrarea în Indonezia a islamului,

eveniment capital, deoarece azi peste 90% dintre indonezieni sunt musulmani. Între factorii favorizanți ai acestei expansiuni a fost și faptul că, după moartea lui Hayam Wuruk, talasocrația Majapahit a trecut printr-o criză gravă.

La sfârșitul secolului al XV-lea războaiele de succesiune slăbiseră mult talasocrația Ma-

japahit, astfel încât statul Kediri preluase o bună parte a teritoriilor sale. În 1527, când trupele regatului musulman Demak au cucerit regiunea, Majapahitul practic nu mai exista.

Poemul *Nagarakartagama* nu vorbește despre religia islamică, punând însă pe picior de egalitate două religii venite din India: shivaismul și budismul. Acest fundamental izvor istoric notează că regele însuși este „Shiva și Buddha”. Tot în epoca celui mai performant rege din Majapahit, poetul de Curte Mpu Tantular, care scria în limba „kawi” (vechi

Pitaloka Citraresmi în drum către cel care ar fi trebuit să-i devină soț

1913

Nicolae Mișu

Aurel Vlaicu

din Macedonia când acestea vor intra sub stăpânirea Bulgariei. Cu alte cuvinte, era o promisiune pe seama obținerii unui avantaj de la un terț, în speță Imperiul Otoman!

In așteptare, România se înarmează. Un împrumut de 70 de milioane de lei, de la grupul german Diskonto-Gesellschaft, ca și semnarea, în primele zile ale lunii februarie, a actului de prelungire a tratatului secret din 1883 (*Magazin istoric*, nr. 2/2004) cu Austro-Ungaria și Germania arată intențiile guvernului de la București. În același timp, colectele pentru înarmare se țin lanț. E un prilej, constată presa, de a vedea dărnicia, dar și avaria semenilor noștri. În doar patru zile, locuitorii din Hârșova strâng 10.000 de lei, sumă egală cu ce se adunase în toată țara. Gheorghe Cantacuzino (Nababul) oferă 100.000 lei Crucii Roșii pentru întreținerea a 100 de paturi de spital. Cheta pentru marina militară (de achiziționare a unui submarin) e inițiată de soția acestuia, Ecaterina.

Și ziarul *Universul* deschide o listă de subscripție pentru același obiectiv. „Clubul tinerimii” din București strânge 25.000 de lei. „Băncile anonime [sic!] din județul Putna” oferă contravaloarea unui avion, numit ca atare. Profesorii cedează o zi din salariu pentru înzestrarea flotei. În același scop, Uniunea izraelită colectează 2.000 de lei. Proprietarul Poenaru Bordea promite bărbaiilor de pe moșia sa, din Ialomița, câte cinci hectare de pământ dacă se înrolează în armată. În fine, Aurel Vlaicu construiește trei avioane în atelierile Marconi de la Londra. E adevărat, acestea sunt aparate civile și opinia publică se arată îngrijorată de absența aviației militare, care ar fi putut anihila raidurile dirijabilelor și avioanelor-spion rusești, observate deasupra orașelor Măcin, Brăila, Focșani, Vaslui, Huși, Bârlad.

Deși starea de beligeranță privește deocamdată doar Balcanii, războiul e în mintea tuturor, chiar dacă „toți vor pace”. Unii ziariști creduli salută „una din cele mai de preț vești”, acordul anglo-german de limitare a înarmărilor, cu „consecințe incalculabile”. Fragilitatea unui asemenea acord se vede din declarațiile trufașe ale nemților: imperiul lor e opera forței și e condamnat să se mențină prin forță. „Ziua cea mai periculoasă pentru omenire va fi când Germania va constata că lumea nu se mai teme de ea.”

Intre timp, presa europeană se ocupă de Balcani în general și de România în particular. Și nu totdeauna cu simpatie. Apar titluri precum *Chestiunea româno-bulgară*. Prof. L. De Launay, de la *Institut de France*, face istorie balcanică: la 1877 Plevna a fost eliberată de bulgari, nu de români. Acum, aceștia ocupă în Dobrogea, pe tăcute, sate bulgărești. Și asta când Europa neștiutoare socoate Bucureștii drept capitala Balcanilor, când, de fapt, Sofia e îndreptățită la acest titlu. Îi răspunde, tot în *Le Temps*, Ion Lahovari, fost ministru al Afacerilor Străine: revendicările României sunt întemeiate, pentru păstrarea echilibrului strategic în zonă. Între timp, românii și bulgarii caută soluții, una dintre ele e cedarea, la 22 ianuarie, a unui teren unde cei dintâi vor construi portul Mangalia. Deputatul francez De Kerguezec, în *La Lanterne*, omagiază România, care „a știut totdeauna să rămână calmă, dar cu arma la picior”. Acum, în 1913, România, veșnic sacrificată, dacă nu se face dreptate, „va apela la tunurile sale”. *La France militaire* laudă pregătirea armatei române, dotată cu tunuri germane Krupp!

Bulgarii înșiși, deși victorioși, trebuie să se explice. Și o fac în *Politische Correspondenz* din Viena: grecii și sârbii revendică teritorii din hotarele bulgărești. România să aibă răbdare

ROMÂNIA ACUM O SUTĂ DE ANI

1913

GEORGETA FILITTI

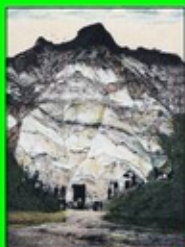
În ianuarie 1913 o întrebare era pe buzele tuturor românilor: vor intra sau nu în conflictul balcanic ce îi opunea turcilor pe bulgari-greci-sârbi-muntenegreni? Atât în țară cât și în străinătate se discuta aprins pe această temă. Între timp, lumea vrea să prelungească bucuria Sărbătorilor și petrecerile se țin lanț. Amuzamentul e sporit de ciudățeniile furnizate de presa noastră ori de cea străină.

Anul 1913 începe sub spectrul războiului din Balcani (*Magazin istoric*, nr. 12/2003; 5,12/2012). Alianța bulgaro-greco-sârbo-muntenegreană e victorioasă împotriva Imperiului Otoman. România rămâne în continuare neutră, condiționând însă această poziție de absența oricărei modificări teritoriale în zonă. Optimiștii socoteau că, în sfârșit, „chestiunea orientală” fusese rezolvată, căci turcii erau îndepărtați de pe continentul european prin pierderea orașului Adrianopol și a împrejurimilor. Or, lucrurile se complică pe zi ce trece, niciunul dintre beligeranți nevrând să cedeze, chiar dacă sultanul lasă să circule o poveste desprinsă parcă din *O mie și una de nopți*: grădinarul lui Abdul Hamid vedea Balcanii ca o imensă plantație unde Grecia era

bradul, România mărul, Serbia prunul, Bulgaria părul și deasupra tuturor Turcia stejarul. Acesta umbrise pe ceilalți și multe ramuri li se uscaseră. Venise vremea ca soarele păcii să pătrundă la toți deopotrivă.

România începe negocieri cu Bulgaria la Londra pentru redefinirea frontierei dobrogene, cu dobândirea Silistrei și a unui teritoriu înconjurător de 4.000 km². Dar convorbirile bat pasul pe loc. Take Ionescu (ministru de Interne) și Stoian Danev (președintele Parlamentului bulgar) nu cad la înțelegere. Doar un protocol încheiat la mijlocul lunii între ministrul român la Sofia Nicolae Mișu și S. Danev prevedea ca Bulgaria să acorde un regim de autonomie școlilor române

1913

Muntele de sare de la Slănic Prahova

Stoian Danev

Mai puțin de laudă e creșterea în ultimii cinci ani a numărului celor chemați în justiție, de la 420.000 la 672.000 persoane (între aceștia, numărul hoților crescuse și el de la 48.000 la 72.000). România avea 7,5 milioane locuitori.

Un adevărat „eveniment diplomatic” devine botezul ultimului născut, Mircea, al perechii princiere Ferdinand și Maria. Cinci nași din casele domnitoare ale Europei, dădaca olteancă Floarea Ciucurescu și felicitările aruncate din avion ale Liniei naționale aeriene rețin atenția bucureștenilor. În același timp, prin excelență, ianuarie este luna balurilor (cel de 1 ianuarie de la Palatul Regal, al Cărtii, de la Institutul Pompilian, de la Societatea de artă dramatică, al familiei Suțu, de la căminul studenților), al ceaiurilor muzicale (generalul Mavrocordat, Zoe Filitti), al dimineților dansante (Societatea Femeilor Ortodoxe Române). Au loc apoi serate muzicale (la Constanța Cantacuzino), serate dansante (la Gr. Cerchez), baluri costumate (la Bubi Diamandescu, Automobil Club). La Ateneul Român concertează violonistul de reputație mondială Fritz Kreisler, ca și micul virtuoz de 12 ani, S. Feuermann. Cinefilii au la dispoziție pelicula de mare succes *Învierea*, după romanul omonim al lui L. Tolstoi. În fine, cirul Sidoli prezintă un spectacol cu „20 de lei sălbatici”, dresați de căpitanul Alfred Schneider.

Lucruri ieșite din comun, de la curiozități la stupidități, nu lipsesc din presa lunii ianuarie, prelungind parcă răgazul Sărbătorilor. Cazul lui George Solomon din Bacău (mort la 124 de ani) dă de gândit asupra longevității neobișnuite ca și asupra reacției autorităților: fusese primar de sat, director general al salinelor, inginer, medic veterinar, avocat, judecător, prefect (când construise cele mai bune drumuri din Moldova!). S-a

pensionat în 1853. D.A. Sturdza, ca prim-ministru, în 1907, i-a tăiat pensia („a durat deajuns“!). La 53 de ani s-a căsătorit cu Adela Paladi, de 16 ani, a făcut șapte copii și căsătoria a ținut 63 de ani.

Capriciile vremii se manifestă în Europa, după consemnări, de aproape o mie de ani: în 1183, pomii înfloriseră în decembrie și vița de vie în februarie (culesul s-a făcut în iulie); în 1288 se vindeau violete, la Köln, în ianuarie și albastrele în februarie. În 1692 în Germania nu s-a făcut focul. Ani blânzi au mai fost: 1832, 1835, 1845, 1850, 1853, 1882, 1883, 1884, 1888.

Un scriitor japonez caută femeia ideală și... o găsește. Omul pusese următoarele condiții: să fi trecut prin variate situații pentru a avea experiență; în casa lui să vină doar cu hainele de pe ea și în prealabil să se fi certat cu familia ei. Va veghea la gătitul bucatelor și la pregătirea băii viitorului soț. Se va pieptăna doar după moda japoneză. Nu va utiliza artificii ca să-și arate grațiile. În cele din urmă, s-a căsătorit cu a 47-a ofertantă, fiindcă „a plăcut-o“!

Cafeaua, minunata băutură care a cucerit lumea, are mereu o istorie nouă. Acum, în ianuarie 1913, un ziar bucureștean susține că a fost adusă în Europa în 1683, la asediul Vienei de către otomani. Atunci un polonez ar fi străbătut liniile asediatorilor și l-a chemat pe ducele de Lorena în ajutor, despresurând capitala Imperiului Austriac. Recompensa i-a fost cedarea cafelei abandonate de otomanii în retragere. O istorie românească mai veche spune că un sol al lui Ștefan cel Mare la Poartă, marele logofăt Ion Tăut, s-a opărit cu cafea, bând-o prea repede. Asta nu l-a împiedicat, pe el și pe însoțitori, să aducă parfumata tratație în Moldova. Poveștile acestea s-au dovedit a fi legende, fără acoperire istorică (*Magazin istoric*, nr. 6/1972). ■

Ion Lahovari

Violonistul Fritz Kreisler

1913

în ceea ce privește Dobrogea și să înțeleagă împotrivirea violentă a Sobraniei (Parlamentului) de la Sofia în legătură cu cesiunile în perspectivă. În schimb, față de Imperiul Otoman, atitudinea lui S. Danev e categorică: dacă nu admite imediat condițiile păcii (retragerea din Europa), țara sa va dubla revendicările teritoriale și despăgubirile. În acest context de exasperare generală, declarația lui Take Ionescu despre menținerea Imperiului Otoman ca o necesitate inexorabilă e percepută de ziarul turcesc *Tamim* ca o umilință, deoarece vine de la o țară altă dată tributară acestuia.

Românii sunt preocupați de război, atât în țară cât și în străinătate. N. Iorga cere în Parlament, puțin nedumeritor, ca un singur ziar „să exprime punctul de vedere al guvernului”, ca opinia publică să nu fie „zdruncinată”. Poate istoricul avea dreptate. Lumea era într-atât de neliniștită că un proaspăt deputat, scos din minți, ceruse „să fie împușcați toți miniștrii pe banca lor din Parlament”! P.P. Carp e intervievat de *Tägliche Rundschau* și declară că „armata română se pregătește pentru o intervenție în primăvară”. Țara sa e conștientă că „nu poate conta pe Austro-Ungaria”, care „bate mereu în retragere”.

Conflictul balcanic e un prilej de a vorbi în general despre spațiul geografic și despre ce au luat occidentalii din această zonă. Istoricul Funk Brentano (1862-1947) scrie entuziasmat despre România: „lasă impresia de spațiu, aer liber, înălțându-se liniștită și bucuroasă către un viitor luminos”. Ca prieten, recomandă „să se ocupe de specificul ei, nu să copieze mereu”. Un francez vede Bucureștii ca un oraș „frumos, aeresit și fericit”. Publicistul englez Herbert Vivian vizitează salinile de la Slănic Prahova și e fermecat: „un spectacol dintre cele mai stranii și frumoase, ca în nopțile Arabiei... catedrala titanică subterană... toate

bazilicile Europei reunite într-una singură... pătrunzi printr-un puț, te crezi Dante... Se aud doar târnăcopul ocașilor. Se zice că aici se poate face o cură ideală contra tuberculozei”.

O foaie bucureșteană de limbă franceză publică „cuvinte balcanice” intrate în vocabularul francez: *cravată* (de la regimentul de cavaleri croați aflați în slujba regelui Franței); *sclav* (de la slavi, vecinii sârbilor luați prizonieri de regele Otto cel Mare 936-973); *angora* (pisică, după rasa din Asia Mică); *galeas* (locuință mizerabilă, după numele turnului Galata, ridicat în secolul al XIII-lea la Istanbul); *bergamotta* (para lui Dumnezeu). Culoarea favorită a turcilor e albastrul, de aici francezii au numit o nuanță *turcoaz*.

Dincolo de pregătirile de război, România prosperă. Bugetul pe 1912 a fost excedentar. Nicolae Xenopol, ministrul Comerțului, organizează la Buenos Aires un „muzeu” cu produse agricole românești și vrea să facă același lucru la București cu cereale argentinene. La Rostock se construiește pachebotul *Castelul Peleş*, de 6.000 de tone, pentru linia Hamburg-Constanța. Dr. Mina Minovici face un muzeu al igienei în Parcul Carol (cu eșantioane de alimente falsificate). România exportă 20 t de carne de porc la Istanbul! La București se ridică noul local al Primăriei, cel al Senatului și al Ministerului de Interne [construcțiile nu au fost finalizate – n.n.]. Calea Victoriei va fi aliniată după un plan „ne varietur”, adică de neschimbat. Formularea în limba latină se va fi făcut pentru dezvoltatorii de mai târziu care, necunoscând limba strămoșilor, puteau să ignore dispoziția. În 1912 Biblioteca Academiei avusese 9.719 cititori și își sporise colecțiile cu 6.320 de cărți, 183 atlase, 43 stampe, 165 manuscrise, 583 documente, 291 fotografii, 17 albume, 13.756 foi volante, 48 manuscrise muzicale.

„Coloana a cincea pândeste!“,
scrie pe acest afiș
din presa războiului civil spaniol

Porecla în renume

COLOANA A CINCEA

În limbajul curent, sintagma îi desemnează pe cei care își trădează patria, acționând din interior în sprijinul dușmanului. De altfel, dicționarul Petit Robert definește sintagma prin „serviciile secrete ale spionajului inamic dintr-un teritoriu“, iar Larousse-ul ca „element care lucrează pe un teritoriu în profitul adversarului (sub această denumire au fost desemnați în 1940 agenții serviciilor secrete germane care au operat în Franța)“. Dar nici până astăzi nu se știe exact în ce împrejurări s-a născut sintagma.

FLORENTINA DOLGHIN

A fost atribuită, dintr-o eroare, generalului Francisco Franco, dar se pare că a fost rostită, la 3 octombrie 1936, de generalul Emilio Mola (1887-1937), care, în timpul războiului civil din Spania (iulie 1936-martie 1939), a jucat un rol important în mișcarea naționalistă, în sprijinul forțelor franchiste și împotriva republicanilor. Imediat după cucerirea orașului Toledo de către trupele franchiste, Madridul a devenit un punct de convergență al efortului de război. În octombrie 1936, într-un discurs radiodifuzat, generalul Mola anunța că se îndreaptă spre capitala spaniolă, în fruntea trupelor dispuse în patru coloane. Preciza însă că asaltul asupra orașului va fi început înaintea sosirii sale de către o a cincea coloană („quinta columna“), aflată deja în interiorul orașului și care, prin rebeliunea ei, va oferi capitala trupelor naționaliste.

O altă variantă care circulă în ce privește paternitatea expresiei „a cincea coloană“ este că ea ar fi fost menționată pentru prima oară în publicația lunară spaniolă *Mundo obrero*, unde în articolul *Apărarea Madridului*, legendara Dolores Ibarruri (1895-1989),

editorialistă a revistei și viitor lider comunist al republicanilor, atrăgea atenția că „Trădătorul Mola [...] va arunca asupra Madridului «patru coloane», dar abia «a cincea» va începe ofensiva“. „A cincea coloană“, spunea „La Passionaria“, „se află în interiorul Madridului și înainte de toate ea trebuie nimicită“.

Intre timp însă între „părinții“ expresiei s-a mai înscris unul: ziaristul englez Lord St. Oswald (1916-1984), corespondentul *Daily Telegraph* pe frontul din Spania, viitor ministru al Agriculturii în guvernul conservator al lui Harold MacMillan, care pretinde că el ar fi folosit-o pentru prima oară într-o telegramă pe care a trimis-o din Madrid cotidianului britanic la care lucra.

Ernest Hemingway, scriitorul american laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, și el corespondent de război pe frontul din Spania, pentru *North American Newspaper Alliance*, este cel care a eternizat sintagma în piesa *The Fifth Column* (povestea unui corespondent american de război, agent secret al republicanilor), scrisă în 1937, în hotelul

ISTORIE COMUNĂ ROMÂNNO-POLONEZĂ

Miercuri, 5 decembrie 2012, la sediul Ambasadei Republicii Polone la București, s-a desfășurat ceremonia de decorare a domnului academician Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naționale a României. Excelența Sa domnul ambasador Marek Szczygiel i-a înmănat „Ordinul de Merit” al Republicii Polone, în grad de comandor. Decorația a fost acordată de președintele Republicii Polone, domnul Bronisław Komorowski, pentru contribuția domnului academician Mugur Isărescu la dezvoltarea cooperării economice româno-poloneze și la cunoașterea reciprocă a trecutului istoric comun al celor două popoare.

Unul dintre cele mai importante momente din istoria comună a popoarelor polonez și român s-a consumat în septembrie 1939. Atunci, prin teritoriul nostru a fost evacuat tezaurul de aur al Bank Polski. În noaptea de 13 spre 14 septembrie intra pe teritoriul României un tren special care transporta rezerva de aur a Poloniei, în valoare de aproximativ 87 milioane dolari. Convoiul a ajuns puțin după miezul nopții de 15 septembrie în portul Constanța, unde aurul a fost îmbarcat la bordul petrolierului britanic „Eocene”. A urmat o lungă odisee, încheiată în 1947, când aurul a revenit în Polonia. Nu poți să nu te gândești la soarta aurului B.N.R., evacuat în Primul Război Mondial la Moscova și care va împlini, în curând, 100 de ani de când nu s-a mai întors acasă.

Tot prin România au fost evacuate și cele mai importante piese ale tezaurului artistic și istoric al Poloniei. Un număr de 51 de lăzi cu lingouri de aur, ce fuseseră oprite de Armata polonă din rezerva Bank Polski, pentru nevoile curente, și care conțineau, potrivit declarațiilor reprezentanților polonezi, 2.734,104 kg aur fin în lingouri, nu au mai putut părăsi România. Ele au fost depuse la B.N.R. În dorința de a recupera aurul rămas în depozit la B.N.R., autoritățile poloneze l-au cedat lui The Commission for Polish Relief, o organizație creată la sfârșitul anului 1939 de către fostul președinte american Herbert Hoover și care și-a propus să-i ajute pe locuitorii Poloniei ocupate de trupele germane și sovietice cu alimente și alte lucruri necesare pentru a supraviețui

într-o țară devastată de război. Respectiva organizație a acționat Banca Națională a României în judecată la New York, obținând blocarea unor fonduri ale instituției române aflate în bănci din S.U.A. în valoare echivalentă. Procesul a fost încheiat prin acordul părților după război, în septembrie 1947 revenind în Polonia și cele 51 de lăzi cu aur de la B.N.R.

În vara anului 1944, pe fondul apropierei trupelor sovietice de granița României, când rezerva de aur a B.N.R. a fost evacuată la Tismana, fiind apoi ascunsă într-o grotă din apropierea mănăstirii, și cele 51 de lăzi cu aur au fost puse la adăpost cu aceeași grijă cu care a fost ferit și aurul românesc.

Să mai amintim că atunci, în 1939, pe teritoriul României și-au găsit adăpost președintele Republicii Polone, Ignacy Moscicki, prim-ministrul și membrii guvernului, conducerea armatei poloneze, zeci de mii de militari și refugiați civili polonezi. Cu excepția ministrului de Externe polonez, Jozef Beck, care a murit în România, toată conducerea statului polonez a părăsit ulterior teritoriul românesc, asemenea câtorva mii de militari, care au continuat lupta alături de Aliați.

Toate aceste evenimente din urmă cu 73 de ani au fost evocate în cadrul unui Simpozion organizat la București, vineri 14 septembrie 2012, de Banca Națională a României, Banca Națională a Poloniei și Ambasada Republicii Polone la București.

Dorin MATEI

De la dreapta la stânga, primul rând: Martin Bormann, Robert Ley, Wilhelm Frick, Hans Frank, Franz von Epp, Joseph Goebbels, la o adunare a partidului nazist, la Nürnberg, 12 septembrie 1938

CHRISTIAN ȘTEFAN

Într-un partid politic cu militanți fanatici – ca N.S.D.A.P.-ul – au existat și personaje care au excelat în fanatism. Unul dintre ele a fost și Robert Ley, care se alăturase cauzei naziste animat de o fervoare proprie credințelor religioase. Îl considera pe Hitler nu doar un lider carismatic sau un justițiar, ci de-a dreptul un salvator, un Mesia, chemat să călăuzească pașii poporului german.

Promotorul acelor idei era, în viața personală, un om măcinat de frustrări și traume, pe care spera să și le poată depăși afirmându-se pe scena politică. Aflat, de-a lungul întregii perioade naziste, la conducerea mișcării sindicale, el s-a manifestat ca exponent al totalitarismului în planul vieții personale a germanilor, pe care își propunea „să îi reducă și să le poarte de grijă, din scutece până la mormânt”.

Robert Ley a venit pe lume la 15 februarie 1890, în comuna Niederbreidenbach, din

apropierea orașului Köln, în Renania, ca al șaptelea dintre cei 11 copii ai unei familii de țărani înstăriți. Când abia împlinise șase ani, avea să se producă un eveniment care i-a distrus familia și i-a făcut numele de ocară: tatăl, acuzat că și-a incendiat gospodăria (care era asigurată pentru o sumă importantă), a fost arestat și condamnat la închisoare, iar mama și frații au ajuns, pentru o vreme, la mila rudelor.

Tânărul Ley a terminat, cu eforturi considerabile, gim-

naziul și s-a înscris la Universitatea din Münster (la care taxele școlare erau reduse), unde a urmat, cu întreruperi, studii de chimie alimentară. La declanșarea Primului Război Mondial era în ultimul an de facultate și, purtat de avânturi naționaliste, s-a înrolat ca voluntar. Repartizat într-o subunitate de artilerie, a fost prezent pe marile teatre de luptă de la Marna, în 1914, din Prusia Orientală, în 1915, de la Verdun și de pe Somme, în 1916-1917. În iulie 1917 zbură ca observator-artilerist la

madrilen „Florida“, unde era cazat, alături de alți ziariști, în timpul conflictului. Hemingway afirmă undeva că ar fi fost inspirat de afirmația generalului Emilio Mola.

Așadar, cert este, până acum, că „quinta columna“ trebuie plasată istoric în desfășurarea războiului civil spaniol dintre naționaliști și republicani.

Și tot ar mai exista o explicație a acestei sintagme folosite pentru desemnarea unui dușman din interior. Francezul Paul Reynaud, ministru de mai multe ori și chiar premier în martie 1940, în volumul *La France a sauvé l'Europe* (Franța a salvat Europa), 1947, scrie: „În ultimul război spionii utilizau, pentru a corespunda, micile anunțuri din ziare. De unde și expresia «a cincea coloană»“. În acest caz deci, expresia se referă la dispu-

nerea pe verticală a unui text într-o pagină imprimată, pe două, trei sau *cinci* coloane.

Dar expresia a fost uzitată și de sovietici, pentru a desemna o presupusă mișcare sionistă, cu baza în Statele Unite, care ar fi transmis ordine în secret celor două milioane de evrei sovietici, gata a se afilia unui vast complot internațional pentru distrugerea U.R.S.S. De asemenea,

toate mișcările de simpatie cu al Treilea Reich, dezvoltate în țările ocupate de Hitler în Al Doilea Război Mondial, precum Cehoslovacia, Norvegia, Olanda, au purtat

generic numele de coloana a cincea. Vidkun Quisling, colaboraționistul norvegian devenit sinonim pentru cuvântul „trădător“, poate fi la fel de corect asimilat coloanei a cincea, ca și Konrad Henlein, în regiunea sudetă din Cehoslovacia. ■

**De la stânga la dreapta, în sensul acelor de ceasornic:
Hemingway, Dolores Ibarruri, Emilio Mola,
St. Oswald, Paul Reynaud;
fiecare a avut un cuvânt de spus în proveniența expresiei**

târziu, o cruntă deziluzie. În 1931, *Reichsorganisationsleiter*-ul (liderul organiza-toric nazist), Gregor Strasser (1892-1934), care voia să se debaraseze de el, a decis împărțirea *Gau Rheinland* (provincia Rinului) în două entități teritoriale distincte, pentru a corespunde circumscripțiilor electorale, ceea ce atrăgea după sine desființarea funcției de *Gauleiter* a lui Ley. Orice încercare de îndupcare, de revenire asupra măsurii a fost fără succes. Din schimbul de scrisori cu Strasser, rezultă că, deși nu punea în discuție oportunitatea măsurii pentru interesul superior al partidului, Ley se considera „degradat” și marginalizat.

Pentru a-i mai îndulci deziluzia, Hitler l-a chemat la München, unde l-a numit inspector organizatoric general – post creat ad-hoc, tocmai în departamentul coordonat de Strasser. Mai mult chiar, la debarcarea ultimului, în decembrie 1932, spre surpriza generală, postul de *Reichsorganisationsleiter*, pentru care mai candidau Hess, Goebbels și Bormann, i-a revenit lui Ley deși era lipsit atât de suprafața politică, cât și de carisma predecesorului.

După preluarea puterii, unul dintre principalele obiective ale politicii sociale naziste a vizat desființarea organizațiilor sindicale și patronale. Atingerea scopului s-a făcut gradual. Mai întâi, au fost interzise sindicatele comuniste, care convocaseră mari demonstrații împotriva autorităților naziste. Apoi, a fost sărbătorită, cu mare fast, Ziua Muncii, la 1 Mai 1933, proclamată sărbătoare națională (ceea ce social-democrații nu izbutiseră, deși se aflaseră la putere în ani mulți dintre cei

14 ai Republicii de la Weimar, 1919-1933). A doua zi, la 2 mai, forțele de ordine au ocupat sediile organizațiilor sindicale, le-au confiscat bunurile și i-au arestat pe liderii recalcitranti. Imediat a fost constituit *Deutsche Arbeitsfront* (DAF, Frontul German al Muncii), pe care Ley avea să îl conducă pe întreaga perioadă a regimului nazist.

În mijlocul unui viespar

Imediat după numire, lui Ley nu îi era deloc clar cum trebuia îndeplinite noile obiective. Mai târziu avea să declare că Führerul îi încredințase sarcina să precia sindicatele, urmând ca, mai departe, să se descurce cum putea. În fapt, într-o exprimare mai plastică, fusese aruncat în mijlocul unui viespar. Activiștii sindicali naști considerau că venise momentul propice pentru constituirea unei centrale sindicale unice, în jurul NSBO, și – neputând, deocamdată, contesta numirea lui Ley, care se bucura de sprijinul lui Hitler, la vârful DAF – cereau să le revină celelalte posturi de conducere. La rândul lor, adepții corporatismului se pronunțau pentru o structură

asemănătoare breslelor medievale (care în Germania supraviețuiseră până la mijlocul secolului al XIX-lea), în care se găseau laolaltă meșterii-patroni, calfele și ucenicii. În

sfârșit, exponenții micului patronat cereau să aibă cuvântul cel mai important în conducerea noii structuri. Între exponenții acelor interese (care își găsiseră, fiecare, sprijinitori în conducerea nazistă) se manifestau rivalități permanente, care îi subminau autoritatea lui Ley.

Pe parcursul anului 1933, el a trecut, treptat, la coagularea DAF, ca o organizație profesională totalitară, în care au fost cuprinși, pe baza adeziunii individuale, toți cei ce desfășurau activitate profesională în viața economică, socială și culturală, fie ca patroni, fie ca angajați. Înfrângerea puciului lui Röhm, în iunie 1934, i-a permis epurarea adepților acestuia (numeroși în rândul activiștilor NSBO).

Potrivit legii de înființare a DAF din mai 1933 și decretului lui Hitler din octombrie 1934, noua structură prelua atât baza materială, cât și majoritatea atribuțiilor exercitate până atunci de organizațiile sindicale și patronale. Cu o excepție importantă!: stabilirea contractelor-cadru privind salarizarea, care revenea unor *Treuhänder der Arbeit* (curatori ai muncii), separați de organizația lui Ley, desemnați din rândul acti-

Robert Ley în mijlocul unui ansamblu folcloric venit în vizită din Bulgaria

Hitler, Ley și muncitori germani

bordul unui avion de bombardament, doborât de francezi. A suferit răni grave atât la cap, cât și la picioare, care au necesitat intervenții chirurgicale și tratamente prelungite, de pe urma cărora avea să rămână toată viața cu dureri, ameteți și greutate în exprimare.

După eliberarea din prizoneriat, în ianuarie 1920, Ley s-a înapoiat în Germania și s-a reînscris la Universitatea din Münster, pentru a-și finaliza studiile. La 32 de ani și-a luat, în sfârșit, doctoratul în chimie, s-a angajat într-un post mărunț la cunoscutul concern de produse chimice și farmaceutice Bayer Leverkusen și s-a căsătorit.

Biografii au remarcat că, din momentul reîntoarcerii, lui Ley i-a fost peste putință să se adapteze la noua situație social-politică din Republica de la Weimar. Înfrângerea militară a țării după patru ani de sacrificii rămase fără rost, dependența ei financiară de foștii inamici, dar și propriile suferințe fizice au contribuit la izolarea și automarginalizarea în viața socială și profesională.

„Trebuie, trebuie...”

Un ins cu psihic labil precum Ley, dezorientat de

evenimentele din jur, a fost atras, ca un magnet, de cămașa brună a unei mișcări politice în care să se valorifice, împlinindu-și propriile dorințe și aspirații. Rememorând (în închisoare, în 1945) momentul angajării alături de Hitler, Ley nota că o voce lăuntrică l-a împins să facă pasul, repetându-i mereu: „trebuie, trebuie”, deși atât propria rațiune, cât și soția îl îndemneau să renunțe. A renunțat la activitatea profesională, dedicându-se trup și suflet cauzei naziste.

Pe Hitler îl cunoscuse personal cu puțin înaintea puicului eșuat din 1923 și, din acel moment, avea să rămână un admirator obedient și disciplinat. Și-a demonstrat fidelitatea în numeroase ocazii, începând cu momentul Congresului NSDAP din 1926, când doi frați, Gregor și Otto Strasser, au încercat lansarea unui proiect diferit de cel al lui Hitler. Astfel că, în ciuda zvonurilor privind abuzul de alcool și comportamentul brutal și capricios în relațiile cu membrii de partid, Ley a fost recompensat cu instalarea în postul de *Gauleiter* al Renaniei. Noul conducător și-a format o echipă din câțiva colaboratori devotați – Claus Selzner (1899-1944), Rudolf Schmeier (1905-1966) sau Otto Marrenbach (1899-1974) – pe care îi va păstra pe tot parcursul activității. Cu ei avea să străbată, în lung și în

lat, ținutul Renaniei, în care partidele confesionale și cele marxiste se bucurau de popularitate. Orator abil, Ley își construise un discurs-standard, în care agita pericolul evreiesc și dat fiind că vestul provinciei fusese ocupat de francezi și belgieni deplângea umilirea Germaniei de inamicii ei. Derapajele verbale l-au adus în conflict cu autoritățile și chiar cu justiția, care l-a condamnat la o scurtă perioadă de detenție.

Un episod important s-a desfășurat între 1928-1929, legat de disputele din jurul rolului *Nationalsozialistische Betriebsorganisationen* (NSBO – organizațiile național-socialiste din întreprinderi). Recrutați, în mare parte, din rândul unor foști militanți socialiști, reprezentanții acestora acționau pentru constituirea, sub propria conducere, a unor sindicate de orientare nazistă, în timp ce Hitler, sprijinit de Ley, le atribuia doar rolul de atragere a muncitorimii și de dezorganizare a sindicatelor rivale.

Succesul electoral al partidului nazist din septembrie 1930 avea să-i aducă lui Ley inițial un loc de deputat în Reichstag, iar, câteva luni mai

Ducele de Windsor, fostul rege al Marii Britanii Edward al VIII-lea, trece în revistă, însoțit de Ley, o gardă de onoare formată din SS-iști, în timpul vizitei din 1937 în Germania

Celula în care s-a sinucis Robert Ley

nazist. Himmler, care îi tolerase inițiativele, declara că ele coborau aparatul de stat la calitatea de anexă a DAF, în timp ce organele locale de partid își pierdeau până și acea calitate. Liderii naziști vizați de pierderea unor prerogative au făcut front comun, pentru a-i bloca proiectele de lege.

Ley era un bărbat scund de statură, cu trăsături comune, corpolent și încărunțit înaintea de vreme: fotografiile de la sfârșitul anului 1930 au păstrat imaginea unui ins aproape vârstnic, deși nu împlinise încă 50 de ani. Afișa, în schimb, un stil de viață pe picior mare, menit, pe de-o parte, să compenseze lipsurile materiale din copilărie și tinerețe, și, de ce nu, mediocritatea prezenței fizice și, pe de altă parte, să reflecte imaginea megalomană pe care și-o făurise. Dispunând de surse de venit inepuizabile (provenite din cotizațiile fiecăruia dintre cei peste 27 de milioane de membri ai DAF, din donații și fonduri de stat), pe care le gestiona discreționar, Ley își cumpărase un domeniu princiar în ținutul de baștină

trabucuri scumpe și bea (în cantități excesive) coniacuri fine. Întregul mod de viață, denotând un parvenitism împins până la caricatură, contrasta flagrant cu austeritatea și cenușiul vicții germanului de rând.

Ley a sprijinit necondiționat politica expansionistă a conducerii naziste, chiar dacă nu a fost implicat direct în elaborarea sau aplicarea ei. Declanșarea celui de Al Doilea Război Mondial avea să ducă la restrângerea programelor sociale, care nu erau *kriegswichtig* (importante pentru război), dar Ley nu s-a dat bătut. Bucurându-se în continuare de sprijinul lui Hitler, a fost investit comisar al Reichului pentru locuințe și însărcinat cu organizarea *Sozialwerk des deutschen Volkes* (opera socială a poporului german), un proiect ce prevedea extinderea masivă a asigurărilor sociale și de sănătate ale angajaților, a formării lor profesionale sau a construcției de locuințe.

Turnura defavorabilă luată de război, începând din 1942, l-a îngrijorat, împingându-l la

de lângă Köln, precum și câteva vile somptuoase în mari orașe. Se depulsa fie cu un vagon feroviar personal, fie cu un alai de autoturisme de lux, purta o garderobă elegantă, fuma

stări depresive și consum suplimentar de alcool. Într-o întrevvedere cu responsabilii militari le-a reproșat, de față cu Hitler, că nu au folosit gazele toxice (singura categorie de armament la care Germania avea o netă superioritate) pe frontul de Est, ținându-le degeaba în depozite.

În ultimele zile ale războiului, Ley s-a refugiat în Bavaria, probabil cu gândul de a-și pierde urma în Elveția. Identificat și capturat de militarii americani, în apropiere de Berchtesgaden, a fost încarcerat, în vederea judecării drept criminal de război, împreună cu alți demnitari ai regimului nazist.

Spre deosebire de alții, Ley nu a căutat să obțină bunăvoința puterilor învingătoare; dimpotrivă, le-a declarat că, pentru el, după înfrângerea nazismului, viața nu mai avea niciun rost. Putea fi bătut, schingiuit sau tras în țepă, și tot nu avea să spună vreun cuvânt de rău la adresa acțiunilor lui Hitler.

Ley nu avusese nicio responsabilitate legată de război și nici nu avea pe conștiință exterminarea sau jefuirea unor grupuri etnice sau social-profesionale, dacă excludem preluarea forțată a averii sindicatelor sau incităriile la violență. De aceea, este greu de estimat ce pedeapsă ar fi primit din partea Tribunalului Internațional de la Nürnberg, a cărui competență, evident, nu o recunoștea. Oricum, nu vom ști niciodată, deoarece, la 25 octombrie 1945, într-un moment de cădere psihică, s-a sinucis. ■

Inga Ley, a doua soție a lui Robert, o artistă...

viștilor locali ai partidului nazist.

Sfera promisiunilor privea, cu precădere, condițiile de muncă și utilizarea timpului liber. Programele departamentului *Schönheit der Arbeit* (Frumusețea muncii) își propuneau, între altele, să creeze o emulație în rândul muncitorilor privind obținerea unor rezultate cât mai bune, organizând întreceri la nivel național și regional. Foarte populare erau programele *Kraft durch Freude* (Muncă și voie bună), inspirate, în parte, după cele din Italia fascistă, prin care se organizau activități de petrecere a timpului liber, de care se bucurau doar germanii înstăriți: concediile în stațiunile montane sau în cele de pe litoralul Mării Baltice, competițiile de schi sau tenis sau concursurile aeronautice. Organizarea întregului timp liber al muncitorilor în folosul societății, declara ritos Ley, ar reprezenta cea mai importantă realizare a revoluției național-socialiste.

Alte programe aveau în vedere ameliorarea condițiilor de muncă, îngreunarea procedurilor de concediere sau extinderea duratei con-

cediilor de odihnă. Sprijinind acele inițiative, funcționarii locali ai DAF urmăreau, pe de o parte, să câștige încrederea, cu precădere, a muncitorilor tineri, fără experiență politică și, pe de

altă parte, să obțină, prin presiuni, avantaje personale din partea întreprinzătorilor, timorați de avântul lor reformist. Activitatea de supraveghere și intimidare a muncitorilor și funcționarilor revenea delegaților DAF din întreprinderi, precum și altor organisme, cum erau consiliile oamenilor de încredere sau instanțele de onoare. Componenta de reprimare decurgea din colaborarea strânsă cu poliția și Gestapoul.

Un orator apreciat, cu probleme de vorbire

După Hitler și Goebbels, Ley a fost cel mai vocal lider nazist al anilor 1930. Discursurile sale, pe cât de lungi (deși vorbirea îi devenise tot mai greoaie și se bălbaia des), pe atât de gran-

cediilor de odihnă. Sprijinind acele inițiative, funcționarii locali ai DAF urmăreau, pe de o parte, să câștige încrederea, cu precădere, a muncitorilor tineri, fără experiență politică și, pe de

dilocvente, au fost publicate în mai multe volume.

Ley își exercita îndatoririle cu entuziasm și energie debordantă, implicându-se într-o multitudine de domenii (prevalându-se, după caz, de calitatea de *Reichsorganisationsleiter*), ce îi depășeau cu mult sfera competențelor. Faptul l-a adus într-un conflict de competențe permanent cu Franz Seldte (1882-1947), ministrul Muncii, Hjalmar Schacht (1877-1970) și, mai târziu, Walther Funk (1890-1960), miniștrii ai Economiei, cu Heinrich Himmler, șeful S.A. și al Gestapoului, cu Martin Bormann, șeful cancelariei, cu marii industriași și cu birocracia de partid.

Justificând situația din perspectiva propriilor interese, Ley declara că acțiunile sale nu cunoșteau pauze sau limite, pentru că lupta pentru înnoirea social-economică a poporului german era permanentă. Consecvent viziunii, în 1938, a introdus câteva proiecte de legi, prin care DAF urma să preia o parte importantă din atribuțiile ce îi reveneau altădată guvernului, Parlamentului, cercurilor industriale și chiar partidului

... care era admirată de Hitler pentru înfățișarea ei de „ariană perfectă“. Și-a tras un glonț în cap în 1942, într-un moment de depresie

Elisabeta, prințesă de Wied,
cu tatăl ei

fragmente sunt absolut sublime, surprinzătoare“.

Puțin mai târziu, Pierre Loti trimite domnișoarei Văcărescu un exemplar din romanul său *Pescar în Islanda*, cu o călduroasă dedicație pentru regină și cu rugămintea insistentă de a-i fi dăruit. Carmen Sylva a admirat cartea, din capitolele căreia „se degajă o supremă melancolie“.

Carmen Sylva a purtat toată viața doliu pentru unicul copil, pe care o moarte prematură l-a smuls din brațele părintești. Nimic nu a mai putut înlocui pierderea. „Eu nu sunt decât o biată mamă, care și-a pierdut unicul copil. Pentru a-l înlocui am devenit

mama tuturor năpăstuiților și cu inimă de mamă le-am împărtășit toate suferințele lor“. Ca o tristă coincidență, Loti trăise și el aceeași tragedie, prin pierderea copilului, la naștere.

Regina Elisabeta și-a exprimat dorința de a-l cunoaște pe Pierre Loti. Invitația de a veni în România a fost acceptată cu entuziasm, mai ales că, între timp, Carmen Sylva tradusese *Pescar în Islanda* în limba germană.

Alintatul Zabimbey

În toamna anului 1887 Pierre Loti, în drum spre Istanbul, cu „Orient Express“-ul, se oprește la Sinaia, unde o întâlnește pe regina Elisabeta. Era prima lor întrevedere. Impresiile scriitorului, din momentul vizitării Castelului Peș, au fost notate cu emoție, mai târziu, în anul 1893, în romanul *Une exilée* (O exilată).

„Îmi amintesc lungile galerii, covoarele moi, panopliile cu arme rare, scările unde doamnele de onoare treceau foșnind în rochiile satinate, servitorii amabili și îndatoritori, încăperile cu parfum renașcentist, totul transportându-te parcă în

Luvru, vechiul palat Luvru din timpul regalității franceze“. Loti a mai vizitat-o pe regină și în 1890 la București, apoi câteva zile la Veneția, în luna august 1891.

Șederea de la Sinaia și mai târziu cea de la București aduce în fața scriitorului personajele Curții regale, pe care le va portretiza cu mult farmec: „După prima mea vizită, la Sinaia, am plecat necunoscându-l pe rege mai bine decât am cunoscut statuile care păzesc scara castelului, cu toată excesiva bunăvoință cu care am fost primit; din contră, am întrevăzut sufletul său în spatele învelișului rigid“. Apoi adaugă: „admir vitejia cu care s-a bătut Carol I la Grivița, ca un simplu ofițer“.

Atmosfera de la castel și entouragele reginei sunt astfel descrise: „În jurul Majestății Sale ședeau două sau trei tinere, domnișoarele de onoare, frumoase fete brunete, în costume orientale, brodate cu aur și paiete; ele citeau sau lucrau broderii pe mătase, cu motive de flori mari, în tonuri calde, patinate..., din când în când își ridicau ochii, atente la conversația din încăpere... Când una dintre ele părăsea încăperea și se pierdea în pliurile catifelei bogate de la

Pierre Loti (pseudonimul lui Louis Marie Julien Viaud) s-a născut la 14 ianuarie 1850, la Rochefort și a murit în Aquitania, la 10 iunie 1923. La Paris s-a pregătit pentru școala navală, a urmat Liceul „Henri IV“ și a fost admis pe „Borda“, vasul-școală din rada orașului Brest. Face călătorii de studii în largul coastelor Franței, iar în 1869 devine aspirant pe vasul „Jean Bart“, cu care continuă drumurile pe mările lumii. În anul 1872, ajungând în Tahiti, suita reginei Pomaré îi dă numele de Loti, după o floare din Pacific, nume pe care și l-a ales drept pseudonim literar. O altă variantă a acestui termen o aflăm de la Robert Scheffer, secretarul particular al reginei Elisabeta, care susține că Loti în limba maori ar însemna, „abis“, „prăpastie“.

PIERRE LOTI ÎN VIZITĂ LA REGINA ELISABETA

LILIANA MANOLIU

„Două suflete alese, doi căutători neobosiți ai unui ideal himeric“, pe de-o parte regina Elisabeta a României, cunoscută ca poetă sub pseudonimul de Carmen Sylva, și un călător neobosit: Pierre Loti (1850-1923). Așa îi caracterizează secretarul reginei, Leopold Stern, pe cei doi.

Elisabeta Paulina Otilia Luisa (1843-1916), principesă germană, fiica prințului Hermann de Wied, căsătorită în anul 1869 cu prințul Carol I, a devenit regină a României în 1881. Era caracterizată de socru, Carl-Anton de Hohenzollern, într-o scrisoare datată 1869, către principele Carol I: „Elisabeta de Wied e desigur superioară celorlalte, sub raportul cunoașterii lumii, a științei. Ea e drăguță, plăcută și fizionomia luminoasă arată bunătatea inimii sale; e foarte cultă și chiar excepțional de bine înzestrată... Prințesa excelează și în cunoașterea limbilor străine... Vorbește la perfecție franceza

și engleza și instrucția ei e, cum s-ar zice, universală“.

Cum s-au întâlnit?

În saloanele din castelul Peleș sau din reședința regală de la București, regina Elisabeta avea întotdeauna ușile deschise pentru oamenii de cultură. În atare condiții, cuvintele romancierului francez Pierre Loti nu mai miră pe nimeni: „Sub această strălucire de inteligență, de bună-tate, de sinceritate, cu care își întâmpină musafirii, spre a-i face să se simtă mai bine și a-i îndemna să vorbească mai repede, există umbra unei modestii profunde, o mirare ingenuă, atunci când răspunde

apelativului de Majestate, o uitare parcă a rangului, ceea ce scoate în evidență și mai tare sclipirea, ce știe să și-o stăpânească, învăluindu-i pe cei veniți în vizită“.

Elena Văcărescu, în acea epocă cea mai îndrăgită domnișoară de onoare a reginei Elisabeta, tradusese în limba franceză un poem al acesteia, intitulat Jehova. Având consimțământul suveranei, domnișoara a trimis un exemplar al traducerii scriitorului Pierre Loti. Acesta i-a mulțumit traducătoarei printr-o scrisoare: „Îmi place fondul, care este al Reginei, și forma, care este a Dvs. Totul este încântător [...] unele

place să se deghizeze, cu gusturi dintre cele mai șocante în privința vestimentației și, mai mult, sublinia răutăcios cum Curtea regală din România se amuzase făcând aluzie la statura lui scundă, la faptul că scriitorul purta tocuri înalte și îi era frică de înălțimile munților. Povestea colorată imaginată de ziarist a făcut înconjurul capitalei Franței și Loti se plângea despre aceasta în scrisoarea respectivă.

Supărarea regelui Carol

Relația Pierre Loti – Carmen Sylva se răcise în urma articolului, pe care regina l-a socotit lipsit de gust și importantă. Împăcarea a venit sub forma unui cadou, o jucărie, pe care autorul cărților de călătorii o oferă Elenei Văcărescu, spre a fi înmănată reginei.

Jucăria, un purceluș mecanic purtând numele ziaristului ungar, fusese în mod nefericit ascunsă sub șervetul de masă al regelui în loc de șervetelul reginei. Regele Carol I nu aprecia, nici pe departe, asemenea glume. Așa că a intrat într-o stare de furie cumplită, când a văzut că din șervetul desfăcut a ieșit în galop un animal înveșmântat în mătăsuri și care alerga bezmetic de-a lungul mesei. Înghețată, asistența nu a îndrăznit să reacționeze și singure câteva domnișoare de onoare ale Curții au izbucnit în râs, ceea ce le-a atras în cruntarea sumbră a regelui. Se știa deja la Curte a doua zi că, printr-o greșală, un lacheu pusese sub șervetul regelui un obiect destinat reginei. Auzind despre pățanie, Loti s-a grăbit

să scrie monarhului o scrisoare explicativă, fermecătoare și plină de respect.

Vizita scriitorului din anul 1890 de la Palatul Regal din București este marcată de aniversarea Elisabetei. Aparamentul personal al reginei este încărcat cu buchete de trandafiri, coșuri de flori, un parfum puternic de crini. Loti asistă la petrecerea Curții, cu lăutari, straie frumoase românești și dansul horei, un dans maiestuos, la care regina participă cu entuziasm și simplitate, alături de doamnele și domnișoarele de onoare.

Regina Elisabeta trimisese la Paris lucrarea *Gândurile unei regine*, pentru a fi tradusă în limba franceză de Pierre

Loti. Mai târziu scriitorul avea să mărturisească: „Nu reușeam să redau stilul limpede și curat și mi-era teamă că voi strica ideea inițială, atât de bogată în sensuri. Mă temeam că unele cugetări nu vor fi pe placul publicului francez”. Academia Franceză oferă suveranei, în anul 1888, Premiul „Botta” pentru acest volum, remarcând „distincția stilului, finețea și eleganța, cu totul franceze”.

Pierre Loti se decide să plece la Veneția, în luna august a anului 1891, unde o întâlnește pe prietena lui exilată și pedepsită de către soțul ei, pentru că favorizase legătura amoroasă între prințul Ferdinand și domnișoara de onoare, Elena Văcărescu (*Magazin istoric*, nr. 5/2005). Evo-când această întâmplare, Loti scrie romanul *Une exilée*, în anul 1893.

Romanul îl va indispuce pe regele Carol I, care interzice reginei să-l mai vadă vreodată pe Loti. Scrisorile care urmează între cei doi prieteni au de asemenea o poveste a lor. Un secretar particular al reginei, dat afară din serviciu, este implicat în vasta lor corespondență. După ani, academicianul și omul politic francez Louis Barthou, prieten bun al scriitorului, le-a găsit la un anticar din Paris. L-a anunțat pe Loti și scriitorul le-a cumpărat, apoi după o vreme le-a dăruit lui Barthou.

În anul 1913, Carmen Sylva împlinea 70 de ani, iar Pierre Loti îi trimite o scrisoare de felicitare, cu următoarea dedicație: „Revăd foarte des Sinaia, îmi imaginez Regina care păstrează pentru mine o rază de lumină... Întreaga mea amintire, ca o stâncă în valuri”. ■

intrare, o alta apăsare de îndată, avansând fără zgomot pe covorul moale, apoi saluta conform obiceiului Curții regale printr-o reverență, după care venea să sărute mâna reginei și imediat se așeza pe jos, la picioarele suveranei, punându-și capul pe genunchii acesteia, cu o tandrețe respectuoasă. Iar regina, cu un surâs de mamă bună, îmi explica privindu-mă, melancolic: «Sunt fetele mele».

Despre bunătatea proverbială a reginei Elisabeta, scriitorul avea să noteze: „Toate vădulele, orfanii, mamele fără copii, abandonatii deveniseră prietenii săi. Ea considera că datoria unei regine era aceea de a asculta confidențele tuturor, de a mângâia și ajuta sărmanii, care aveau nevoie de un sprijin moral sau material. Fetele sale adoptive de la palat erau alese, de preferință, din familii sărmene sau cu probleme și regina avea mare grijă ca acestea să se mărite, să le asigure un viitor”.

Pe de altă parte, regina Elisabeta avea să-l caracterizeze pe Pierre Loti, pe care-l alintase, pitoresc, Zabimbey: „În prezența oricărei figuri necunoscute, el își închide sufletul ca un melc în cochilia sa. Trebuie un timp destul de îndelungat sau o simpatie cu totul specială pentru a-l face să-și deschidă inima și să-și dezlege limba. Am rămas câteva ore ca doi străini; dar felul meu de a fi, natura mea comunicativă, locvacitatea mea au avut darul să spargă destul de repede gheața, așa încât spre seară, dacă cineva ne-ar fi ascultat, ar fi putut crede că ne cunoaștem de când lumea”.

Exagerările unui ziarist

Pădurea seculară din Sinaia a fost martoră plimbărilor celor doi pe potecile sălbatice, însoțiți de o mică gardă. Schimbau amintiri, ca doi prieteni reîntâlniți după ani îndelungați. În câteva dimineți din grup a făcut parte și regele Carol, invariabil, în tunica de ofițer. Totul a decurs minunat, până când regina s-a hotărât să urce împreună cu Loti Munții Bucegi, ce străjuiesc localitatea Sinaia. Cu o teamă pe care cu greu o putea ascunde, scriitorul o urmă pe regină, o alpinistă înăscută, care l-a condus spre înălțimi. Carmen Sylva, în entuziasmul ei, a ignorat lipsa de antrenament a lui Loti pentru acest gen de ascensiune și a urcat pieptiș, să-i arate Mănăstirea Sf. Ana, așezată pe unul dintre vârfurile Carpaților, unde trăiau călugări aproape centenari, bătrâni cu barbă și veșminte zdrențuite, cu totul izolați de lume.

Ascensiunile obositoare l-au copleșit pe Loti și de atunci avea să refuze mereu aceste escapade, pretextând corespondența personală neterminată, ce nu suporta amânare. Își însoțea întotdeauna declarația de un ton al glasului care nu lăsa nicio urmă de în-

doială asupra motivelor adevărate ale refuzului.

„Deci, ți-e teamă să urci?” îl întreba râzând regina. Loti nu îndrăznea să răspundă la o provocare atât de directă. Plimbările zilnice s-au limitat numai la aleile din jurul castelului Peleş.

Un mic incident a survenit în acest timp, destul de penibil. După întrevvedere scriitorului cu suverana, destul de repede, sosi la Curtea Regală de la București o scrisoare a lui Pierre Loti adresată nu lui Carmen Sylva, ci domnișoarei Văcărescu, scrisoare conținând reclamații juste și care era străbătută de o furie greu de definit. În trecere prin Paris, Elena Văcărescu povestise în cercurile pe care le frecventa faimoasa întrevedere între regină și scriitorul francez, iar un ziarist ungar, un oarecare Sigismund Just, a deformat în mod voit călătoria, descriindu-l pe Loti sub masca unui timid ciudat, care nu se simte bine în pielea lui, căruia îi

Regina Elisabeta nu s-a consolată niciodată cu pierderea singurei fiice, principesa Marioara

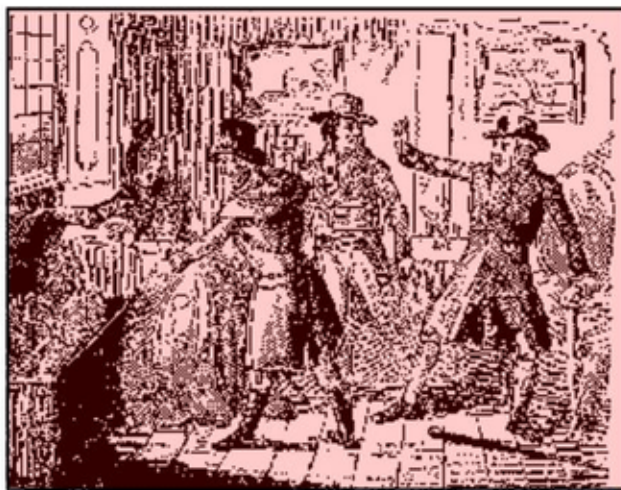
gațiile medicale au certificat că moartea intervenise în urma rănilor produse în timpul actului sexual. Mai mult chiar, după propria mărturisire, făcută cu puțin timp înainte de moarte, victima și-ar fi recunoscut agresorul... Curtea însă considerând cuvintele muribundeii fără acoperire în realitate, simple plăsmuiri ale unei minți tulburate și bazându-se pe onorabilitatea învinutului, a cărui prezență la locul crimei nu a putut fi dovedită, a decis achitarea...

O jumătate de veac mai târziu, în aprilie 1802, Ann Ainley, o copilă de doar 13 ani, a fost găsită moartă într-un râu, la doar 12 ore de când fusese văzută alături de soldatul John Ferrand. Doi martori și-au amintit, fără urmă de îndoială, că Ferrand o ținea strâns de braț pe fată și, cu toate că aceasta se zbătea, cerându-i să o lase în pace, militarul ar fi târât-o în curtea bisericii. Mai mult chiar, unul dintre ei i s-ar fi adresat lui Ferrand, spunându-i că e o rușine să se ia de o copilă atât de tânără. Dar nu a făcut nimic să-l oprească, rămânând insensibil la strigătele fetei. Între doveziile inventariate de Curte, nu s-a găsit vreo probă care să ateste o agresiune sexuală. Presa locală însă a arătat că întreaga comunitate l-a considerat vinovat pe soldat. Indignarea a fost atât de mare, încât multe voci i-au cerut procurorului să îl condamne la

Sir Edward Coke

moarte. Procesul s-a mutat la Curtea cu juri din York (de care aparținea regiunea). Acolo, din păcate, probele nu au mai fost considerate la fel de puternice, jurații hotărând achitarea. Conform unor calcule făcute de câțiva istorici britanici, între 1660 și 1802, mai bine de o treime dintre condamnații pentru ucidere au fost achitați din lipsă de probe. În lipsa unei spovedanii sau a unui martor credibil – adult – era extrem de dificil să convingi jurații de vinovăția unui suspect de omorul unui copil.

În 1759, William Andrew Horne era prins și executat pentru uciderea progenerii surorii

Aproape orice în numele educației!?

Părinții veacurilor trecute s-au bucurat, spre deosebire de cei de astăzi, de puteri aproape absolute în ceea ce privea creșterea și educația copiilor. În scrierile lui Sir William Blackstone (1723-1780), jurist și politician, cu predilecție în cea mai cunoscută dintre lucrările sale, *Commentaries on the Laws of England* (Comentarii cu privire la legile Angliei, în patru volume, apărute între 1765 și 1769), ori cărui tată îi era permis să își corijeze, chiar și mai drastic, odraslele, în perioada când erau minore, utilizând însă pedeapsa într-o formă... rezonabilă. Aproape orice era permis în numele unei bune și serioase educații! Din nefericire însă, nici Blackstone și nici alt specialist al acelor timpuri nu au oferit și clare limite ale acelei rezonabilități invocate. Până aproape de sfârșitul veacului al XIX-lea, mai precis până la adoptarea Actului de prevenire a cruzimii și protecție a copiilor (pe scurt, cunoscut în Anglia ca *Children's Charter*, Carta copiilor, 1889), nu a existat nicio încercare de intervenție a autorităților statale în așa-numitele „afaceri de familie”. Uciderea copiilor de către părinți, prin aplicarea unor pedepse corporale extrem de drastice, devenise un lucru

Reverendul Thomas Hunter avea să fie executat la 22 august 1700 pentru uciderea a doi copii

POVESTEA UNOR VICTIME INOCENTE

THEO STĂNESCU-
STANCIU

Universul copilăriei, povestit de Charles Dickens, este unul sumbru. Îl confirmă documentele istorice pe scriitor?

În Anglia, în 1275, în structura legii cu privire la viol din primul Statut de la Westminster (codexul care a strâns laolaltă legile existente din acea perioadă) au fost cuprinse pentru prima dată referiri la perioada minoratului sexual. Din păcate însă, deoarece nu a fost stipulată efectiv o anumită vârstă – exprimarea fiind „regele interzice oricărei persoane să își bată joc de o fecioară sub vârstă [vârsta permisă – n.n.]” –, au urmat serii întregi de interpretări. Mai ales că datorită modificărilor introduse de al doilea Statut de la Westminster (1285), violul devenise clar o infracțiune.

Câteva secole mai târziu, unul dintre cei mai venerabili specialiști englezi, considerat de mulți chiar cel mai important jurist al epocii, sir Edward Coke (1552-1634), a apreciat, în spiritul timpului, că tinerele de peste... 12 ani pot deveni, legal, soții și mame. A fost și perioada în care apar stipulări efective ale vârstei minoratului sexual. Astfel, conform

legii din 1576, era considerată infracțiune orice „cunoaștere carnală și abuz asupra oricărei copile sub vârsta de 10 ani”. Chiar dacă exprimarea nu părea să lase vreo umbră de îndoială, s-a recomandat ca pedeapsa celui care întreținea relații sexuale cu tinere de zece ani să fie mai aspră, decât a celui care le pângărea pe cele între 10 și 11 ani.

Odată cu trecerea anilor, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, pe fundalul concepțiilor iluministe care priveau copilăria din perspectiva creșterii și dezvoltării individului, mare parte dintre statele europene occidentale au început să introducă reglementări ferme cu privire la întreținerea de relații sexuale cu minori. Conform Codului napoleonian, promulgat în 1804, Franța opta pentru 11 ani ca limită de vârstă a copilăriei. Mai bine de jumătate de veac mai târziu, în 1863, legea avea să ridice bariera spre 13 ani, de astă dată fiind aplicabilă atât tinerelor fete,

cât și băieților. Destul de rapid, au urmat exemplul Franței și alte țări. Secolul al XIX-lea a venit apoi cu o altă limită. Dacă pentru portughezi, spanioli, danezi sau pentru locuitorii cantoanelor elvețiene, inițial se impusese aceeași vârstă de 13 ani, după 1850, ea a crescut, ca și în Franța, la 16 ani.

De partea cealaltă a Mânecii, în Anglia, cu toate că începuturile fuseseră mult mai îndepărtate, de abia în 1875 s-a fixat limita la 13 ani. Această destul de ciudată concepție cu privire la statutul și drepturile minorilor a condus, în justiție, la unele dintre cele mai stranii cazuri.

Pe când medicina legală nu fusese inventată...

În 1742, londonezul John Thompson era adus în fața justiției și judecat pentru violul și uciderea unei fete de doar nouă ani. Probele par astăzi copleșitoare. Investi-

în ochi, că de abia primea de mâncare, iar dacă mama ar fi surprins-o primind de la vecini, ar fi bătut-o. „Cum așa ceva – ar fi replicat d-na Falkner –, dacă te-ar fi bătut, tu, o fată atât de mare, ai fi plâns și, noi, de alături, probabil te-am fi auzit“. „Nu aveai cum – a replicat fata. De fiecare dată când mă bate, mama îmi îndeasă în gură o batistă“.

Celelalte două surori și-au susținut însă, cu tărie, mama. Conform spuselor celei mai mari, Dorothy, mezină ar fi primit afecțiune și numeroase favoruri, dar și mâncare după pofta inimii. Era doar bolnăvicioasă, iar mama a întreprins tot ce a putut pentru a o salva. A mers chiar la farmacie pentru a cumpăra o licoare binefăcătoare, pe care i-a și dat-o, amestecând-o cu zahăr și brandy, pentru a-i face gustul mai bun. Din păcate însă, sora lor s-a stins la zece dimineața. Îi erau alături și nu au putut să mai facă nimic.

Reprezentanți de frunte ai comunității locale au pledat pentru caracterul frumos și dedicat al Annei Maria Thorne – mama. Preotul a văzut-o la slujbe; farmacistul o știa bine, deoarece îl vizita frecvent pentru a-și îngriji fiicele; un baronet pe care îl cunoscuse încă de pe vremea când trăia tatăl copilelor, George Rivers, a vorbit și el despre modesta și extrem de indulgentă mamă... Ar mai fi depus și alții mărturie, dar juriul a considerat că nu mai era nevoie. Anna Maria Thorne a fost considerată nevinovată și achitată.

Copii jucându-se pe o stradă din Anglia, la sfârșitul secolului al XIX-lea

Lupi în piei de oaie

Mult mai tragice au fost experiențele îndurate de copiii adoptați și, mai ales, de cei luați sub așa-zisa aripă ocrotitoare a unor, aparent, respectabile familii mai înstărite.

O poveste petrecută în Somersetshire, în primăvara anului 1740, surprinde realitatea acelor vremuri întunecate. Eroine Elizabeth și Mary Branch, mamă și fiică, învinuite pentru uciderea, în bătaie, a tinerei lor slujnice, Jane Buttersworth. Încă din tinerețe Elizabeth ar fi dovedit înclinații spre violență extremă. La scurtă vreme de la căsătorie, soțul a descoperit, disperat, ce viperă își luase în casă. Probabil și de inimă rea, fermierul s-a stins repede din viață, lăsându-le soției și fiicei o avere considerabilă. Stăpâne crude, cele două și-au tiranizat de atunci servitorii care le pășeau pragul. Biata Jane a primit un tratament mortal. Mărturia lăptăresei, Ann Somers, a fost crucială. Femeia le-a văzut pe cele două bătându-și slujnica, drept pe-

deapsă că, trimisă să cumpere drojdie de bere, aceasta întârziase prea mult. Oricât a încercat copila să se scuze, stăpânele au fost neîndurătoare: Mary a lovit-o cu pumnul în față și a tras-o de urechi. Apoi, ambele s-au năpustit asupra ei și au trântit-o la pământ. Mary Branch, scoțându-i un pantof din picior, a bătut-o cu el, cu mare violență. Cu toate că Jane implora îndurare, loviturile nu au încetat, femeile continuând, de astă dată, cu un băț, până când tânăra a rămas fără simțiri. Nici în acele condiții cele două Branch nu s-au oprit a arătat lăptăreasa. Mary a luat o găleată de apă și i-a aruncat-o peste față. Văzând-o revenindu-și oarecum și crezând că tortura încetase pentru biata slujnică, Ann Somers și-a văzut de drum.

Pentru a acoperi totul, în aceeași noapte, Jane Buttersworth a și fost, pe ascuns, înmormântată. Actul a stârnit însă suspiciunea comunității, care a chemat legistul, declanșând investigația. De data aceasta, mai ales după ce chirurgul chemat să își spună opinia a declarat că victima prezenta mai multe răni mortale, provocate prin bătaie, juriul le-a declarat pe Elizabeth și Mary Branch vinovate și le-a condamnat la moarte. Atât de mare a fost indignarea populară, încât autoritățile au decis ca punerea în aplicare a pedepsei să se facă între trei și patru dimineața, pentru ca ele să nu fie linșate de mulțime.

Multe victime, prea puține sentințe în favoarea lor, o istorie mai puțin spusă, care își așteaptă încă povestitorii... ■

destul de comun în societatea europeană. Căci, după cum spune și un proverb prezent aproape pe întreg continentul, „bătaia este ruptă din rai“...

Și povestea lui Benjamin How poate sta mărturie. În 1791, How a fost adus în fața Curții cu juri pentru uciderea fiicei Mary. În ciuda faptului că însăși soția a mărturisit că Benjamin avea obiceiul să își pedepsească frecvent și cu duritate copila, o dată mergând până acolo, încât era cât pe ce să o sugrume, sau chiar a urmelor evidente de pe trupul defunctei, juriul a rămas la fel de surd. Iar medicul care a condus investigația post-mortem nu a putut declara cauza expresă a decesului. Urmare firească – Benjamin How a fost achitat!

În luna decembrie a anului 1735, jurații erau puși în postura de a decide asupra vinovăției unei mame, Anna Maria Thorne, în vârstă de 47 de ani, acuzată de uciderea, prin izolare și înfometare, a celei mai mici dintre fiice, care, în plus, îi purta și numele Anna Maria Thorne (15 ani). Un martor cheie s-a dovedit proprietarul locuinței pe care o închiriasse femeia, alături de cele trei copile ale sale (Dorothy, Charlotte și Anna Maria), un anume Thomas Falkner. Conform declarațiilor acestuia, chiar din primele zile după sosire, soția sa, împreună cu slujnica, au văzut-o pe Anna Maria pândindu-și mama și surorile pe când ieșeau din

Elizabeth Chivers, o servitoare de 30 de ani, a fost executată în 1712, după ce a recunoscut că și-a înecat copilul nelegitim făcut cu stăpânul său căsătorit

casă. Femeile au observat că era aproape sleită de puteri și moartă de foame. Au decis să îi dea un coltuc de pâine, niște brânză și unt.

Au mai trecut apoi câteva săptămâni și, de astă dată, Anna Maria li s-a plâns direct că nu-și mai văzuse mama de două zile și, din nou, nu primise aproape nimic de mâncare, decât o bucată de ficat. Hotărât să afle cum stăteau cu adevărat lucrurile, Thomas Falkner s-ar fi dus în apar-

tamentul chiriașei, găsim-o la masă, alături de fiica cea mare, dar și de celelalte două, care însă păreau speriate și tremurau. De față cu proprietarul, Anna Maria i-a dat fiicei celei mai mici o bucată de pâine și o felie de carne. Cu altă ocazie, de acum extrem de atentul Falkner a observat că, după ce mama a cumpărat o porție zdravănă de fleică de porc pentru prânz, cea mică a primit, din nou, doar o fărâmă de ficat rece – după mărturia proprietarului „atât de mare, cât două degete ale mele“. Întrebând-o pe chiriașă despre tratamentul pe care i-l aplica mezinei, Falkner ar fi primit răspunsul că aceasta l-ar fi meritat din plin, deoarece era doar o „canalie mincinoasă“. A văzut condițiile în care locuia Anna Maria cea mică – o cameră întunecată, cu un pat având așternuturi nu prea curate, fără foc. Când a găsit-o moartă, Falkner a observat că slăbise foarte mult, „nu mai avea aproape nimic, doar piele atârând pe oase“. Ultima dată când familia Falkner îi dăduse ceva de mâncare fusese în urmă cu două luni, iar fetița dosise coltucul de pâine și bucata de brânză în buzunare,

de teamă să nu afle mama sau vreuna dintre surori.

Mărturia lui Ann Falkner a fost și mai dureroasă. Miloasă, soția proprietarului a încercat să intre în vorbă cu micuța și să o întrebe dacă mama o hrănea cum se cuvine. Speriată, Anna Maria i-a spus, cu lacrimi

Mrs Brownrigg flogging her apprentice.

Elizabeth Brownrigg a fost executată în 1767, pentru uciderea sadică a slujitoarei Mary Clifford

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Virgil Cândea – MĂRTURII ROMÂNEȘTI PESTE HOTĂRE. CREAȚII ROMÂNEȘTI ȘI IZVOARE DESPRE ROMÂNII ÎN COLECȚII DIN STRĂINĂTATE, SERIE NOUĂ, III, INDIA-OLANDA**

Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2011, 378 pp.

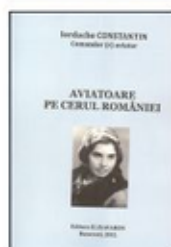
● **Sabina Ispas – ROSTURI ȘI MORAVURI DE ODINIOARĂ**

Editura Etnologică, București, 2012, 317 pp.

● **Robert Păiușan – KEYNES ȘI ECONOMIȘTII INTERBELICI DE LIMBĂ GERMANĂ**

Editura ASE, București, 2012, 200 pp.

● **Comandor (r) aviator Constantin Iordache – AVIATOARE PE CERUL ROMÂNIEI**

Editura Elisavros, București, 2012, 163 pp.

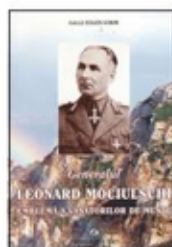
● **Vasile Mărculeț – INTE-RESE, COMPETIȚIE ȘI COMPETITORI ÎN BAZINUL VEST-PONTIC (SFÂRȘITUL SEC. XIII-ÎNCEPUTUL SEC. XVI). STUDII**

Editura Sfântului Ierarh Nicolae, Brăila, 2010, 245 pp.

● **Loredana Pătruțiu-Baltes – EPOCA MITTERRAND ȘI IMPACTUL SĂU ASUPRA CONSTRUCȚIEI EUROPENE**

Editura Lumen, Iași, 2012, 550 pp.

● **Col.(r) Eugen Ichim – GENERALUL LEONARD MOCIULSCHI, EMBLEMĂ A VÂNTĂTORILOR DE MUNTE**

Editura Alpha MDN, București, 2011, 105 pp.

● **Mircea Stănescu – REEDUCAREA ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ (1949-1955). TÂRGU-OCNA, OCNELE MARI, CANALUL DUNĂRE-MAREA NEAGRĂ, vol. 3**

Editura Polirom, Iași, 2012, 391 pp.

● **BILDER AUS DER DO-DRUDSCHA 1916-1918 (IMAGINI DIN DOBROGEA 1916-1918)** (traducere: Gustav Rücker)

Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, 374 pp.

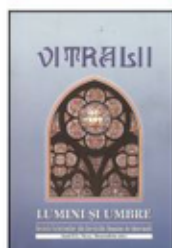
● **TRANSYLVANIAN REVIEW**

Vol. XXI, No. 2, Summer 2012, 159 pp.

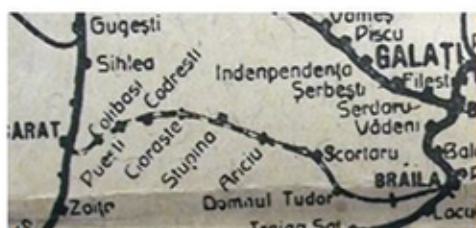
● **LUMINA LINĂ (Revistă de spiritualitate și cultură românească)**

Romanian Institute of Orthodox Theology and Spirituality, Capela Sf. Apostoli Petru și Pavel, An XVI, Nr. 1, ianuarie-martie 2012, New York

● **VITRALII. LUMINI ȘI UMBRE (Revista veteranilor din Serviciile Române de Informații)**

Anul III, nr. 9, decembrie 2011

DRUMUL DE FIER DE LA SCORȚARU NOU

CLAUDIU SACHELARIE

Prin comuna Scorțaru Nou, județul Brăila, trecea demult o cale ferată denumită C.F.R. Îngustă, construită de germani în timpul ocupației militare din Primul Război Mondial. Pentru a-și putea aproviziona trupele eficient, germanii au ridicat și un pod peste râul Buzău.

Zona Buzăului inferior împreună cu linia Siretului au reprezentat, din decembrie 1916 până în vara anului 1917, linia de front între armatele germane (împreună cu armatele austro-ungare, otomane și bulgare) și armatele române și rusești. De aceea armata imperială germană a construit o linie de cale ferată între Brăila și Râmnicu Sărat. După război, ajunsă în administrarea C.F.R., va purta denumirea de C.F.R. Îngustă, deoarece ecartamentul liniilor era mai îngust decât cel standard.

Linia de cale ferată mergea paralel cu linia frontului. Făcea următoarele legături: Brăila – Tudor Vladimirescu – Scorțaru Nou – Ariciu – Stupina – Ciorăști – Codrești – Puești Colibași – Râmnicu Sărat. În dreptul satului Scorțaru Nou drumul de fier trecea peste râul Buzău pe un pod de lemn. Pe harta C.F.R., publicată în almanahul ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, în 1923, linia C.F.R. Îngustă apare ca funcțională. Însă, două decenii mai târziu, probabil că linia este dezafectată, deoarece găsim un răspuns al Direcției Generale a C.F.R. (nr. 12, din 4 aprilie 1947) la cererea Primăriei Scorțaru Nou, în care se menționează că materialul rulant de pe podul peste Buzău nu se demontează. Prin adresa Primăriei Scorțaru Nou nr. 560 din 31 decembrie 1946 către Direcțiunea II Regională C.F.R. Brăila, aflăm că se cere ca podul C.F.R. peste râul Buzău să nu fie demontat, „fiind foarte necesar locuitorilor comunei și comunelor învecinate. Comuna dorește a-l lua în primire și a instala paza”. Primăria cere a se lăsa și cantonul, fiind necesar pentru locuința paznicului comunal al podului, precum și toate instalațiile de la pod.

Șine din fosta cale ferată

Prin procesul verbal din 20 martie 1947, primarul comunei Scorțaru Nou, Stan Aramă, a luat în primire podul C.F.R.

Peste pod trecea *Calea Ferată Îngustă Traian Sat – Cozești*. Era construit din lemn, cu lungime de 81 de metri, avea 17 panouri de șine cu traverse de fier care nu se puteau demonta, fiind prinse în pod și cimentuite.

Prin decizia nr. 2 din 1 aprilie 1947 emisă de primar, se aproba instituirea, de la 1 aprilie același an, a unei taxe de pod. Pentru străini: trecerea cu căruța goală – 5.000 lei; trecerea cu căruța plină – 10.000 lei; trecerea cu automobilul (mașină mică) – 12.000 lei; trecerea cu camionul – 20.000 lei; trecerea călare cu un cal – 1.000 lei. Pentru săteni tarifele erau următoarele: trecerea cu căruța goală – 3.000 lei; trecerea cu căruța plină – 9.000 lei; trecerea călare cu un cal – 900 lei.

Podul a fost distrus în 1969, în timpul marilor inundații provocate de râul Buzău.

Multă vreme calea ferată a fost folosită de locuitorii de la Scorțaru Nou și din vecinătate pentru a se deplasa cu ușurință, într-o vreme când alt mijloc de transport în afara căruței nu exista. Orice locuitor al așezării care dorea să călătorească cu trenul spre Brăila sau spre altă parte a țării putea să o facă plecând din gara de la Scorțaru Nou; se îndrepta apoi spre Traianu, de unde putea face legătura cu restul țării. Mulți dintre tinerii comunei care se școleau la Brăila sau Galați foloseau trenul ca mijloc de transport, făcând legătura între Scorțaru Nou – Traianu pe linia îngustă, de unde schimbau trenul pe ecartament normal. ■

DREGĂTORI LA CURȚILE DOMNEȘTI

DREGĂTORI DIN ADM. FINANCIARĂ	→	TENI	→	MĂSURĂLUI CUZA	→	DOCUMENT ERA CU PAZA TEMNITELOR	→		→	NU SPUN NIMIC CONTABIL ȘI CONSILIER	→	
DREGĂTORI CU VILE ȘI PIVINTELE	→	DREGĂTOR CU TREBURI INTERNE	→	PRIMUL ZBURĂTOR (MIT.)	→	IRLANDA (COD AUTO)	→		→	AVEA GRĂJA DE BĂUTURA DOMNULUI	→	
	→	→	→	→	→	→	→	RAU	→	→	→	
	→	→	→	→	→	→	→	MAHO- MEDAN	→	→	→	
PRIMELE SOLII	→		LOCTITOR DE DEMNITAR TURC (VIZIR)	→								
APRODUC STRĂTĂȚII	→		→	→								
→	→		→		DIN CÂND ÎN CÂND	→				HEIUJ (SIMBOL)	→	
	→				TRUNCHIUL CORPULUI	→				MARE ORAȘ ÎN FRANȚA	→	
NEMISCAT FĂRĂ VIAȚĂ	→				→	ADĂPOST, CASĂ	→			→		
ASEMĂNA- TOR	→					SE OCUPĂ CU PÂINEA CURȚII DOMNEȘTI	→					
→	→			OPERĂ	→	→	IMPOZIT	→				ORDIN, DECRET (INV.)
RECE!	→		CÂNTEC DE PASĂRE	→			MARE DREGĂTOR, PREZTA DIVANUL	→		ORGANIZ. NAȚIUNILOR UNITE	→	→
ÎN FINAL LA DIVANI	→		CAP DE STOLNIC!	→					HOLDĂ	→		
→	→	PURTA SABIA ȘI BUZDUGANUL DOMNULUI	→	ȘERUL BUCĂ- TĂRIILOR, PES- CARILOR ȘI GRĂDINA- RIILOR	→				→			
→	→			ION BUTE	→							
ACEȘTI	→	→		→	VECHII POLIȚAI	→				CAP DE CAIM- CAMI	→	
SPORTUL MINTII	→			→	ACID NUCLEIC (LA COD GENETIC)	→				DIN NOU	→	
SERVICIUL DE CONTROL ȘI PAZĂ	→			→	→						MARE PROPRIETAR DE PĂMÂNT, ÎN SFATUL DOMNESC	→
→	→		TITLU MOBILIAR ÎN EUROPA (PL.)	→						→		
	→	→	SITUAȚIE DIFICILĂ	→								
	→	→	→	DIFICIL LA ÎNCEPUT!	→				PĂRCĂLAB LA URMĂ	→	→	PRIN URMARE
	→	→		→	→				→			→
	→			→		AVEA ATRI- BUTII ADM. FISCALE, JURIDICE	→		→			
	→					BISI	→		→			
COMAN- DANT AL OȘTERII	→				HAINE (POP.)	→	→					
→	→				DIN FIRE!	→	→					
	→				→			ÎNFRÂN- GERE	→			
→	→											
RAU	→											
REDACTA ȘI COPIA ACTE LA CANCE- LĂRIE	→					VEȘTI	→					

DICTIONAR: IET, EIR.

D. CIREAȘĂ

SITUAȚIA EMIGRAȚIEI ROMÂNE

Continuăm publicarea Raportului asupra aspectului actual al emigrației și asistenței refugiaților români, document dactilografiat în limba română, păstrat în Arhivele de la Hoover Institution on War, Revolution and Peace, începută în numărul 5/2012. Ca de obicei, le mulțumim doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU.

Dintre refugiații români, prima categorie, cei fugiți înainte de 1944, a fost aceea care a beneficiat de avantajele oferite și garantate de Organizația Internațională a Refugiaților (IRO). Astfel, ei au fost primii în diferite lagăre, primind întreținere gratuită. Celor ce și-au găsit de lucru li s-a permis să muncească, iar celor ce din diferite motive nu au primit încartiruire în lagărele organizației li s-au dat ajutoare financiare, precum și medicamente, îmbrăcăminte etc., la fel ca tuturor refugiaților de sub protecția IRO, conform Constituției sale originale, care recunoștea drept persoane deplasate numai pe accia cari au suferit de pe urma regimurilor fasciste. Nu puteau fi asistate persoanele cari au făcut parte din asociații subversive, cele de origine germană și criminalii de război.

Din cauza fondurilor insuficiente puse la dispoziția Organizației Internaționale a Refugiaților de către guvernele semnatare ale Convenției pentru refugiați, numărul cererilor a întrecut cu mult posibilitățile de asistență ale organizației. Din acest motiv, organizațiile occidentale de asistență au hotărât să vină în sprijinul Organizației Internaționale a Refugiaților. Acest ajutor a devenit efectiv după ce IRO a început să activeze pe baze permanente, adică după 20 august 1948.

Românii fugiți după 1944 au avut o situație incomparabil mai grea. Nefiind considerați ca refugiați sau ca persoane deplasate, ei a trebuit să-și păstreze statutul de clandestini sau ilegali, ceea ce le-a fost [din acest motiv fiindu-le] imposibilă găsirea unei țări în care să se adăpostească. În lipsa unui act de identitate, le-a fost imposibil să găsească o locuință sau alimente, pe atunci raționalizate. În sfârșit, tot

din lipsa unei legitimații, ei nu au putut să găsească de lucru, fiind deci obligați să recurgă – pentru a putea supraviețui – la fel de fel de subterfugii, de cele mai multe ori ilegale.

Această situațiune tragică a cauzat multe neajunsuri atât administrațiilor locale, cât și Forțelor Aliate. Marea majoritate a acestor refugiați au suferit pe lângă mizeria de ordin fizic, și decepții morale dureroase. Fiecare ins care a înfruntat greutățile și primejdiile inerente fugii dintr-o țară comunistă a sperat să găsească în țările din Vest mai mult umanism și mai multă dragoste frățască. În locul acestor sentimente nobile au găsit ostilitate, indiferență și suspiciune, fiind lăsați să doarmă în cel mai bun caz în parcuri sau sub poduri și să-și procure hrana de toate zilele cum vor crede de cuviință. Nimeni nu i-a vrut, nimeni nu i-a primit.

La un moment dat, situația lor devenise atât de tragică, încât Church World Service, la sfârșitul anului 1948, în publicațiunea sa oficială, declara: „Refugiații cari vorbesc limba germană și acci cari nu pot beneficia de asistența IRO, neavând încă statutul refugiaților recunoscuți – ca ungurii, cehii și românii –, au cea mai tragică situație de refugiați dintre toate grupurile. Străini fără mijloace, într-o țară străină și a cărei limbă nu o vorbesc, nimeni nu-i ia în considerație și nu se îngrijește de dânșii. Ei nu au loc, ei nu pot spera să fie absorbiți de economia germană, reșezarea lor în alte țări devenind astfel o necesitate esențială de umanitate și de ordine publică“.

(Va urma)

CONTENTS (Romanian History) ● C. Xeni 1923. Politicians should not interfere in Justice ● M. Retegan On which institutions could count the state in order to react to international crisis (the case of the Greek-Turkish crisis of 1919 and the Rhineland crisis of 1936 ● S.A. Luca Turdas, a pearl of Neolithic ● D.L. Țigău Emanoil Pake Protopopescu remained the mayor of Bucharest, instead of becoming the governor of the National Bank ● I. Bistoreanu The bandit Kotovski can't obtain recognition as a member of the Communist Party before 1920 ● I. Popescu Ritual and magic thresholds of the old village and their dangers ● A.-L. Chiș History on match boxes ● I. Țurcanu A reply to Neagu Djuvara concerning the origins of the word Bessarabia ● B. Cook How and why did the United States evaluated the Bessarabian problem during the inter-war period (II) ● V. Avram Military pilots refused to fly in German uniforms and on airplanes with German insignia, in WWII ● N. Manea Guileful boyards and their voyvode as seen by Miron Costin ● M. Sala Three high ranking servants of the voyvode and three different origins ● A. Ilincă, L.M. Bejenaru Service „D”. Deception operations by Securitate (III) ● C. Adam, T.D. Lazăr A 150 years old receipt of Swedish bitter ● G. Filitti in Romania 100 years ago: is or is not going the country to enter the second Balkan war? ● D. Matei Mr. Murgu Isarescu, the governor of the Romanian National Bank, received the Commander's Cross of the Order of Merit of the Republic of Poland, bestowed by the president of Poland, Mr. Bronislaw Komorowski ● L. Manoliu The visits of Pierre Loti to queen Elisabeth ● C. Sachelarie A forgotten railway at Scortaru Nou ● S. Grumuș The sorrows of Clio: the fortress of Roman ● Romanian Documents at Hoover Institution (CXXXIII). The situation of the Romanian exile

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К. Ксени 1923 г. Политики не должны вмешиваться в юстицию ● М. Ретеган Какими институтами владело румынское государство, чтобы реагировало на межвоенные кризисы (греко-турецкий, 1919 г., и рейнский, 1936 г.) ● С.А. Лука Поселение в Турдаше, жемчужина неолитика ● Д.Л. Цигэу Как остался Пакэ Протопопеску мэром Бухареста и как он не стал губернатором Национального Банка ● И. Бистриану Бандиту Котовскому признали партийный стаж только с 1920 г. ● И. Попеску Сельские ритуально-магические пороги и их опасности ● А.-Л. Киш История на спичных коробках ● И. Цуркану Происхождение наименования Бессарабии – ответ Нягу Джуваре ● Б. Кук Как и почему именно так оценивали Сосдинённые Штаты вопрос Бессарабии в межвоенный период (II) ● В. Аврам Румынские лётчики не согласны летать одеты в германских формах и на самолётах с немецкими знаками во Второй Мировой Войне ● Н. Маня Что значит быть хитрым во времена Мирона Костина ● М. Сала Три государевы чины и их этимологии ● А. Илинца, Л.М. Беженару Служба «Д». Операции Сскуритате по дезинформации (III) ● К. Адам, Т.Д. Лазэр Полтораковский рецепт шведского биттера ● Дж. Филитти В Румынии 100 лет тому назад: войдёт или не войдёт Румыния во вторую балканскую войну ● Д. Матей Президент Польской Республики, Г. Бронислав Коморовски, награждал академика Мугура Исэреску «Орденом за заслугу» Польской Республики ● Л. Манолиу Пьерр Лоти посещает королеву Елисавету ● К. Сакеларие Забытая железная дорога в Скорцару Ноу ● С. Грумуш Печаль Музы Клио: новая крепость Романа ● Румынские документы в Гуверовском Институте (СXXXIII). Положение румынской эмиграции

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Ciitorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3, sector 1 PO Box 15-702, cod 010155, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Sala Palatului, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul.

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București
ISSN 0541-881X

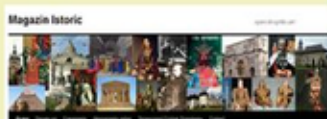
Lei 5,50

DIALOG CU CITITORII

Le mulțumim cititorilor și colaboratorilor revistei care ne-au adresat urări și felicitări cu ocazia Crăciunului și a Anului Nou.

Bucuroși să vă avem în continuare alături de noi și să răsfoim împreună paginile revistei, vă urăm un An Nou cât mai bun!

SITE NOU

Versiunea online a revistei noastre se prezintă într-o nouă înfățișare. Primele ecouri pe care le-am primit sunt pozitive. Sperăm ca într-un interval ce nu va depăși un an de zile, întreaga colecție a revistei să poată fi consultată pe site de abonați.

Așa cum vă spuneam la lansarea siteului, este singura posibilitate de a vă pune la dispoziție o revistă color. Au trecut de atunci doi ani și situația presei în România s-a înrăutățit. După șocul produs de falimentul principalei rețele de distribuție, Rodipet, care a lăsat imense găuri în bugetele tuturor publicațiilor, inclusiv în al revistei noastre, au dispărut ziare și reviste, altele mai apar doar online. Am reușit să menținem interesul dumneavoastră în toți acești ani,

făcându-ne cu onestitate meseria și oferindu-vă articole pe care le-ați apreciat, rămânând alături de noi, cititori fideli. Se dovedește însă că nu este suficient, căci în relația dintre noi și dumneavoastră, cititorii, există încă un partener: difuzorul de presă. Acesta preia revistele de la noi, vi le vinde, după care ne dă banii care ni se cuvin când crede el de cuviință. Legile din România îl apără și îi permit să se poarte astfel. Nu dispunem de modalități care să ne permită să îl obligăm să își achite datoriile la timp. Datoriile pe care acești difuzori de presă le-au acumulat față de revista noastră sunt imense și cresc în fiecare lună. Versiunea online pe care v-am propus-o ne-ar ajuta să scăpăm de această nenorocire a presei române, pentru că plătiți direct la redacție pentru lectura revistei.

Ne-am străduit ca versiunea online să semene cât mai

mult cu revista tipărită, practic este identică în privința conținutului și a prezentării, având în plus, în cazul numerelor din ultimii ani, și imagini color. Pentru numerele scanate, dinainte de 2009, înlocuirea imaginilor alb-negru cu altele color ar fi prea dificilă, uneori imposibilă.

Oricât am iubi tiparul, viitorul, mai ales din rațiuni economice, nu poate fi decât al versiunii electronice. Costurile tiparului și problemele pe care vi le-am înfățișat privind difuzarea presei vor duce, într-un termen nu prea îndepărtat, la dispariția presei tipărite de largă circulație. Or, Magazin istoric nu a fost gândit și nu și-a propus niciodată să fie o revistă pentru câteva sute de colecționari împătimiti. Este o revistă gândită și al cărei preț a fost întotdeauna păstrat cât de scăzut a fost posibil ca tot românul iubitor de istorie să aibă acces la ea.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul electronic al Poștei Române la poziția 19.356.

În București revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Mărcineanu, nr. 1-3, etajul 3, camera 283, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea on-line a revistei www.magazinistoric.ro, unde veți avea acces începând cu primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești.

magazin istoric

5 948384 040074

01